

319508

13/2004

NÉPRAJZI LÁTÓHATÁR

A Györffy István Néprajzi Egyesület folyóirata

2004
1-2. szám

NÉPRAJZI LÁTÓHATÁR

A Györffy István Néprajzi Egyesület folyóirata

XIII. évf. 2004. 1–2. szám

A folyóirat alapítói

BALASSA IVÁN és UJVÁRY ZOLTÁN (1992)

Alapítószakértő

VIGA GYULA (1992–2001)

A szerkesztőbizottság tagjai

GALAMBOS FERENC IRÉNEUSZ (Ausztria), LÁBADI KÁROLY és SILJING ISTVÁN
(Szerbia), KESZEG VILMOS (Románia), LISZKA JÓZSEF (Szlovákia),
KÁLMÁN FERENC (Ukrajna)

A szerkesztőbizottság elnöke

UJVÁRY ZOLTÁN

Szerkesztő

KEMÉNYFI RÓBERT

Olvasószerkesztő

DÖNSZ JUDIT

Szerkesztőségi titkár

SZTANKÓ PÉTER

Technikai munkatárs

MOJNÁRNNÉ BALÁZS ZSUZSANNA

Borító

DALLÓS CSABA

A kötet megjelenését támogatta

Illyés Alapítvány

Nemzeti Kulturális Alapprogram

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Múzeumi Osztály

E számunkat Farkas Péter rajzaival illusztráltuk

Felelős kiadó

BODÓ SÁNDOR, a Györffy István Néprajzi Egyesület elnöke

ISSN 1215-8097

Nyomdai munkálatok

Kapitális Kft. Debrecen

13
2004

319508

Tartalom

XIII. ÉVF. 2004. 1–2. SZÁM

LÁTÓHATÁR – „KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG, KULTURÁLIS PÁRBESZÉD:
KOLOZSVÁR” (Patrimoine et dialogue entre les cultures) 1.

Verebélyi Kincső: <i>Kulturális örökség, kulturális párbeszéd</i>	5
Telenkó Bazil Mihály: <i>A házsongárdi temető térszerkezete</i>	9
Dallos Csaba: <i>Kolozsvár magyar kisegyházai</i>	29
Jakab Albert Zsolt: <i>A falsírkálás létmódja Kolozsváron</i>	47
Lovas Kiss Antal: <i>Meghatározó jegyek Kolozsvár táplálkozáskultúrájában</i>	83

VIDÉKEINK MŰVELTSÉGE

Csáky Károly: <i>„Szentasszonyok” egy faluközösség életében</i>	115
Bánkiné Molnár Erzsébet: <i>Erdők a Jászkun területben</i>	133
Illés Gabriella: <i>Útmutató Bihardiószeg földrajzi neveinek adattárához</i>	139

LÁTLELET

Kész Margit: <i>A köszvény gyógyítása a kárpátaljai Nevetlenfaluban</i>	167
---	-----

MAGUNKRÓL

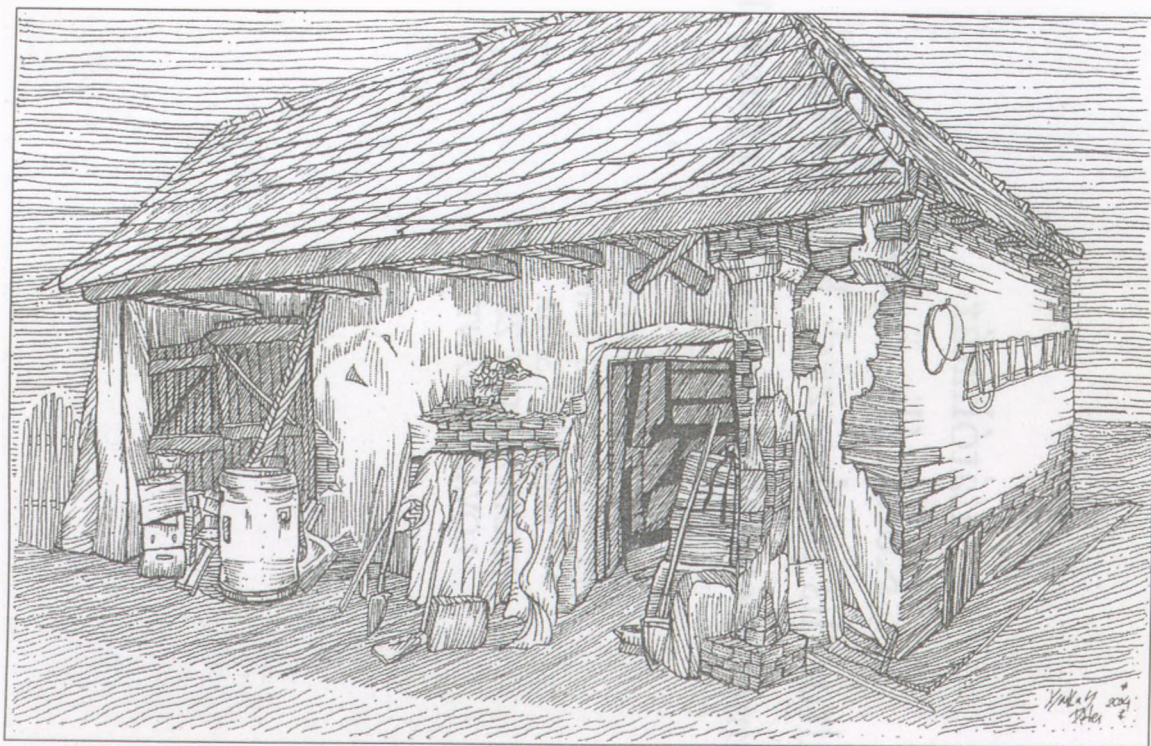
Viga Gyula: <i>Bodó Sándor batvanéves</i>	175
---	-----

Látóhatár
– „Kulturális örökség,
kulturális párbeszéd: Kolozsvár”
(Patrimoine et dialogue entre les cultures) 1.

VEREBÉLYI KINCŐ
TELENKÓ BAZIL MIHÁLY
DALLOS CSABA
JAKAB ALBERT ZSOLT
LOVAS KISS ANTAL

Polyan, Fő utca 39.

Kulturális örökség, kulturális párbeszéd

VEREBÉLYI KINCŐ

Az itt közölt tanulmányok abból az elképzelésből születtek, hogy konkrét terepmunkához kapcsolódva mintegy szembesítsenek egymással a mai néprajztudományban itthon és külföldön ismert módszereket, megközelítési módokat és szempontokat. A javaslat Denis Cercle kollégától származik, aki a lyoni egyetem antropológiai és etnológiai tanszékén működő Centre de Recherches et d'Études Anthropologique – CREA (Antropológiai Tanulmányok és Kutatások Központja) munkacsoportjának az egyik tevékeny tagja, kezdeményező alakja. A lyoni tanszék más nyugat-európai tanszékekhez hasonlóan az alapismereteket biztosító szociológiai, antropológiai és etnológiai ismereteken kívül néhány kitüntetett irányba nyújt speciális képzést. Észak-Afrika és Brazília mellett tudatosan törekedtek arra az elmúlt mintegy 10–15 évben, hogy a terepmunkavégzés lehetőségeit s majd e munkák eredményeinek összegzését disszertációk, tanulmányok formájában kelet-európai országokban is biztosítsák. Az ELTE BTK Folklore Tanszéke így került kapcsolatba a lyoni tanszékkel. Az említett tanszék kutatási-oktatási programjának egy másik sarokpontja a „kulturális örökség” a „patrimoine” fogalmának antropológiai értelmezése. Mind francia, mind más terepen végzett kutatás oktatók, hallgatók és doktoranduszok révén foglalkozott e fogalom értelmezésének a kidolgozásával.

Mivel a francia néprajzi szemlélet kevésbé ismert a hazai szakmai körök előtt, mint az angol–amerikai, német vagy skandináv – amelyek természetesen nem határolódnak el egymástól és több irányzatot is képviselnek –, néhány szóban jellemezzük a kulturális örökség patrimoine fogalmának a francia kortárs néprajzi szakirodalomban való használatát.

Közismert, hogy a kulturális örökség fogalma a műtárgyvédelemmel és a múzeumokban őrzött tárgyakkal kapcsolatban került előtérbe mintegy húsz évvel ezelőtt. Nálunk és más európai országban is elsősorban az olyan nemzetközi kulturális szervezetek dokumentumainak és rendezvényeinek köszönhetően, mint az UNESCO

és egyebek – a „kulturális örökség” kifejezés vált általánossá a „patrimoine” megfelelőjeként.

Mindeközben a fogalom tartalma kiszélesült, mert már nemcsak a „tárgyi”, hanem a hagyomány által méltónak bizonyuló „szellemi javak” is a „kulturális örökség” részeivé váltak.

A kulturális adminisztrációk, a nemzetközi kulturális kapcsolatok számára a kifejezés minden tagja megfelel, mivel külön-külön is neutrálisak és tágan értelmezhetőek – mégsem adnak alkalmat arra, hogy az értelmezések túlságosan is eltérjenek egymástól. A „patrimoine”, a kulturális örökség fogalma a néprajzi kutatás területén a magyar olvasó számára a „hagyomány” szinonimájának is tűnhet. Ennek következtében felmerülhet a kérdés, hogy e fogalom használata mivel alkalmasabb a társadalmi jelenségek meghatározott csoportjának a leírására, mint a mi számunkra megszokottabb hagyományleírások?

Az évek során a francia megközelítések alapján úgy tűnik, hogy az etnológiai-antropológiai – legalábbis a francia nyelvű – szakirodalomban a patrimoine fogalma olyan ismeretelméleti terminussá vált, amely a kultúra különböző területein a kultúra működésébe beépülő, értékdimenzióval is rendelkező, szervező, de mindenesetre dinamikus tényezőkként felfogható jelenségek átfogó megjelölésére alkalmas.

Míg a „hagyomány” fogalma általában az állandóságra, merevségre, szilárdságra vonatkozó jelentéseket hordozza, addig a „kulturális örökség” a változás és állandóság kettősségét az előbbinél jobban kifejezi. A patrimoine mibenlétére vonatkozó vizsgálatok kutatásának éppen az a központi kérdése, hogy a kultúra különböző területein, így a népi kultúrát illetően is, a jelenségek fennmaradásának, létezésének folytonosságát milyen általános és sajátos szükségletek hívják elő? Milyen gazdasági, társadalmi, ideológiai motivációk valósulnak meg a „patrimonialisation”, azaz annak a folyamatnak a során, amely a társadalmi tudatban és gyakorlatban a társadalmi tények bizonyos körét „a nemzeti örökség” részévé avatja. Míg a hagyománnyal kapcsolatos kifejezéseknek – hagyományápolás, hagyományörzés, hagyományteremtés stb. – erőteljes a múltra való irányultsága, a patrimoine fogalma a jelenben gyökerezik: itt és most mit tekint az adott társadalom, közösség és kezel átörökítésre méltó értéknek? Hogyan megy végbe a kiválasztás, kijelölés, milyen módon történik maga az átörökítés? Egyszerűsítve úgy is fogalmazhatnánk, hogy a kulturális örökség megteremtésének a kutatása a kultúra működésének a kutatása. A maga eszközeivel valamennyi társadalomtudomány ezt a célt kívánja elérni, valamilyen kitüntetett szempontból. Az antropológiai-etnológiai megközelítés, amennyiben a kulturális örökség kérdésével foglalkozik empirikus tapasztalat- és adatgyűjtés során magalkotott adat-együttes vagy kiválasztott szempontból más források alapján összeállított korpusz alapján a kulturális/társadalmi jelenségek létrehozásának és fogyasztásának a dinamikájával foglalkozik. A vizsgált jelenség struktúrája annyiban feltárandó, amennyiben az a jelentés konstruálásában részt vesz. A kultúrának számtalan olyan eleme

van, amely a kulturális örökség részévé válhat. A jelenben újra meg újra végbemenő kiválasztás, megerősítés, kiegészítés, értelmezés, átértelmezés, sőt alkotás is arra irányul, hogy ez az örökség mint tartalom váljon nyilvánvalóvá. A néprajzkutató a hazai népi kultúra elemzése révén aktív szereplője annak a kijelölési és választási folyamatnak, amely a kulturális örökség megalkotására és fenntartására irányul. A kiválasztott tárgynak önmagánál több jelentése is van, hiszen a tudományos kontextuson kívül az a társadalmi közeg is jelentéseket hordoz, amelyben a vizsgálat lezajlott és amely az eredményeket elfogadja vagy visszautasítja. A gazdasági, társadalmi, politikai tényezők egymásra hatását folyamatként lehet felfogni, amelyet az abban résztvevők önmaguk azonosságának felépítésében referenciaként fognak fel. Természetesen ennek az objektív feltételeken alapuló szimbolizációs folyamatnak mind a társadalmi térben, mind a földrajzi keretek között megvan a maga kijelölési és megjelölési funkciója is. Az mindig a helyi adottságoktól függ, hogy a kulturális örökség létrehozásának folyamatában adott időszakban, melyik a leghangsúlyosabb aspektus: a felsoroltak mellett némelykor a társas együttlét vagy szubkulturális csoportok megteremtésének a vágya erősebb, mint a politikai vagy a kulturális tényezők.

Az a kérdés, hogy a kulturális örökség alakulásának a folyamatát középpontba állító megközelítések módszereikben és eredményeikben hoznak-e valamilyen tartósan újat az európai etnológia asztalára, még korai lenne eldönteni. Az is alapos kutatást igényelne, hogy a terminusok különbözőségén túl a szimbolikus antropológiának vagy a társadalom-szemiotikának nevezett irányzatok szilárdabbnak tűnő fogalomtára mégis nem biztosít-e megbízhatóbb kutatási eljárásokat és értelmezési módszereket, mint a kulturális örökség megalkotására vonatkozó vizsgálatok. Mindenekelőtt arra van szükség, hogy tudatosan megválasztott módszerekkel valóban történjenek terepkutatások, hiszen az eredmények csak ezek után vehetők össze.

Az eredeti tervek szerint tehát az egy helyen többféle megközelítést képviselő tanárok, kutatók, egyetemi hallgatók és doktoranduszok részvételével lebonyolított kutatásra gondoltunk abból a célból, hogy a kulturális örökség megközelítésével kapcsolatban az együtt-gondolkodás és a dolgozás hasznosítható legyen. A kutatás helyszíne Kolozsvár lett, abból a megfontolásból, hogy a különféle etnikumok számára a „kulturális örökség” megjelenítése és kifejezése éppen az együttélés ténye és szükségése miatt itt markánsabban megmutatkozik, mint egy etnikailag és kulturálisan homogénebb környezetben. Különböző tényezők miatt az elképzelt „együtt gondolkodás” csupán néhány eszmecserére szorítkozott a tervezés szakaszában, a későbbiekben a terepen végzett kutatás egyénileg történt.

A kutatási vállalkozás címe: Kulturális örökség – kultúrák dialógusa (Patrimoine et dialogue entre les cultures).

A kutatások az EPACT Échange Patrimoine Culturel Technique keretében valósultak meg. A vállalkozást támogatta még: Le Ministère de la Culture, le Ministère

des Affaires Étrangères és La Direction Culturelle de la Région Rhône-Alpes (Tempora 2000).

A résztvevő intézmények:

Centre de recherches et d'études anthropologiques, Université Lumière – Lyon II. (Cerclet, Denis)

Centrul de cercetare a relatiilor interetnice Cluj Napoca/Lazar, Marius

ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest, Verebéli Kincő

Debreceni Egyetem Néprajzi Intézet, Debrecen, Bartha Elek

A francia kutatók a kolozsvári román néprajzi kutatókkal, folkloristákkal és szociológusokkal dolgoztak együtt. Az ő munkájuk eredményének a közlése még várat magára.

A magyar kutatók Budapest, Debrecen, Kolozsvár egyetemeiről, itt közlik a fenti kutatás keretében végzett munkájuk eredményeit. A válogatott szövegek francia változatát az Artes Populares 19. kötete tartalmazza. A kutatásra olyan témákat igyekeztünk megtalálni, amelyek a „Kulturális örökség” kutatások kérdésfelveteli szempontjából is értékelhetők, noha a fogalom maga a magyar szerzők írásaiban nem fordul elő. A természetesen adódott lehetőséggel élve bevontuk a munkába a kolozsvári egyetemről Keszeg Vilmost és Jakab Albert Zsoltot, aki ma már a budapesti magyar és összehasonlító folklorisztika doktori iskola hallgatója. E doktori iskola hallgatójaként vett részt a vállalkozásban a kolozsvári egyetemen végzett Szilveszter Kinga is. A debreceni egyetem oktatói, hallgatói és doktoranduszai ugyancsak részt vállaltak a kutatásokból, amint erről a dolgozatírók névsora is tanúskodik – Bartha Elek irányításával, A hazai és nemzetközi koordinációt – amennyiben arra szükség volt – Keményfi Róbert és Verebéli Kincő végezte. A szövegek szerkesztésével ugyancsak ők foglalkoztak.*

A kutatás szándékaink szerint eleve nem volt monografikus jellegű. Az eredményekről igazán átfogó képet és tanulságokat nyilván csak akkor lehet majd levonni, ha a francia és román kollégák munkái is megjelennek. A magunk részéről itt mintegy kutatási jelentésként közöljük a tanulmányokat, melyek 2001–2002-ben végzett terepmunka után 2002-ben íródtak meg, 2003-ban nyertek végleges formát. Ez azt is jelenti, hogy a dolgozatok itt közölt magyar megfogalmazásai némileg eltérnek a francia változatoktól, a közlés sorrendje sem azonos. Az Artes Populares anyagi okok miatt nem tudott fényképeket sem közölni, míg itt erre lehetőség nyílt.

---

* A kolozsvári kutatás további tanulmányait terjedelmi okok miatt a következő számban szintén tematikus blokkban közöljük. – a szerk.

A házsongárdi temető térszerkezete

Kolozsvár etnikai arculatának XX. százada a „holtak városa” tükrében¹

TELENKÓ BAZIL MIHÁLY

Memento Mori

A születés, a fogantatás pillanata magába foglalja az elmúlást. A kezdetben a vég, az enyészet potenciája is realizálódik. Emberi világunk az élet és halál küzdelmére, erre a kettősségre hivatott. Életünket úgy alakítjuk, hogy ennek a két részből álló világképnek minden eleme teret kapjon valós világunkban. Az elmúlás egyrészt az emberi kiteljesedés lehetőségére hívhatja fel a figyelmet, azaz a biológiai determináltságból fakadó korlátok bizonyos szintű meghaladására készítheti az embert, másrészt a teljes hanyatlás eshetőségére figyelmeztet. Minden kor emberének szembe kell néznie a halál tényével, ahhoz valamilyen módon viszonyulnia kell. A kultúra hordozójának hozzáállás a tudatosan végzett és tudatalattiból fakadó cselekedetein keresztül alkot rendszert. Ez a viszonyrendszer a szubjektum egyetemes emberi mivoltából fakadóan, illetve társadalmi szerepeinek hatására alapvetően összetett folyamatokat eredményez. A környezeti hatások, az életet és a halált magába foglaló egységes térszemlélet vizsgálata ezért természetesen nem hagyható figyelmen kívül.

Az emberi természet dualista képe – mely szerint az ember testből és lélekből áll – újabb teret nyit – és teszi ezt napjainkig – a halottkultuszok néprajzi vizsgálataiban. Többségében, a temetők tárgyi világa, az emlékezés és kegyeleti formák rítusai alkotják a tudományos kutatások néprajzi megközelítésének legfőbb gondolati síkját. Így vizsgálják a halálhoz való viszonyulást a hozzá kapcsolódó hiedelemrendszereken keresztül, valamint az egyén által belakott tér objektív térszerkezeti elemeként. A kettő nem választható el egymástól, ugyanis a cselekvések mozgatórugója a hitbéli meggyőződés. Annak kérdését feszegetni, hogy ez a közösségen belül egy meghatározó személy irányelvei alapján működik-e – és ha így működik, akkor meddig –, vagy egy közösség normarendszerén belül milyen helyet foglal el, meghaladja írásom

¹ A dolgozat az MTA DE Néprajzi Kutatócsoport, valamint az NKI-P 5/025. sz. és az OTKA T 032093. sz. pályázatok támogatásával készült. A téma empirikus kutatását 2002 nyarán végeztem, a vizsgálat eredményei is az ezt megelőző időszakot mutatja be.

terjedelmi korlátait, de fontosnak tartom ezeket a kérdéseket felvetni, mivel nélkülük csupán egy-egy pillanatkép jelenik meg előttünk, nem pedig a „halottkultusz” motíváló folyamat.

Amikor folyamatról beszélünk, akkor látnunk kell, hogy az élettől nem választható el a halál. A hagyományokon alapuló közösségek életében ez a két létforma nem is távolodott el egymástól. Az egységes szemlélet természetessé tette a halállal történő találkozást. Mint azt Kunt Ernő részletezi,² a halál fogalma szinte tabuként él a mai társadalomban. Nem kap nyilvánosságot sem a társasági életben, sem pedig családi, baráti társalgás szintjén.³ „Az egyén magára hagyatva kerül szembe az elmúlás, a halál gondolatával.”⁴

A halállal való viszonyban – és az ehhez szorosan kapcsolódó a temető kultúrájának vizsgálatakor – két fogalom magyarázatát tartom fontosnak. Ezért különválasztom a személyes halál és az emlékezeti halál fogalmait. Szem előtt tartva, hogy az ember sokszor hajlamos megfedkezni saját mulandóságáról, azaz tudatossága, a haláltól való távolságtartása tudatalattivá, ösztönszerűvé válik,⁵ s a halál gondolatisága is inkább indirekt módon jelenik meg.

Személyes halál alatt értem, – amikor az ember megtapasztalja a halálközeli élményt, akár úgy, hogy valamely közeli hozzátartozójának elvesztésén keresztül szembesül az elmúlással, vagy úgy, hogy saját életében érkezik el egy olyan pillanat, amikor rádöbben földi halandóságára. Ehhez a személyes élményhez szervesen kapcsolódik az emlékezeti haláltól való félelem önkifejező átgondolása – amely alatt a teljes halotti létet értem, amikor az emberi világ nem hordozza tovább társának már emlékét sem.

Az ember ösztönszerűen óvja életét. Úgy is fogalmazhatunk kicsit kiszélesítve a fogalmakört, és a mai tudományos gondolkodás egyik gyakorta hangoztatott kifejezésével élve, hogy az egyén kiáll az identitásából fakadó értékek mellett.⁶

Az egyén biológiai életén túli létezés, a továbbélés több formája figyelhető meg. Természetes, hogy ennek részletesebb vizsgálata az egyén és közösség kapcsolatán keresztül válik nyilvánvalóvá. Ehhez pedig külön kell választani a közösségi és az egyéni érdekek szerepeit. Írásomban annak ellenére, hogy egy település – közösség – temetőhasználatát vizsgálom, mégis sok szempontból előtérbe lép a szubjektív egyén szerepe és helyzete. Egyrészt az egyén továbbélési céljára lehetünk figyelmesek, másrészt a múlt emlékhelyén, a kultuszon keresztül az értékek továbbélését figyelhetjük meg, amely már nem független a közösségi céloktól sem.

² Vö. Kunt E. 1981.

³ Kunt E. 1981. 12.

⁴ Kunt E. 1981. 13.

⁵ A legtermészetesebbnek tűnhet, hogy az emberi szükségletek kielégítése döntően az életbenmaradást, a túlélést szolgálja. Azért étkezünk, mert táplálék nélkül nem élhetünk, azért veszünk magunkra ruhákat, mert a környezeti hatások máskülönben életünket veszélyeztetnék etc.

⁶ Hangsúlyozni kell, hogy ezek az értékek nemcsak a személyes identitáselemekből épülnek fel, hanem hatással van rájuk az adott közösség lokális, közösségi, társadalmi normarendje.

Ahogy az ember cseperedik, fokozatosan kialakul és tudatosan benne a halálról egy kép, amelyet a környezeti tényezők alakítanak. Ez történhet közvetlenül, amikor családjából, családja kapcsolatrendszeréből valaki eltávozik, de történhet indirekt módon. Ilyenkor az egyén fokozatosan szembesül a halál fogalmánk közösségi értelmezésével. Ennek egyik szembetűnő mintája a sírgondozás, a halottak napján végzett temetői megemlékezések, vagy a közösségi hagyománykör egyéb releváns mozzanatának elsajátítása. De természetesen kevésbé látványos elemekben is megnyilvánulhat a halál jelenvalósága. És ez nemcsak a szeretett személyre való emlékezésben ölthet formát. Előfordul, hogy a halál fogalmának közvetítése a közösségi értékrend – lehet ez csak a családi, de lehet esetleg a faluközösség vagy az etnikai csoport közösségi értékrendjének – prózai megfogalmazásán keresztül történik.⁷ Szerepe természetesen a sajátos hagyományokba, értékrendbe történő belenevelődésen túl az egyetemes emberi duális világképnek a szem előtt tartását célozza meg.

Úgy gondolom, hogy egy temető és a hozzá kapcsolódó szimbolikus és valós jelentéstartalmak vizsgálatánál elengedhetetlen a halálkép fogalmának érintőleges tisztázása.

Munkám alapjául olyan néprajzi módszerekkel gyűjtött adatokat használtam fel, amelyek a Házsongárdi temető múltjára vonatkozó információkat tartalmaznak, illetve a szakrális tér használatának jelen helyzetére reflektálnak. Ehhez a történeti adatok mellett, a temetővel valamilyen kapcsolatba került személyekkel folytattam beszélgetéseket. Feladatomnak azt tartottam, hogy a már korábban megjelent munkák, illetve saját gyűjtéseim, empirikus élményeim alapján a Házsongárdi temetőnek azt a képét mutassam be, amely az utóbbi évtizedekben a város etnikumok közötti – román–magyar – ideológiai harcának a szimbolikus térszerkezeti elemét tükrözi. Ezért nem vállalkozom a Házsongárdi temetőben nyugvók felsorolására vagy azok életének ismertetésére, sem pedig a sírköveken található feliratok és motívumok részletes elemzésére. A temető kutatásának múltjából több megjelent kötet is foglalkozik ezek feldolgozásával.⁸

Gaál György neves Házsongárd-kutató egyik munkájában írja, hogy senki nem ismerte olyan jól a Házsongárdi temetőt, mint Kelemen Lajos, a múlt század híres erdélyi történésze, aki a XIX. század végétől az 1960-as évekig járta a temetőkert ösvényeit. Felvázolta a változásokat, kalauzolta az érdeklődőket, de sajnos a temetőre vonatkozó tudását nem írta meg összegző formában.⁹ A Házsongárdi temető kataszteri térképét már korábban a lengyel származású Knapienszky Kázmér kataszteri hi-

⁷ Példaként szolgál a fejezetcím *Memento Mori* kifejezése, ami annyit tesz, gondolj a halálra. Ez a kifejezés nem biztos, hogy megmarad a gyermekben – főleg akkor, ha nincs latinos műveltsége. Szemléletessé téve viszont valószínűsíthető, hogy élete végéig megmarad a szállóigévé vált kifejezés jelentéstartalma. Találkoztam olyan esettel, amikor a szülő kéri gyermekét, hogy nézze meg tenyerét, amelynek közepén a bőr gyűrődései egy M betűt formálnak. A két kézen a két M jelentheti a latin kifejezés két kezdőbetűjét: *Memento Mori*, azaz gondolj a halálra.

⁸ Lásd Hercpei J. 1988.; Gaál Gy. 1997.

⁹ Gaál Gy. 1997. 24–25.

vatalnok elkészítette. Munkáját 1888-ban azzal az indokkal kapta vissza Kőváry Lászlótól, aki a városi tanács mellett működő temetői bizottság vezetője volt, hogy egészítse ki az 1886 óta elhunytak neveivel. 1896-os halálát követően feljegyzései megsemmisültek, 1938-ban sírját is felszámolták, így mára nyoma sincs abban a temetőben, amelyhez egy élet munkája kötötte.¹⁰

A századelőn találkozunk néhány közleménnyel, amelyek foglalkoznak a temetőkert sírfelirataival. Az Archeológiai Értesítő 1879-es évfolyamában jelent meg Deák Farkas tanulmánya, illetve itt kell megemlíteni a Keresztény Magvető 1886–1887-es köteteiben Benczédi Gergely unitárius temetkezésekkel foglalkozó tanulmányát.

Kelemen Lajos biztatására két tanítványának, Kohn Hillernek és Zsakó Gyulának tollából kerül ki az első tudományos Házsongárdi sírköösszeírás.¹¹ A méltán elismert tudósnak ajánlva sajnos csak 1988-ban jelent meg Herepei János munkája, amely már 1950-re elkészült. Ez talán a legátfogóbb kultúrtörténeti monográfia a házsongárdi temetőről megjelent tudományos igényű írások közül.¹² Herepei János munkájának felbecsülhetetlen értékét többek között az adja, hogy a XVI–XVIII. századi sírkövek leírásai között több olyan emléket is feltárt, amelyek mára már a gondatlanság vagy a tudatos rongálások miatt az enyészet martalékává váltak. Figyelme azok fölött az emlékoszlopok fölött sem siklott át, amelyek csak töredékesen maradtak fenn. Eredményeit a témával foglalkozó kutatók nem nélkülözhetik, számukra jó kiindulási alapként szolgálnak.

Időközben 1972 márciusában látott napvilágot Gaál György tanulmánya a Korunk folyóiratban Házsongárdi Panteon címen, mely tulajdonképpen a temető megmentéséért folytatott kísérletek egyik alappillérvé vált. Az 1997-ben megjelent kötetében írja, hogy ennek a cikknek a hatására – mely nagyon jó visszhangra talált – „a Házsongárd megvédése egyszeriben az erdélyi magyarság ügye lett”.¹³

A Házsongárdi temető kutatástörténetének vázlatos áttekintéséhez kapcsolódva ki kell még emelnem K. Kovács László kötetét, amely a kolozsvári temetkezés hagyományaiiba enged betekintést.¹⁴ Az 1944-ben megjelent munka részletesen foglalkozik nemcsak a temető használatával, de néprajzi megközelítése kiterjed a halál hiedelemkörének feldolgozására is.

Látható, hogy a 70-es évek közepétől kap a magyarság részéről fokozottabb figyelmet a Házsongárd. Ez azt is jelenti, hogy nemcsak mint temetkezési hely épül be a lakosság tudatába, hanem mint a magyarság nemzeti értékeinek panteonja is védelemre, ápolásra szorul.

¹⁰ Gaál Gy. 1997. 25.

¹¹ Kohn H.–Zsakó Gy. 1911.

¹² Herepei J. 1988.

¹³ Gaál Gy. 1997. 26.

¹⁴ K. Kovács L. 1944.

Házsongárd múltja

A megmunkált kövek emberségünkről tanúskodnak. Temetőink pedig „eltűnt” korok hagyatékait rejtik magukban. Eszméket, életeket tartanak emlékezetben, és kapcsolják a múltat jelenünkhöz.

A körülkerített tér nemcsak elzár egy minőségében más világot a szemlélő elől, de össze is köti a halottak és az élők terét. A temető világa csak látszólag halott. Az elhunytak hozzátartozói számára az emlékezés, a szeretett személlyel való kapcsolattartás színhelye. A kutató számára viszont az adott településen élő közösség múltjába, jelenébe enged betekintést.

A temetők olykor nemcsak az eltávozottak világa és az élők mindennapjai közötti kapcsolattartás szerepkörét, hanem mélyebb szimbolikus jelentéstartalmat is magukba foglalnak. Problémafelvetésemben a halott testek nyughelyéül kijelölt térnek – a XX. században – a lokális kultúrában betöltött szimbolikus és valóságos szerepköri változására keresem a választ.

Erdély magyarságának leghíresebb és talán legöregebb, ma is működő temetője, a mára fogalomná vált Házsongárd. A tulajdonnév – annak ellenére, hogy történetiségét tekintve kezdetben a Kolozsvár déli várfalán kívül emelkedő domboldal megjelölésére szolgált – értelme napjainkra szinte teljesen azonosult, és egyet jelent a város temetőjével.¹⁵ A szóban forgó kertség bizonyos részeit az 1585-1586-os nagy pestisjárvány idejében volt kénytelen a városi vezetés temetőkertté kijelölni. Bár a kezdeti időszakban még a városlakók jelentős része ellenezte, hogy a halottakat az egyház által korábban hagyományossá vált templom körüli temetkezési rend helyett a városfalakon kívüli területre kísérje utolsó útján, mégis a helyhatóságnak a városon belüli temetkezést tiltó rendeletei folyamatosan célt érve megteremtették a mai Házsongárd alapjait.¹⁶ Tulajdonképpen ekkor veszítette hatályát Kolozsváron a még Szent László idejében hozott temetésre vonatkozó törvény,¹⁷ melynek lényegi pontja volt, hogy a hozzátartozók halottaikat a templomok köré temessék el. A Szent László-i a rendeletnek is volt köszönhető, hogy Kolozsváron egészen korán kialakult a templomok kertjébe, a cintermekbe, klastromokba való temetkezés.¹⁸

A várfalon belüli temetkezés helyét – a templomkertek betelítével – folyamatosan váltotta fel az úgynevezett külső és belső várfal közötti keskeny földsávba történő temetések rendje. Ez a XV. századtól Kolozsváron megfigyelhető népességnövekedéssel magyarázható, mely nem jelentette azt, hogy a cintermekbe történő temetkezéssel a lakosság teljesen felhagyott volna. Herepei János kutatásaiból tudjuk, hogy

¹⁵ Gaál Gy. 1997. 5.

¹⁶ Gaál Gy. 1997. 9.

¹⁷ A Szent László elnöklétével 1092. június 13-án tartott szabolcsi zsinat a Kárpát-medencében élő népek pogány temetkezési szokásainak eltörlése végett hozott rendelete kimondta, hogy „aki halottait nem temetné templom mellé, tizenkét napig kenyéren és vízen böjtöljön”. Szent László I. 25. és Kálmán I. 23. törvénycikkei. L. még Horváth M. 1878. 425.; Szabó I. 1969. 197.

¹⁸ Herepei J. 1988. 19.

a városban, a templomok köré történő temetkezésről egészen a XIX. századig vannak adatok.¹⁹

A Házsongárdi temetőkert kialakításának kérdése már 1564 májusában, egy városi közgyűlés alkalmával felvetődött, s egészen az 1585. május 11-én tartott közgyűlés végső határozatáig terítéken volt, ahol döntés született arról, hogy a várfal tordautcai kisajtón kívüli földterületét kell körülkeríteni temetkezési célokra.²⁰ Bár a határozat gátolni próbálta a gazdasági helyzettől függő elkülönülést – a temetkezések tekintetében –, mégis a köztudat évtizedekig a szegénység temetőjeként tartotta számon az új sírkertet. Közrejátszott ebben az a tény is, hogy eleinte csak a járvány áldozatait temették ide, s hogy a tekintélyesebb polgárok ragaszkodtak a templomok földjéhez.²¹ Herepei ezt azzal indokolja, hogy a vagyonosabb osztálynak jellemvonása a maradiasság, míg a szegényebb rétegek a körülmények kényszeredett helyzetéből kifolyólag könnyebben megalkusznak az adott helyzettel.²² Érdekes megfigyelni, hogy ebből az időből nem találkozunk az etnikai különállás jelenségével a temetői rendtartáson belül. Az etnikai elkülönülés törvényszerűségeire hamarabb találunk példát a vallási és felekezeti alapon elváló temetőrészek történetén keresztül.

A sírkertet a XVIII. század folyamán is még többnyire gyümölcsösök határolták, ezeket a kerteket a köztemető telítődése során a helyhatóság rendeletekkel számolta fel és csatolta a temetőhöz.

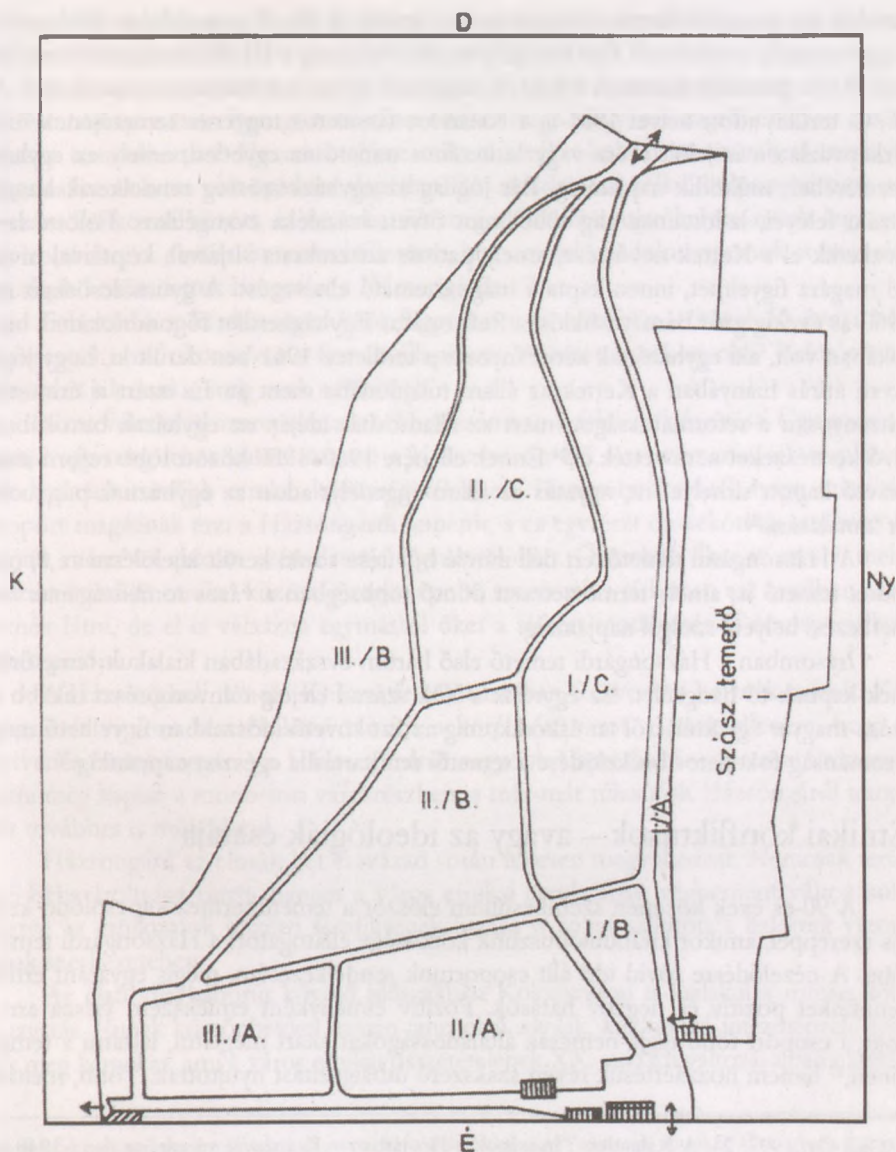
A Herepei János vázlata alapján készült térkép csak a szász vagy közismertebb nevén lutheránus temetőrészt jelöli külön, annak ellenére, hogy évszázadok folyamán a sírkert hivatalos felosztása mellett a XX. század elejéig élt a köztudatban más részeknek az elkülönítő megnevezése is (1. ábra). Ez nem jelenti azt, hogy kizárólagosan csak a megnevezések tartalmi körülhatároltságába tartozó etnikum, felekezet tagjai – kivétel ez alól a zsidóság – temetkeztek volna ezekbe a részekbe. A XIX. századtól a lakosság vegyesen használta a sírkertet. Ennek hatására nem lehet egyértelműen elkülöníteni sem korszakolva, sem pedig valamely társadalmi, gazdasági helyzettől függő csoport által használt homogén területeket.

¹⁹ „A kolozsmonostori kálváriánál lévő cinterembe pedig még a múlt század folyamán is temetkeztek.” Herepei J. 1988. 19–20.

²⁰ „Látván Istennek ostorát, a halálozások naponként való gyarapodását és a temetőhelyek alkalmatlan-voltát, a sok benne fekvő testek miatt, mely szerint ahol sírt ásnak, mindenütt eleven testre találnak: együtt a felső tanácsal elhatározták, hogy a torda-utcai Kis ajtón kívül való földben, ahol mostan a dinnyét vetették egy jó és tágas darab helyet szakasszanak temetőhelynek, hová minden szegény és gazdag személyválogatás nélkül temetkezzék...” Jakab E. 1888 II. 347–348.

²¹ Gaál Gy. 1997. 9.

²² Herepei J. 1988. 24.

1. ábra. A Házsongárdi temető beosztása az 1920-as években. Herepei János vázlata nyomán

Az elkülönülést mégis indokolja, hogy a megnevezésben jelzett csoportok sírhantjai vannak ezeken a területeken többségben. Így a népnyelv megkülönbözteti a zsidó temetőt, amely a III./A. parcellától keletre eső keskeny földparcellán helyezkedik el. A III./A. temetőrészt sokáig cigánytemető névvel illették. A város költségén temetettek a III./B. jelölésű terület árok részében nyertek végső nyughelyet,

amelyet így a szegények temetőjeként is emlegettek. A III./B. temetőrész felső – déli – egyharmada unitáriusok által használt terület volt, míg a III./B. északi kétharmada és a II./C. parcellák képezték a hóstáti, vagy más néven a református temetőrészt. A II./C. terület adott helyet 1881-ig a Kalandos társulatok ingyenes temetőjének.²³ A térképvázlaton is jelölt szász vagy lutheránus temető az egyetlen, amely az egyház kezelésében működik napjainkig. Bár jogilag az egyházközség rendelkezik annak északi felével, halottainak alig több mint ötven százaléka evangélikus. Fölötte helyezkedik el a Kertek nevű rész, amely patinás arisztokrata sírjaival, kriptáival hívja fel magára figyelmet, innen kapta a mágnástemető elnevezést. A gyümölcsöskert az 1960-as évekig gróf Bánffy Miklós, a Református Egyházkerület főgondnokának birtokában volt, aki egyházának adományozta a területet. 1961-ben derült ki, hogy jogszertű átirás hiányában a Kertek az állam tulajdonába ment át. Ez azért is érintette hátrányosan a reformátusságot, mert az államosítás idején az egyházak birtokában lévő ketrészeket nem vették el.²⁴ Ennek ellenére 1960–1980 között több református vezető kapott sírhelyet itt, ugyanis az állam engedélyt adott az egyháznak pár tucat sír kiutalására.²⁵

A Házsongárdi temetőkert déli irányú bővítése során került kijelölésre az új ortodox temető is, amely természetesen döntő többségben a város románságának temetkezési helyül szolgál napjainkig.

Írásomban a Házsongárdi temető első három évszázadában kialakult temetőrészek kapnak fő hangsúlyt. Ez egyrészt a XX. század elejéig túlnyomórészt inkább a szász-magyar együttélésről tanúskodik, míg az azt követő időszakban figyelhető meg a románság fokozatos beékelődése a temetői rendtartásba egészen napjainkig.²⁶

Etnikai konfliktusok – avagy az ideológiák csatája

A 90-es évek közepén szembesültem először a temetőkerthez kapcsolódó ketős szereppel, amikor kirándulóbuszunk közössége ellátogatott a Házsongárdi temetőbe. A nézelődésre rövid idő állt csoportunk rendelkezésére, mégis egyaránt értek bennünket pozitív és negatív hatások. Pozitív élményként emlékszem vissza arra, hogy a csoport több tagja nemcsak általánosságokat akart meglátni, láttatni a temetőben,²⁷ hanem hozzáértésük révén szakszerű útbaigazítást nyújtottak. Több, méltán

²³ Gaál Gy. 1997. 24. A Kalandos Társaságok a Hóstátban – Kolozsvár városrésze – az 1940-es években még működő temetkezési társaság. Vö.: K. Kovács L. 1944.

²⁴ A közölt térképvázlaton ez a terület a szaggatott vonaltól délre emelkedő domboldalon található.

²⁵ Természetesen ezeket a sírhelyeket az államtól és nem az egyháztól kellett bérbe venni. Gaál Gy. 1997. 24.

²⁶ 1919-ig csak elszórtan voltak román sírok a Házsongárdon, azok is magyar vagy kétnyelvű sírfeliratokkal rendelkeztek. Gaál Gy. 1997. 16.

²⁷ Amikor az ember néprajzi kutatást folytat egy településen, arra törekszik, hogy minél kevesebb energia befektetésével jusson minél több információhoz az adott közösségről. Ennek az egyik legpraktikusabb eszköze az adott település temetőjében folytatott felmérő vizsgálat, annak reményében, hogy a te-

a magyar kultúrára nagy hatást gyakorolt neves személy síremlékét kerestük így fel, de közel sem sikerült az összes nyughelyet meglátogatnunk.²⁸

A jó tapasztalatokat már megérkezésünk előtt kétségeink, prekoncepcióink negatívan befolyásolták. Beengednek-e bennünket mint Magyarországról érkezett turistákat a temetőkertbe? Ha nem, akkor milyen kreált okokkal utasítanak el minket? Aggodalmunk nem volt egészen alaptalan. Bár minden baj nélkül bolyonghattunk az évszázados kövek között, és ismerhettük meg elődeink nyugvóhelyét, mégis izgatottak voltunk. Az elmúlt év során hallottam, hogy más kirándulócsoportok is hasonló kétségek között tettek látogatást a Házsongárdon.²⁹

Felvetődik a kérdés: egymástól független csoportokban – közel 10 évnyi különbséggel – mi okozza ezt a feszült állapotot? Mi lehet ennek az oka? Valós problémaként jelennek-e meg ezek a félelmek?

Nem véletlenül szerepeltetem többes számban a félelem kifejezést. Úgy gondolom, hogy meg lehet különböztetni a Kolozsváron élő, ma számarányaik alapján a két legszámottevőbb etnikai közösség félelmeit. Hangsúlyozni kell, hogy mindkét csoport magáénak érzi a Házsongárdi temetőt, s ez egyrészt összeköti az etnikumok tagjait, másrészt viszont szétválasztja egymástól őket. Összeköti őket az az elv, mely szerint mindkét etnikai közösség tagjai ápolni szeretnék a sírkertet, azt rendben szeretnék látni, de el is választja egymástól őket a sírkert rendezésének etnospecifikus koncepciója.

A Házsongárdi temető Kolozsvár centrumában frekventált helynek számít. Kiterjedését viszont keretek közé szorítja a köré nőtt város. Annak ellenére, hogy a hetvenes évek közepén – a Házsongárdnál nagyobb alapterületű – új temetőkert nyitotta meg kapuit a monostori városrészben, a már-már túlszűfolt Házsongárdi temetőt továbbra is működtetik.

Házsongárd az elmúlt két évszázad során teljesen megváltozott. Nemcsak területi behatároltsága miatt, hanem a város etnikai arculatában végbement változások, illetve az etnikumok közötti feszültségek hatása is sokat alakított a halottak városának szerkezetében.

Az első világháborút követő időszakban Kolozsváron is kialakul a román igazgatás. Ennek köszönhetően román tannyelvű iskolák, különböző intézmények nyitják meg kapukat, ami a város etnikai összetételének XX. századi változásaiban először

---

metkezési hely szimbólumkészlete alapvető információkkal segíti a kutatói munkát. Ott egyrészt a település társadalmi viszonyaira, másrészt nemzetiségi, gazdasági, felekezeti viszonyaira vonatkozó adatokat találhatunk. Amit ilyenkor a kutató a temetőben tapasztal, természetesen csak egy szegmensét képezheti alapkutatásának, de úgy gondolom, hogy elengedhetetlen kelléke a folyamatnak.

²⁸ A Házsongárdi temető közel 400 híres sírjának felkeresésére – vezető segítségével is – egy egész napra lenne szükség. Gaál Gy. 2001. 166.

²⁹ A magyarországi középiskolások országos színházi versenyén nyert kolozsvári utazás résztvevőivel beszélgettem élményeiről. A kirándulók néhány tagjától hallottam, hogy vezetőik – Magyarországról velük együtt jött tanáraik – tanácsára csak fényképezőgép és videokamera nélkül mertek bemenni a temetőbe.

okoz jelentős fordulóponthoz. Ez a népességnövekedés jól megfigyelhető az 1910-es és 1920-as népszámlálási adatok tükrében. Míg 1910-ben a városban közel hatvanezer fő élt, addig 1920-ban több mint nyolcvanháromezer lakosú település figyelhető meg.³⁰ A népességnövekedés etnikai vonatkozásai nyomon követhetők a Házsongárdon is. Az 1920-as évek közepétől egyre nagyobb teret nyer a románság a temetőben. Döntő többségében ők bérlik ki a szebb helyeken fekvő megváltatlan sírhelyeket.

A második világháborút követően Kolozsvár népessége ugyan meghaladja a száz-ezer főt, de lakosságának több mint fele magyarnak vallja magát. A város etnikai arculatában az 1960-as években meginduló túlméretezett industrializálódás vált mérföldkővé. Ennek hatására mára a háromszázötvenezer lakosú városnak kevesebb mint egynegyede vallhatja magát magyarnak.³¹ A számadatok tükrében érthető, hogy mindkét etnikum sajátjának tekinti a Házsongárdot.

A temetőben az elmúlt évszázad folyamán lezajlott változások elméletileg a lakosság felduzzadásával arányosan kell hogy megjelenjenek. Természetes tehát, hogy a XX. század első évtizedében etnikailag szinte teljesen homogén temetőkép megváltozott, s hogy a XXI. század küszöbén a sírok számarányaiban is megmutatkozik a városban jelentős többségben élő román népesség jelenléte.

A probléma a sírhelyek bérleti jogán alapul, amit a város hatályos temetői szabályzata ír elő. A félelem kettőssége természetesen a szabályozottság hiányából fakad. A temetői szabályzat rendelkezik ugyan a sírkert rendjéről, mégis ellentmondásos annak betartatása. Több olyan esetről tudnak Kolozsváron, amelyekből kiderül, hogy bizonyos csoportok kedvezményezett szerepkörbe tartoztak, míg a jogi alapokat megkerülve másoknak ezáltal káruk származott. Ez a károkozás nem feltétlenül csak anyagi természetű, hanem az elpusztult síremlékek szimbolikus jelentéstartalmának megsemmisülését is magába foglalja.

Ebből a kettős helyzetből fakad a félelem kettőssége is. A városban kisebbségben élő magyarság sok esetben érzi magát diszkriminált helyzetben. Ilyen a Házsongárdon található történelmi múltnak a romba döntése. A működő temetőben bárhol válthatók sírhelyek, de ezek elosztásában jelentős szerepe van a román közigazgatás szerveinek,³² amely saját etnikumán belül szívesebben osztja azokat.³³ Úgy gondolom, hogy a románság félelmei ehhez hasonlóan abból fakadnak, hogy a reprezentáció szintjén nem igazolódik a románság múltja. Lépten-nyomon magyar emlékek jel-

³⁰ Vö: Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása 1912, és az 1920. évi népszámlálás 1923.

³¹ Gaál Gy. 1997. 16–17.

³² „1. fejezet. Általános rendelkezések. 2. cikkely. Azon területek, amelyek temető rendeltetésűek, és amelyekről a jelen szabályzat rendelkezik, az állam tulajdonát képezik és Kolozsvár Muncipium Önkormányzatának igazgatása alatt állnak. 4. cikkely. Temetkezőhelyeket létrehozni, kiterjeszteni vagy megszüntetni csak a törvénykezdések és a szisztematizálási tervek tiszteletben tartásával lehet.” Idézet a temetői szabályzatból.

³³ A temető szerkezete, a temetés helyének rendszere felülről – olykor ideológiáktól sem mentesen – szabályozott. Gaál György hangsúlyozza, hogy a hatalmi crök birtokába került temető arculatát az aktuálpolitika kénye-kedve szerint formálja. Gaál Gy. 1997. 21.

zik Kolozsvár történelmi múltját, s kevésbé szemléletes a románság történelmi jelenléte. A Házsongárd sem tudott egyelőre teljesen átváltozni. Kolozsváron az elmúlt ötven évben megfigyelhető etnikai arculatváltás kevésbé látványosan jelentkezik az ősi temető szerkezetében. A temetkezés, a sírkövek szimbólumkészlete még nem egyértelműen tükrözi a román többségű város képét, pedig a szinte teljesen megtelt temető továbbműködtetése mögött ilyen célok is sejthetők. Ehhez kapcsolódik a turisták szerepe is.

A magyarság körében széles körben ismert a Házsongárdi temetőben nyugvó, méltán híres ősök emléke. A magyar történelemnek nemcsak a város életében jelentős szerepet játszó nagyjai találhatók a sírkertben, hanem egyúttal a magyar kultúra neves képviselői is. Államférfiak, egyházi vezetők, tudósok, orvosok, írók, költők, művészek etc. A kiránduló csoportok sok esetben azokkal az előítéletekkel érkeznek Kolozsvárra, amelyek a médián keresztül nyert – sokszor nyílt ellenérzéseket kifejező – információkon alapulnak.³⁴

A temető síremlékeit a műemléktörvény nem védi, azaz a temető egésze egy tömbként van műemlékké nyilvánítva. Az 1970-es évektől kezdve több törekvés irányult arra, hogy a temetőnek egységes műemlék sírhelyeit feltáró lista kerüljön elfogadásra. Ez magába foglalta volna a magyar, román, német-szász sírok jelentős emlékeit. A próbálkozások kudarcot vallottak. Az 1990-es években a Házsongárd értékeinek megmentése céljából néhány síremlékre rákerült a „no iv monuments history” felirat, amely külön is jelzi a műemléki védettséget, de ez a síremlékeknek csak csekély részét képezi.

...műemlékké nyilvánították ugyan az egész temetőt, ami nem érvényes. Tehát semmilyen formában nem tartják be. Ráírtak még a magyarokkal együtt, talán a 90-es években, s rá van írva egy párra, hogy „no iv monument history”, tehát az azt jelenti, hogy műemlék. De az ő nyilvánításaiukban is van valami, ahol az van írva, hogy műemlék, és akkor ott nem kell megváltás. De például a neogótikus kripták egyike sincs műemléknek nyilvánítva. Tehát nagyon érdekes módon talán az évszámot vették alapul, de ezeknek nem volt évszáma.”

Feltehetően ezzel párhuzamosan került a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság által összeállított sírjegyzéke a készülő román műemléktörvény mellékletébe, amelynek elfogadása napjainkig várat magára.³⁵ A megjelölt sírhelyek védettséget élveznek több szempontból is. Egyrészt nem kell a temetőben elfoglalt területet megváltani, ami azért is fontos, mert a temetői szabályzat nagyon megnehezíti a sírhelyek megváltását, másrészt azok karbantartásáért a temető adminisztrációs osztálya a felelős.

A jelenleg érvényben lévő temetői szabályzat II. fejezete rendelkezik a temetőhelyek használatáról, azok vételéről, elrendezésről és karbantartásáról. Itt közlöm néhány cikkelyét, melyek – nem éppen jóindulatból fakadó – értelmezése lehetséges

³⁴ Gondoljunk Georgehe l'unar polgármesteri munkájára, amely nyíltan vállalja fel magyarellenességét.

³⁵ Gaál Gy. 2000. 24.

teremt arra, hogy csak a temetőt jól ismerők vegyék észre egy-két síremlék eltűnését, megsemmisülését. 9. cikkely. Egy személynek egy parcella adható húsz évre, erre a helyre temetkezhetnek a használati joggal rendelkezők, azok házastársai és a 4. fokú rokonai.; 11. cikkely. A használati jog megszűnik a bérleti időszak lejártával, a használati joggal rendelkező személy önkéntes lemondása nyomán, a 9. cikkelyben jelzett feltételek mellett. A temető adminisztrációs osztálya 90 napos türelmi időt bocsát a lejárt bérlet megújítására, a határidő lejártá után megszűnik az újrabérlet joga, és a sírhely bekerül a kiadható helyek közé.; 12. cikkely. 1. Abban az esetben, ha a bérlet lejárt, és a sírhelyen síremlék található, a volt tulajdonosok kötelesek azt 60 nap alatt lebontani és elvinni. Ellenkező esetben a temető adminisztrációs osztálya lebontja az emléket, egy évig tárolja a tulajdonos költségén, a továbbiakban pedig alkalmazza a felhagyott vagyontárgyakra vonatkozó 1951/III-as határozatot. 2. Abban az esetben, ha a bérleti időszak lejárt, és a sírhely a temető adminisztrációs osztálya kezelésébe kerül, amennyiben a sírhelyen neves kolozsvári személyiség nyugszik, vagy az építmény önmagában művészi vagy történeti értéket képvisel, ezeket a helyeket nem lehet újra bérbe adni, a fenntartásukhoz szükséges összeg a temető adminisztrációs osztályát terheli.

De a védettséget élvező sírhelyek száma közel sem teljes. Sőt a műemlék jelegű építmények ápolása, karbantartása sem folyik gördülékenyen. Jól példázza ezt a Házsongárdi Alapítvány által kezdeményezett Sigmond mauzóleum felújítására tett kísérlet. A temető bejáratától balra a II./A. parcella elején elhelyezkedő épület a temető egyik legszebb címeres, oszlopos klasszicista stílusban épült mauzóleuma. Az omladozó épület renoválására a határon túli magyaroktól félmillió forintot kapott az alapítvány, de a sürgető munkát a helyi bürokrácia szinte teljesen lehetetlenné tette.

„Tehát ők is rettegnek tulajdonképpen, mert először úgy volt, hogy a mauzóleumot javítjuk. Kaptunk 500.000 Ft-ot a határon túliaktól. Megvettük az anyagot, mindent. Ott azt mondta az igazgató, hogy kezdjünk nyugodtan. [...] Tudniillik az egész temető egészében műemlék. Egészében. Tehát egy épülettömbként van bevezetve, s azt mondta, hogy kezdjünk hozzá a tetőhöz. Abban a percben, ahogy hozzákezdünk, leállították, és akkor két hónapi rimánkodás után az alpolgármester személyesen vállalta – aki magyar –, hogy elintézi az engedélyt, és 4 hónap eltelt, és nem tudta azt az egyszerű engedélyt elintézni, amire 6 hét alatt választ kell adni. Ez egy államosított kriptá. Legelőt ott a bejáratnál, az a hatalmas nagy koporsó. És megvannak a leszármazottak. Próbáltam, hogy ők kérjék, hogy engedjék, hogy omlék össze a kriptá, és ezzel együtt csatoltuk a kéréshez. És végül most 4 hónap után kiderült, hogy elkallódott az írat, s újból kérték a beadást, és miután 2 hónapig ázott, és az újságírók mind akartak nagy történetet kavarni belőle, és én állítottam le ezeket, hogy ne rontsák el. [...] össze fog omlani az egész, ha elkezdik az újságban szellőztetni. Tehát pont fordítva, nemhogy tudnánk védekezni, érvelni, és a jogokra hivatkozni, hanem pont fordítva. Úgy kell viselkednünk, hogy – kegyként – ők engedjék meg az államosított tulajdon külföldi, magyar pénzből való részleges – hogy össze ne omljon az épület – helyreállítását, és ezt ők kegyként gyakorolják. Valami félelmetes.”

Újabb példája ez a Házsongárd temetőjében folyó, magyar történelmi múltat képező objektumok szisztematikus, bár nem erőszakos elpusztítására tett kísérletnek. Az idővel szemben védtelen falakat az időjárás viszontagságai kikezdi, azok az enyészet martalékává válnak.

A XX. század hozadékaként a régi síremlékek újbóli felhasználására tett javaslatok alapján több emlékhely került felszámolásra – a sírkövek újrahasznosítása gondolat alapján.

Gaál György leírásából tudjuk, hogy mivel a Házsongárd agyagos, márgás kőzetből áll, a XX. század második felében gyakran készültek a sírhelyek úgy, hogy földbe nyúló betonlábakra helyezték el a sírok felépítményét. Ilyenkor az alap durva betonágy volt, amelybe nagyobb darab köveket helyeztek, nemegyszer anyagmegtakarítási céllal a kidőlt, gazdátlanok tűnő terméskövekre „vadásztak”. Az 1960-as évektől több mint 10 betonozó csoport dolgozott a Házsongárdon. Megdöbrentő, hogy néha még az álló terméskőoszlopok gótikus cirádáit is versengve ütötték le a legények, s rakták az alapba.³⁶

A hatvanas években hozott temetőszabályzat – a fentebb már idézett, ma érvényben lévő elődje – egyértelműen etnikai felhanggal, a magyarság történetiségének emlékei ellen irányult.³⁷ A rendelet a sírhelyek megváltását szabályozta, mely nagyjából a házak öröklésének rendszerével azonos struktúrát alakított ki. Ez megnehezítette a sírhelyek fennmaradását. A rendelet szerint az örökösödési eljárást közzegyző előtt kell lefolytatni, és csak harmadfokú rokonig lehet a sírt átíratni. Külföldi állampolgár nem örököltethet. Pedig sok Kolozsvárról elszármazottnak ősei nyugszanak a temetőben, kiknek már rokonsága sem él a városban.³⁸ Ezek a rendeletek az etnikailag is szakralizált tér fizikális szerepének csökkentését irányozzák. A „ha valamit nem látok, akkor az nem is létezik” elvet követik az intézkedések. Nem sokat változott a kép az 1989-es fordulatot követően sem. A szabályzat módosításakor két alapvető engedményt tett. Egyfelől kitágította az öröklés körét a negyedfokú rokonságra, másfelől lehetőséget teremtett a külföldi rokonoknak, hogy valutáért válthassák meg a sírt, amelynek összegét a szinte csak a nyugat-európai ember számára elérhető 3500 dollárban határozták meg.³⁹

A temetői szabályzat erre vonatkozó cikkeiben olvasható: IX. fejezet. Záró rendelkezések. 44. cikkely. A használati joggal rendelkező elhalálozása esetén a jog örökölheto a román polgári törvénykönyv öröklést szabályozó törvényei alapján.; 45. cikkely. Az élők között IV. fokú rokonságig a használati jog átruházható, II. fokú rokonságig az öröklés és átírás ingyenes, minden más esetben azt meg kell fizetni;

³⁶ Gaál Gy. 1997. 22.

³⁷ „...hogylha azt nézzük, hogy mennyi új ízléstelen betonsír naponta bekerül a Házsongárdba [...] Teljesen ráterpeszkednek a régi sírokra, tönkre teszik a látványt.”

³⁸ Gaál Gy. 2000. 24.

³⁹ Gaál Gy. 2000. 24.

46. cikkely. Külföldi vagy külföldön élő román állampolgár megtarthatja használati jogát ellenértékének valutában történő előzetes kifizetése alapján.

Itt kell visszatérni a ma is érvényben lévő szabályozás II. fejezetében foglaltakra, melyek, mint említettem, kikapukat hagynak az éppen hatalmon levő politikai erő ideológiai irányának. Ugyanis nincs szabályozva a sírhelyek hozzátartozóival tartandó kapcsolatrendszer, és ez nemegyszer vezet a sírok felszámolásához. Nem egy példa van rá, hogy az elhanyagolt, esetlegesen a rokonság részéről valamilyen ok folytán elfeledett sírok lejáró bérleti jogáról a hozzátartozók nem kapnak semmilyen értesítést, figyelmeztetést, így a bérleti jogviszony lejártát követően a temető adminisztrációs osztálya lebontja a síremléket.

„Például a katolikus klerusnál fordul elő, ahol nincsen család ügye. Akkor arisztokraták, akik szétszórattattak nyugatra, vagy már nem érdekli őket, vagy nincs módjukban törődni vele, vagy mire felébrednek már nincs meg a sír. És a legnagyobb baj, hogy nem engedik – most kibővítették első rendű rokonról negyedrendűre, tehát az közeli unokahúg, tehát testvérnek a gyereke, másnak nincs joga megváltani, sem intézménynek.”

Lehetőség nyílik ekkor új sírhelyek bérbeadására. A jól beidegződött politika itt is érvényesül. Mivel az új bérleti szerződéseket a polgármesteri hivatal engedélyezi, azok az intézményhez közelállók kezére jutnak.

Beszélgetéseim során lettem figyelmes csíkszentdomokosi Kedves István (1782–1864) sírhelyének esetére, mely történetet Gaál György is megfogalmazta. „Kedves István, Boldog asszonyról nevezett Salomoni apát, Károly-fehérvári székesegyházi kánonok, Ferenc József ő császári királyi felsége jeles rendjének lovagja, a Boldog Szűzről nevezett Kolozs-monostori Levéltár káptalani öre, Kolozs-dobokai főesperes, elemi tanfelügyelő, 1832-től kolozsvári plébánosa. [...] Nevéhez fűződik a főtéri templom neogótikus tornyának befejezése.”⁴⁰ A címeres, keresztben végződő kőoszlopot az 1980-as évek közepén akarták eltávolítani, mert az akkori politikai vezetés egy előkelőségét akarták a sírhelybe temetni. Mikor hozzáfogtak a sírkő eltávolításához, egy éppen arra járónak sikerült a plébániát értesítenie. Ezt követően napokig a hívek őrizték a sírt, mígnem az új sírhely készítői lemondtak az emlékhely elpusztításáról.

„Itt volt elől például Kedves István síremléke, és még Ceaucescu idejében odaadták másnak. Akkor leverték a keresztet. Ott a hívek körbeállták és az megmenekült. Most is meg van csonkítva a műemlék, de mondjuk az így megmenekült egy ilyen tömegmozgalomból. De ez nem jellemző. Ez teljesen véletlen. Általában úgy elsuttyan. Kerestem zeneiskolásokat például, hogy a zenészek sírját gondozzák, és amikor kimegyünk térkép szerint a Seprődi János sírjához, nincs meg. Tehát eltűnt a kő.”

⁴⁰ Gaál Gy. 1997. 52.

Az elmondások szerint nemegyszer történik meg, hogy a síremlék nem kerül lebontásra, csak az új bérló idejében. Ez gyakran azzal jár, hogy még az értékes faragott sírköveket is az új betonsírhelyek kialakításakor zúzalékköként használják fel, az eredeti emlék teljes pusztulását előidézve.

„... azért nincs ennek nyoma, mert aki építi az új sírt, az a régít azonnal bezúzhatja büntetlenül a betonkeverésbe [...] ott volt a Teleki Józsefnek egy vasszobor – javíttatjuk valaki kérésére, és ők láttak ott ezernyolcszázas nagy homokkő sírkövet a betonba felhasználni a mellette levő sírba.”

„Teljesen ráterpeszkednek a régi sírokra, tönkre teszik a látványt”

A temető sírhantjainak látványa, miliője tehát mindkét etnikum tagjainak fontos. Egyrészt a személyes hozzáállásból fakadóan, az emlékezeti haláltól való félelem motiváltsága miatt, és itt az ember egyetemes értékén van a hangsúly, másrészt pont a Házsongárdi temetőkert szimbolikus térfoglalása szempontjából. Akár a személyes indíttatást figyeljük meg, akár a temető összképét vizsgáljuk, szembetűnő, a régi sírhelyek háttérbe szorulása. A technikai fejlődés gyakran hatással van az emberek ízlésvilágára. Ez is közrejátszik a különböző stílusirányzatok kialakulásában. A Házsongárdi temetőben a betonsírok elterjedését a románságnak tulajdonítják. Az ő ízlésviláguknak ez a forma volt elfogadható, és vált körükben általánosan elterjedtté. A már fentebb hangsúlyozott etnikai folyamatok következtében a XX. század folyamán a régi, hagyományos faragott kőemlékműveket tömegével váltották fel a beton síremlékek, melynek következtében a temető hangulata megváltozott. A történelmi emlékeket sokszor lehetetlennek tűnik az elmúlt 50 esztendő beton-, és márványsírkő-tengerében megtalálni. Döntő többségében ilyenkor a magyar síremlékek pusztulása figyelhető meg. Van rá eset, hogy a külföldre került családtag mikor visszatért ősei sírhantjához, a jól ismert, korábban gyakran látogatott sírt csak hosszas keresés után találta meg, mivel a körülötte lévő román sírokat felújították, s ez együtt járt azok kiszélesítésével.

A Duna TV 2002. november 1-jén vetített le egy riportot, melyben egy kolozsvári származású, Magyarországon élő férfi beszélt a Házsongárdon lévő családi sírhelyükről. A Házsongárd felső részében volt a család sírja. A riportalany nagyapját temették oda utoljára. Mikor az elszármazott férfi a kilencvenes évek közepén hazalátogatott, alig találta meg a családi sírt. Több új román sír volt körülötte, amelyekhez betonjárda is készült. Ezek nemcsak körülfogták a családi sírhantot, de az elbeszélés alapján a sírhelyre is ráépítették a gyalogút egy részét.

Tehát nemcsak egyfajta szimbolikus térfoglalás figyelhető meg – a magasított sírkövek, amelyek takarják az ösvényektől beljebb fekvő sírokat,⁴¹ – hanem valóságos térfoglalásról is beszélhetünk.

Elkerülhetővé válnának a valós térfoglalás lehetőségei, ha a temetői szabályzat betartatása következetesen folyna. Ennek viszont addig kevés esélye van, amíg egy átfogó temetőkert-rendezés során a meglévő sírokról nem készül tökéletes nyilvántartás. Elbeszélésekből tudom, hogy az adminisztrációs irodán egy olyan füzet szolgál a sírhelyek szám szerinti nyilvántartására, amelynek néhány lapján – a sok hajtogatás következtében a valamikor feltüntetett – egyes sírhelyek nem szerepelnek, vagy a szétmállott papírlapokról nem olvashatók ki azok adatai. Több bizonyosságot nyújt a lutheránus temetőrész nyilvántartása.

A szász temető részét képezi a Házsongárdi temetőnek, ez azt is jelenti, hogy a körülkerített téren belül egy kisebb elvileg önálló egység van jelen. Az egyházi kezelés alatt álló temetőrész elkülönülése talán abban mérhető le leginkább – annak ellenére, hogy külön kapun kell belépni oda –, hogy a temető (*lásd 1. ábra*) más parcelláiból vannak itt megőrzött, megmentett síremlékek. A történelmi múlt pusztulófélben lévő emlékkövei nem egyszer kaptak itt menedéket. Ebben nagy szerepe van azoknak a csoportoknak, akik a Házsongárd értékeinek megmentését tűzték ki célul. Így került a lutheránus temető gondnoki házával szemben a parcellaoldalba beágyazva az egyetlen XVI. századból fennmaradt sírkő is. *Felten Waida* 1599-ből való német feliratú kis ereszes kövére 1972 nyarán bukkantak rá a II./B. parcellában a Szathmári Pap-sírokat takarító történészhalgatók.

A fakultatív értékmegőrzés mellett 1999-ben alakult meg a Házsongárd Alapítvány, amely felekezeti jelleggel működik. Az alapítvány célkitűzése közt szerepel, hogy magánszemélyek adományaiból, illetve más alapítványok támogatásának felhasználásával évente néhány síremléket helyreállítsanak, az elhanyagoltak közül pedig néhányat gondozzanak. Ezen munkájukban támogatást nyertek az erdélyi történelmi magyar egyházak részéről, illetve a kolozsvári nagy múltú magyar tannyelvű iskoláktól is. A Házsongárdi temető gondozását így ma már szervezett keretek között egyre több iskolás érzi feladatának.

Természetesnek tűnik, hogy halottak napja előtt lehet a legtöbb diákcsoporttal találkozni a temetőn. Az alapítvány munkatársai évről évre az írott sajtón keresztül is köszönetet mondanak az alapítvány célkitűzéseit segítő munkájáért. Itt találjuk felsorolva azokat az iskolákat és osztályokat, akik részt vettek a munkákban. A szervezők igyekszenek úgy beosztani a diákságot, hogy az általuk képviselt intézmény specializálódott szakirányához közel álló, azokkal valamilyen kapcsolatban lévő hírességek sírjának gondozását végezzék. Például a zeneiskolások zenészek, zenetanárok sírját teszik rendbe ilyenkor.

⁴¹ „A főútvonalak mellett gyönyörűen látszanak azok a hatalmas műmárványlap mindenféle síremlékek, amit most az utóbbi években emeltek fel, és teljesen eltakarják a mögöttük levő sírokat.”

Ma az értékmegőrzés a cél, ennek a szellemiségnek próbálnak megfelelni az önkéntes gyűjtők, a különböző csoportok, de látható, hogy mindig valamilyen ideológia irányította a temető térbeli szerkezetének formálódását. A lokális társadalomkép és az ahhoz kapcsolódó uralkodó szemlélet formálta a Házsongárdot. A temetőkert kijelölésének idejében a gazdasági, társadalmi státuskülönbség volt a választóvonal, napjainkban az etnikai és a hozzá szorosan kapcsolódó vallási motiváltság vált mérvadó ideológiává. Ez tulajdonképpen az éppen uralkodó politikai helyzet, a lokális jellemvonások együttes hatására épült, ami mellett az egyén döntésének meghatározottsága szerepelt. A Házsongárdi temető napjaink Erdélyéért folytatott etnikai versengésében az egyik problematikus kérdést jelenti, mivel az elmúlt 50 esztendő „etnikai arculatváltása” csak részben tükröződik Kolozsvár legrégebbi temetőjében. Az ideológiák egyeztetése – azaz a békés egymás mellett élés – helyett azok szembeállítása figyelhető meg, amely egyelőre nem a közös útkeresésen alapszik.

Az emlékezeti tér

A Házsongárdi temető közel négy és fél évszázados történelme alatt több valószínű csata színhelye volt.⁴² Mára a kutatónak az szúr szemet, hogy a „csatározások” más síkon napjainkban is megfigyelhetők. Nem gondolom, hogy az etnikai szembenállásnak valamiféle gyűjtőpontja lenne, de mint létező probléma mégis egy etnikai konfliktusforrás potenciáját hordozza magában. Ha elfogadjuk, hogy az ember határainak – és itt fizikális teréről is szó van – tágításán fáradozik, akkor az elkülönülő etnikumok éppúgy, kultúrájuk megőrzése és továbbvitele szempontjából a fontos tereteket akarják megőrizni és továbbörökíteni leszármazottaiknak. De ha elpusztulnak a régmúlt emlékei, a maradványok csak féligazságokat közvetítenek, esetlegesen annak a félnek az igazát, akinek a szellemisége győz. A több évszázadon keresztül működő temető emlékoszlopai egyben a település történelmének egy szegmensét képezik, melyről lemondva a történelem egy objektívizálódott darabjától fosztja meg magát a közösség.

A halál és élet csatájának egyik legrepresentatívabb színhelyéért is az elkülönülés és összetartozás történetiségén keresztül folyik az ideológiák harca. Az élet jelene és a múlt kultúrájának szembenállása figyelhető meg. Az egyén részéről a jelen reprezentációja az elsődleges, amely a Házsongárdon etnikai jellemvonásokkal is telített. Nemcsak a sírhely megszerzésének könnyebb lehetőségére gondolhatunk, amikor etnikai jellemzőről beszélünk, hanem arra a természetes folyamatra is, ami a románságnak megnőtt létszámából fakad. Nem utolsósorban pedig, hogy köztemetőről lévén szó, elvileg nem kapcsolódik egyik etnikum fennhatósága, kezelése alá sem.

⁴² Gondolhatunk itt a törökdlásokra, vagy akár a Rákóczi-szabadságharc idején a temetőben is folyó harcokra. Hercpei J. 1988. 30–34.

A temetők elhunytjaink emlékhelyei. Mint azt a bevezető gondolatsorban érintettem, a Házsongárdi temetőnél az emlékezet fogalma kulcsszót képez. Ez az emlékezet egyrésztől személyes tartalommal ruházódik fel akkor, amikor az egyénhez közel álló családtag, rokon, barát távozik el az élők sorából, de az elhunyt egyben reprezentálja azt a társadalmi, felekezeti, etnikai közösséget, amelynek tagja volt. Szemléletesen jelenik ez meg a különböző rituálék alkalmával. A hozzátartozó követi a közössége normáit. A Házsongárd teréhez kapcsolódva ez több szinten nyilvánulhat meg, a szertartás temetői rendjében, a hozzá kapcsolódó etnospecifikus hagyományokban, a sírhely kialakításának formavilágában, szimbólumkészletében, és bizonyos fokok az emlékezés temetői gyakorlatában.

Az emlékezet rendkívül fontos társadalmi szerepe, hogy összekapcsolja jelenünket múltunkkal, megmutatva kik vagyunk, honnan jöttünk és bizonyos mértékig hogy merre tartunk. A cselekedeteken keresztül a kultúra különböző jelenségeihez való viszonyra lehetünk figyelmesek, amely bizonyos közösségi normáknak az elfogadására, azzal való azonosulásra utal.

Házsongárd ma elsősorban temető. Sírjainak jelentős többsége a személyes emlékezés, az itt maradt hozzátartozók emlékezésének színhelye. De nem feledkezhetünk meg a történelmi múltat tükröző sírokról sem, amelyeknek leszármazottai sok esetben már nem élnek. Az emlékezés tere így kettéválk a személyes, és a kollektív emlékezet terére. Minkét esetben a temető felkeresése „szertartásos” cselekménynek fogható fel. Tágan értelmezve a szertartás fogalmát, a Házsongárdba látogatók mind-egyike valamilyen szertartásrendet követ. Gabriela Kiliánova a XIX–XX. századi újratemetések kapcsán fogalmazza meg a szertartás fogalmát, amelyet a rituális cselekmények függvényében értelmezett. Ez alatt olyan cselekvést ért, amely rejtetten tartalmazza az emberek egy bizonyos csoportjával, egy közösséggel vagy társadalommal való azonosulást.⁴³ Ebből kiindulva felvetődik annak a lehetősége, hogy a Házsongárdra látogató minden egyes személy – látogatásának célját nézve – akár a saját halottainak sírhantjához megy emlékezni, akár csak a híres temető múltat idéző hangulatában, a történelmi emlékek felkeresése végett sétál, úgy cselekszik, amivel valamely csoporthoz tartozását fejezi ki.

A Házsongárdi temetőt felkereső Magyarországról érkező kirándulók célja a híres történelmi múltat idéző helynek a megtekintése. Emlékezés a dicső elődökre. Ez egyúttal az Erdélyben kisebbségben élő magyarsággal vállalt szolidaritás kifejeződését is közvetítheti. A csoportok félelme talán a kiszámíthatatlan fogadtatásból fakad. Abból, hogy milyen viszony van az etnikumok között. Mert a románság az anyaországból érkezőket az erdélyi magyarsághoz közelállónak tartja, nem feltétlenül a kirándulót látják benne, hanem a magyarságot tekintik elsődleges értékmérőnek.⁴⁴ A

⁴³ Kiliánova, G. 2001. 52.

⁴⁴ Így nem egyenrangú a Magyarországról érkezett turista egy nyugat-európai országból érkező turistával.

szimbolikus tartalmában fontos identitásformáló erővel bíró intézmény, mint a Házsongárdi temető tehát jelentős etnikai jelentéstartalommal van felruházva. Nem csoda tehát, hogy a város vezetése, amíg a temető képe nem a saját ideológiájának teljességét tükrözi, a helyhiány ellenére is eredeti funkciójában fog működni. Ezzel szemben helyezkedik el a temető értékeit óvni kívánó önkéntes műemlékvédők, művészek, kutatók álláspontja, mely szerint a Házsongárdi temető régi részét le kellene zárni, és például német mintára emlékparkká kellene alakítani.

Irodalom

GAÁL GYÖRGY

- 1997 *Tört kövön és porladó kereszten. Pusztuló múlt és fájó jelen a Házsongárdi temetőben.* Kolozsvár: Stúdium Könyvkiadó
- 2000 *A Házsongárd perspektívái.* In: (szerk.: Kántor Lajos–Kovács Kis György) *Kulcsok Kolozsvárhoz. A föl nem adható város.* 23–25. Szeged. Mozaik Kiadó
- 2001 *Kolozsvár millenniumi kalauz.* Kolozsvár: Polis Könyvkiadó

HEREPEI JÁNOS

A Házsongárdi temető régi sírkövei. Adatok Kolozsvár művelődéstörténetéhez.
Budapest: Akadémiai Kiadó

HORVÁTH MIHÁLY

- 1878 *A kereszténység első százada Magyarországon.* Budapest

JAKAB ELEK

- 1888 *Kolozsvár története I.* Buda
- 1888 *Kolozsvár története II–III.* Budapest

KILIÁNOVÁ, GABRIELA

- 2001 *Kollektív emlékezet és identitás-formálás. Közép-európai temetési szertartások a hagyománytól a modernitás felé.* In: *Regio. Kisebbség, Politika, Társadalom.* 3. 47–68.

KOHN HILLER-ZSAKÓ GYULA

- 1911 *A kolozsvári Házsongárdi temető sírkövei 1700-ig.* In: *Erdélyi Múzeum* 5-6. Kolozsvár

K. KOVÁCS LÁSZLÓ

- 1944 *A kolozsvári hóstátiak temetkezése.* Kolozsvár

KUNT ERNŐ

1971 *A halál tükrében. Budapest: Magvető Kiadó*

SZABÓ ISTVÁN

1969 *A középkori magyar falu. Budapest*

Statisztikák

1912 Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Budapest

1923 Magyar Statisztikai Közlemények (új sorozat) 69. kötet. Budapest

Kolozsvár magyar kisegyházai

DALLOS CSABA

A cím kényszerű pontatlanságát rögtön kijavítandó: céloznak a kolozsvári, Romániában nem történelminek tekintett kisegyházak és vallásos mozgalmak magyar vonatkozásainak vizsgálatát, bemutatását tekintem. Egészen pontosan Jehova Tanúi, a Hetednapot Ünneplő Adventista Gyülekezet, a Baptista Gyülekezet, a Pünkösdi Gyülekezet, az Evangéliumi Keresztény Gyülekezet, az Ekklesia Gyülekezet és az Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza működését a városban. A továbbiakban az érthetőség kedvéért és elkerülendő az elméleti kifejtés nehézségeit, a felsorolt formációk mindegyikére a „kisegyház” vagy a „vallásos mozgalom” fogalmat, egységeikre pedig a „gyülekezet” és a „közösség” kifejezést használom.

Történeti áttekintés

Erdély – így Kolozsvár – a trianoni döntésig államjogilag Magyarország része volt, felekezeti története is a magyar egyháztörténet része eddig az időig. Magyarország hatása a romániai magyar egyházak életében azonban ezután is jelentősnek tekinthető – a történelmi egyházak (római és görög katolikus, református, unitárius, evangélikus) számára elsősorban a nemzeti identitás fenntartása szempontjából fontos az anyaországgal való kapcsolat, míg a kisebb felekezetek gyakran létükben függtek a magyarországi testvérgyülekezetek anyagi és erkölcsi támogatásától. A neoproteštáns mozgalmak Romániába települése pedig éppen Magyarországon keresztül történhetett meg.

Államjogi megközelítésben a kisegyházak történetének első jelentős momentum a 1848-as forradalom és szabadságharc törvényhozása által hozott XX. törvénycikk 2. §-a, mely kimondja: „E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapíttatik meg”. Bár ebben az időben még az első kisegyházak gyülekezetei is csak a megalá-

kulás és formálódás állapotában voltak, s messze álltak a „bevett felekezet” rangjára emelkedéstől, ez a törvény tekinthető a teljes vallás- és lelkiismereti szabadság első lépésének. Valójában további ötven évet kellett várniuk arra a törvényre¹, amely az üldözött státusból kiemelte az akkori két legjelentősebb kiségyházat, a baptistákat és a nazarénusokat: „sokan aggodalommal tekintettek a protestáns jellegű kis felekezetek, a nazarénusok és a baptisták rohamos terjedése elé. A történelmi egyházak szóhasználatára szerint az utóbbi évekig szektának nevezett eme kis egyházi közösségek ezzel a törvénnyel elismert felekezet – religio licita – rangjára emelkedtek, ami megmentette őket a törvényen kívüli állapot csendőri-rendőri zaklatásaitól”². Az egyházi közvélemény azonban továbbra is azt tekintette az új felekezetek legnagyobb bűnének – s ez a vélekedés máig fennmaradt –, hogy éppen a történelmi egyházak legbuzgóbb, legistenesebb híveit hódítják el. A „lélekhalászat” vádjával illetettek sorába nem csupán a nazarénusok és a baptisták, hanem az iparosodó városba költöző munkások között agitáló szocialisták is beletartoztak.

A kiségyházak létszámának megállapítását ebben az időben csaknem lehetlenné tette az az állami statisztikai (népszámlálási) gyakorlat, amely az új, nem elismert felekezeteket nem nevesítette a kérdőíven, tagjaik csupán az „egyéb” kategóriát jelölhették meg. Ezen a megoldáson 1896-ban, a baptista kategória felvételével változtattak. Az áttérések számára vonatkozóan így csak a baptista egyház kapcsán vannak adataink: „a legtöbb hívet a baptisták a református egyháztól hódították el: 1913 végéig összesen 716 református férfi és 945 református nő lett baptistává. Sorrendben ezután a római kat. egyház (232 férfi és 289 nő), a görögkeleti (258 férfi és 199 nő), majd az evangélikus egyház (180 férfi és 223 nő) következik”³.

A puritán ébredési mozgalmak legfőbb mozgatórugói, a városiasodás és a polgárosulás jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy Kolozsvár nemcsak a régió, hanem bizonyos mozgalmak esetében az ország egyik (kis)egyházi központja legyen. Innen indult az adventisták, a baptisták mozgalma, a városból szervezték Jehova tanúi (akkor még Bibliakutatók néven) más országokba irányuló missziós munkájukat. Kolozsvár polgárosodó társadalma minden gyülekezet számára erős háttérrel biztosított a megmaradáshoz és a régióba szervezett missziós tevékenységhez. A korabeli statisztikus szerint „megállapítható az is, hogy a baptista felekezet híveit erősen tudja tartani”.

A II. világháborút követően a román állam az egyházak befolyásának csökkentésére törekedett. Az 1948-ban elfogadott, ma is érvényben lévő vallásügyi törvény több ponton szabályozatlanul hagyja az állam és a román ortodox egyház viszonyát, lehetőséget adva az egyház „kvázi-államegyházzá” emelésére.⁴

¹ 1895:43 tc., majd ennek alapján az 1905. évi 77092 sz. miniszteri rendelet

² Csohány J. Dr. 1987. 118.

³ Karner K. 1931. 41.

⁴ Románia alkotmányának 29. szakasza tárgyalja a lelkiismereti szabadság, így a vallásszabadság kérdését. Ennek értelmében „a lelkiismereti szabadság garantált”, „a vallásfelekezetek szabadok, és

A román ortodoxia államvallásként kezelése nem csupán vallási kérdés. „A romániai viszonyok között a felekezeti vallomás ráadásul hangsúlyozottan nemzeti tartalmakkal is telítődik. (Még az sem furcsállható, ha egy szakember – az Országos Statisztikai Bizottság elnöke – érzelmes megnyilatkozásra ragadtatja magát: *büszke a román nép jellemére*, mely töretlenül megőrizte ősi hitét.)”⁵ Valóban, a közvélekedés szerint a román ember ortodox, a magyar református vagy unitárius, a roma nemzetiségű vallásos egyén pedig elsősorban a Pünkösdi Gyülekezet tagja. A valós helyzet természetesen ennél jóval árnyaltabb. Nem véletlen, hogy az unitárius egyházban komoly problémaként tartják számon azt a kérdést, létesüljenek-e tisztán román tagságú gyülekezetek, azaz legyen-e román nyelvű liturgia. Amint a későbbiekben látjuk, a kisegyházak, új vallási mozgalmak is szembesültek a nyelvhasználat problémájával, az átállás azonban – sajátos dinamikájukból adódóan – jóval könnyebben történt meg. A személyes és csoportidentitás etnikai és vallási aspektusának összekapcsolódása – úgy tűnik – nagyobb súllyal van jelen a történelmi gyökerekkel rendelkező egyházak esetén.

A romániai diktatúra a kezdetektől rossz szemmel nézte a neoprotestáns felekezetek megerősödését. Különösen a baptista és a pünkösdi gyülekezetek működését próbálták minden eszközzel akadályozni, mert ezek lelkészei egyfajta politikai ellenállásra szólították fel híveiket, hogy az államot az egyházon belüli autonómia betartására és a hivatalos ateista politika feladására kényszerítsék. Az állam erre a felekezeteket lejárató sajtókampánnyal és rendőri zaklatásokkal válaszolt. Az agresszió a Jehova Tanúival szemben különösen durva volt. Annak ellenére, hogy ma már törvény védi őket, számos kisegyházat és új vallási mozgalomhoz tartozó csoportot – törvényileg elismertet és el nem ismertet – ér hátrányos megkülönböztetés alacsonyabb szintű kormányzati hivatalok részéről, a román ortodox klérus pedig igyekszik megakadályozni térítő munkájukat. Számos felekezet (pl. a Jehova Tanúi, az Adventista

a saját alapszabályaik szerint szervezendők meg, a törvény feltételei között”, „a vallásfelekezetek önállóak az állammal szemben”. A 6. szakasz elismeri és biztosítja a számbelileg kisebbségben lévő nemzeti közösségekhez tartozó személyek jogát vallási azonosságuk megtartásához. Az 1991-es alkotmány számos pontjával ellentmondásban van azonban a ma is érvényben lévő, 1948-ban elfogadott vallásügyi törvény, ezért az állam 1990-ben egyeztetésekbe kezdett a tizenöt elismert felekezet képviselőivel. A mindenki által elfogadott tervezet helyett azonban egy évtizeddel később mások, az erdélyi magyar történelmi egyházak és a többi, számbelileg kisebb felekezet számára elfogadhatatlan javaslatot nyújtott be elfogadásra a kormány. A törvénytervezet legfőbb hiányosságaiaként a felekezeti oktatás egyenrangúsága biztosításának hiányát, az elkobzott egyházi javak visszaszolgáltatásának rendezetlenségét említik. A tervezet szerint az államilag elismert vallásfelekezetek küszöbblétszámának meg kell haladnia az ország lakosságának 0,5%-át, az egyházközösségek jogi személyiségének feltétele pedig a székhelyük szerinti település összlakosságának 5%-át meghaladó tagság. Ez alapján történelmi egyházak (pl. unitárius, evangélikus) veszítenék el törvényes jogállásukat. A kisebbségi egyházakkal szembeni hátrányos megkülönböztetés hátterét jól mutatja, hogy a tervezet a Román Görögkeleti Egyházat nemzeti egyházként említi – az alkotmányban rögzített egyenlőség és annak ellenére, hogy a kiemelt státust 1990-ben maga az egyház sem kérte.

⁵ Varga E. Á. 1994.

Reformmozgalom, az Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza) nem tudta magát egyházként bejegyeztetni, mert a regisztrációhoz szükséges adatokat önkényesen vették fel, esetenként megváltoztatták – nem ritkán a román ortodox egyház nyomására. Az állam 1990 óta nem vett fel felekezetet a törvényesen elismert egyházak közé.⁶

Etnikai identitás – vallási identitás

Minden nemzetben erős vágy él saját független államának megteremtésére. Amennyiben egy társadalom elveszíti függetlenségét, a nemzetté válás (nemzetmegtartás) folyamata egy olyan fontos intézmény körül zajlik, amelyet nem kapcsolnak össze az elnyomókkal, s ez gyakran az egyház, amely kvázi-politikai intézményként kezd funkcionálni, a nemzeti kultúra helyévé válhat.⁷ A magyar történelmi egyházak gyakran kerülnek (vagy éppen kényszerülnek) a „magyar kultúra” letéteményesének szerepébe, míg a kisegyházak tudatosan nem vállalják fel az etnikai identitás alakításának feladatát. A kolozsvári adventista gyülekezet tagja szerint *„(Miért vált szét a magyar és a román gyülekezet?) Nyelvi okok miatt. Nem kell gondolni sovinizmusra vagy nacionalizmusra, mert az ilyesmi nálunk nem létezik. Létezik egy-két egyháztagnál, akik még nem értették meg elég jól, hogy miből áll a kereszténység”*.⁸ Jehova Tanúi missziós munkájuk során magyarokhoz magyar, románokhoz román „testvért” küldenek, *„mert így hatásosabban tudunk beszélni [...] amíg az emberek levetkőzik az előítéleteiket”*.

Az etnicitás és a vallásosság egymásra hatásának vizsgálatakor nem kerülhetjük meg annak kérdését, milyen társadalmi közegben figyeljük meg az említett folyamatot. Gyökeres különbség mutatkozik falu és város, zárt és oldott normarendszer között. A mezőfelei adventista közösség kialakulásában jelentős szerepet játszottak a faluba beköltözők, beházasodók, „a fenti társadalmi kategóriához tartozók vélhetően azért hajlamosak az áttérésre, mert számukra könnyebb a faluközösség normarendszerével való szembeszegülés”⁹. Hasonlóképpen, a házassodási szokások alakulásában is jelentősebb szerepet játszanak falun az etnikai viszonyok („Az etnikai közösségek a vizsgált településeken a vizsgált periódus egészében érvényesíteni tudták az endogámia elvét. Az etnikai választóvonalak mutatkoznak a legstabilabbnak, a legkevésbé átjárhatónak.”¹⁰), mint ugyanazon vallás városi gyülekezeteiben. A kolozsvári kisegyházak magyar közösségeiben az endogámia kérdését csak másodsorban közelítük meg az etnikai hovatartozás felől, fontosabb, hogy a tagok hitelveiknek megfelelő házastársat találjanak. A párválasztás során preferált házassodási kör a saját gyüleke-

⁶ International religious freedom report. 2001

⁷ Daniel, K.–Durham, W. C. 1997 nyomán

⁸ Bencze Margit gyűjtése

⁹ Kiss D. 2001. 60.

¹⁰ Csata Zs.–Kiss D.–Kiss T.–Sólyom A. 2001. 42.

zet, ugyanazon egyház másik gyülekezete, esetleg a hitelvekben közel álló más egyház lehet. A pünkösdiek esetén házasság olyan gyülekezetekből származó tagokkal jöhet még létre, amelyek elfogadják a teljes evangéliumot, és felnőttkeresztséget gyakorolnak. A baptista lelkipásztor vélekedése szerint *„addig, ameddig egy élő keresztyén közösségbe megy el, addig azt mondom, menjen Isten áldásával. De amikor olyan közösségbe megy el, ami egyértelműen nem keresztyén alaptanítás [...], akkor fontosnak tartjuk, hogy felvilágosítsuk és imádkozzunk érte”*. A vallási endogámia betartásának megítélése annyiban tér el, milyen mértékben nézik jó szemmel a nem saját egyház berkein való házasodást. Ilyen tekintetben Jehova Tanúi vallják – a Bibliára hivatkozva – a legszigorúbb nézeteket, a többi gyülekezet esetében a lelkipásztor véleménye erősen befolyásoló tényező lehet. Az Adventista Gyülekezetben a vegyes házasságok viszonylag nagy száma miatt az istentiszteleteket fordításban is hallgathatják. Az ilyen házaspárok azonban csak akkor maradnak a gyülekezetben, ha a román fél magyartudása a megfelelő szinten van, ellenkező esetben román gyülekezetbe iratkoznak át.

A nyelv az identitás egyik legerősebb szervező eleme lehet. „Erdélyben a történelmi egyházak közül a római katolikus, a református, unitárius és a zsinat-presbiteri evangélikus egyház hagyományosan magyar anyanyelvű. Közülük a katolikuson kívül mindenik törvénykönyvében szerepel, hogy belső nyelve a magyar.”¹¹ Amint tárgyaltuk, a kisegyházak hamarabb megoldották a vegyes nyelvhasználat problémáját, mint a történelmi egyházak. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy ezeknek az egyházaknak a többségét magyarok alapították, a kezdeti időkben tagságuk is magyarokból állt. A román gyülekezeti tagok száma azonban sokkal dinamikusabban emelkedett, mint a magyaroké. Ennek okát többféleképpen magyarázzák. A Pünkösdi Gyülekezet lelkipásztora szerint *„[a román] egy más kultúrájú nép, az ő vallásuk, az ortodox vallás sokkal távolabb áll a pünkösdi mozgalmától [...] vannak a szentjeik, a képeik, szinte bálványoknak tekinthető dolgok, amiből a nép könnyebben ráébredhetett, hogy az az istentiszteleti forma és imádat, amit ők gyakoroltak, nem bibliai, és könnyebben tudtak megtérni a pünkösdi mozgalmába”*. A baptista lelkész szerint viszont *„a román berkeken belül nem volt reformáció, nem érte el az ortodoxiát, emiatt sokkal nyitottabbak az igére”*. Mára a kolozsvári kisegyházak tagságában a románok száma többszöröse a magyarokénak. Az 1. táblázat a taglétszámokat szemlélteti (általános, hogy a román tagok számát illetően a magyar gyülekezetek csak becslést tudnak adni, míg saját tagságuk létszámáról pontos ismereteik vannak).

¹¹ Orbán L.–Vetési L. 2001.

A kolozsvári kisegyházak tagsága a vezetők által szolgáltatott adatok szerint (2002)		
Jehova Tanúi	magyar	400–500
	román	1400–1500
Hetednapot Ünneplő Adventista Gyülekezet	magyar	326
	román	~200
Baptista Gyülekezet	magyar	230
	román	~8000
Pünkösdi Gyülekezet	magyar	152
	román	6000
Evangeliumi Keresztény Gyülekezet	magyar	130
	román	30
Ekklesia Gyülekezet	magyar	100
	román	10
Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza	magyar	10
	román	80

1. táblázat

Sajnos Kolozsvárról nem áll rendelkezésre korábbi időszakra vonatkozóan hasonló adatsor, összehasonlításként azonban Erdély felekezeti megoszlása 1992-ben a népszámlálás alapján (2. táblázat):

Erdély felekezeti megoszlása az 1992-es romániai népszámlálási adatok alapján		
ortodox	5 360 102	69,1%
római katolikus	854 935	11,0%
kálvinista	796 574	10,3%
görög katolikus	206 833	2,7%
pünkösdistá	158 970	2,0%
baptista	94 630	1,2%
unitárius	75 978	1,0%
egyéb	175 291	2,7%
<i>lutheránus</i>	36 264	
<i>adventista</i>	29 180	
<i>szinodista presbiteriánus</i>	20 184	
<i>evangelikus</i>	12 372	
<i>ó-bizánci</i>	3 891	
<i>Mózes-hívő</i>	2 763	
<i>ó-keresztény</i>	1 058	
<i>muzulmán</i>	534	
más	45 323	

2. táblázat

A magyar taglétszám alakulásának egyik fontos tényezője az elvándorlás. Az 1989-es romániai rendszerváltás óta felgyorsult folyamat nem csupán a kisegyházakban, de a történelmi egyházakban is súlyos probléma. A helyzetet tovább nehezíti,

hogy elsősorban az értelmiségi réteg keres Magyarországon vagy – tovább vándorolva – Nyugaton új lehetőségeket. Becslés szerint 1988 óta mintegy 100 ezer magyar hagyta el Romániát.¹² Kolozsváron az Adventista Egyház 90, a Pünkösdi Gyülekezet 80 tag ilyen módon való elvesztéséről számolt be, de a többi gyülekezet tagságát is tizedelte az elvándorlási folyamat.

Kolozsvár magyar vonatkozású kisegyházainak bemutatása

A vizsgált gyülekezetek bemutatását két dolog indokolja: egyrészt még nem készült ilyen felmérés, másrészt mind a kolozsvári (és romániai) tudományos közelet, mind maguk az érintett egyházak élénken érdeklődnek egy ilyen jellegű, empirikus adatgyűjtésen alapuló publikáció iránt.¹³

Az 1. térkép a gyülekezetek térbeli eloszlását mutatja (1 – Jehova Tanúi; 2 – Hetednapot Ünneplő Adventista Gyülekezet; 3 – Hetednapot Ünneplő Adventista Gyülekezet Reformmozgalom; 4 – Baptista Gyülekezet; 5 – Pünkösdi Gyülekezet; 6 – Evangéliumi Keresztény Gyülekezet; 7 – Ekklesia Gyülekezet; 8 – Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza). Látható, hogy a kisegyházak inkább a város periferiáin találtak helyet maguknak (az Utolsó Napok Szentjei a belvárosban átmenetileg bérel egy házirészt), a történelmi városrészt a nagyegyházak uralják. Az iparosodással létrejött lakótelepeken azonban a neoprotestáns felekezetek egyre gyorsuló ütemben hódítanak teret – ez újabban gyülekezeti helyek létesítésében manifesztálódik.

1. térkép. Kolozsvár magyar kisegyházai

¹² Varga É. Á. 1994.

¹³ A terepmunka során szerzett tapasztalataim egyike az volt, hogy mind a kutatókban, mind a laikusokban a mai napig él a kisegyházak megközelíthetlenségének mítosza. A gyakorlatban azonban ezek a felekezetek minden lehetőséget megragadnak, hogy ezt a képet legalábbis árnyalják.

JEHOVA TANÚI

Jehova Tanúi Erdély legdinamikusabban fejlődő mozgalma. 1995-ben Romániában 399 gyülekezetet tartottak számon, 2001-ben már 549-et.

Erdélyben Szabó Károly és Kiss József alapításával Marosvásárhelyen jött létre az első Bibliakutató társulat 1911-ben. A kezdeti tagoknak hitükért sok üldöztetést kellett elviselniük, 1914-ben 5 évre börtönbe is vetették őket. Szabadulásuk után 1924-ben Kolozsváron irodát szerveztek, ahonnan később a romániai, a magyarországi, a bulgáriai, a jugoszláviai és az albániai missziós munkát irányították. Ekkorra 150 fős, erős közösséget kovácsoltak össze, jórészt a város magyarjaiból. 1931-től nevezik magukat Jehova Tanúinak.

A rendszerváltozás jelentős fordulatot hozott Jehova Tanúi életében. 1989 előtt az állam részéről rendszeres zaklatásnak voltak kitéve, nemritkán börtönbüntetéssel is sújtották őket. Az egyház kiadványaihoz nem jutottak hozzá, alkalmanként a határon csempészték át azokat, hogy házi nyomdán sokszorosítsák. Az Ortodox Egyház nyomására még 1996-ban is betiltották bukaresti kongresszusukat, melyet így Budapesten rendeztek meg. A katonai szolgálat megtagadásáért az elmúlt politikai rendszerben is vállalták a 2–5 év börtönbüntetést. 1989 ebben a kérdésben is enyhülést hozott, a 90-es évek közepétől azonban újra perbe fogták a szolgálatmegtagadókat.

Jehova Tanúi királyságterme

Jelenleg 14 román és 5 magyar nyelvű gyülekezetük működik a városban, mind-egyik 80–120 fős tagsággal. Az istentiszteleteknek 3 ún. Királyság Terem ad otthont (a *Porumbelior* utcán 4, a *Câmpului* 1 magyar gyülekezettel). A legnagyobb ilyen komplexum 4+1 teremből áll, a járulékos helyiségeken kívül. A termeket előírt rend szerint egymást váltva használják a gyülekezetek, amelyek a tagok lakóhelye alapján épülnek fel, és a megfelelő városrész nevét viselik (pl. Irisz, Bulgaria). Minden teremben elkülönített, hangszigetelt helyiség áll a kisgyermekes anyák rendelkezésére, ahonnan hangosításon keresztül követhetik a foglalkozások menetét. Az épületeket saját erőből építették, nem igényelték az állam támogatását.

A vallásos élet rendje szerint kedden könyvtanulmányozást tartanak. A hét közepe a Teokratikus Iskola ideje, amikor Biblia-részletek 5–15 kommentárját adják elő a gyülekezet tagjai. Itt nem kereszteltek is beszélhetnek. Az előadások között 2-2 perces tanácsadások segítik az előadókat. Vasárnaponként 45 perces nyilvános előadások hangzanak el, majd csoportos Őrtony-tanulmányozások következnek.

A gyülekezetek életében fontos szerepet játszanak a több ezer résztvevős kongresszusok (2002 nyarán a városi stadionban tartott rendezvényen 6200 Tanú volt jelen. A magyarok aránya 10% körül mozgott.) Az évente háromszor megrendezett kongresszusokon kerül sor a teljes aláírási keresztelésekre. Brassóban, Marosvásárhelyen és Kolozsváron a teljes program két nyelven zajlik (az előadások egymással szinkronban), Nagyváradon csak magyarul.

HETEDNAPOT ÜNNEPLŐ ADVENTISTA GYÜLEKEZET

Magyarországon „először az adventista hitre tért lengyel katolikus pap, Michael B. Czechowski (1818–1876) hirdette Krisztus közeli (második) eljövételét, de munkájának konkrét eredményéről nincsenek adataink. Őt a német Louis Richard Conradi (1856–1939) követte Hamburgból. Tevékenysége nyomán 1892-ben Kolozsvárra keresztelkedtek meg az első adventisták”.¹⁴ Számuk 1920-ban már 90 körüli volt.

A 326 tagot számláló közösség 1992-ben vált külön az akkor 200 fős román gyülekezettől. A 80-as évektől a magyar gyülekezet mintegy 90 tagot veszített az elvándorlás miatt, így a korösszetétel az idősek magas aránya (50%) felé tolódott. Ennek hatása 1995 körül kezdett körvonalazódni. A gyülekezet addig az időig biztosan gyarapodott, míg a 95-ös évtől megnőtt a halálozások száma. A rendszerváltozás utáni hitéletbeli negatív változások okaként a nyugati behatással járó elkényelmeseledést említik, valamint azt, hogy „több lett a kísértés”.

A környező települések (Bogártelke, Türe, Vista) gyülekezeteit szinte teljes mértékben idősek alkotják.

¹⁴ Szilvási J. 1997. 3.

A Hetednapot Ünneplő Adventista Gyülekezet imaháza

Az egyház középfokú iskolát működtet a Monostor-negyedben, amelynek a kevés jelentkező miatt jelenleg nincs induló magyar osztálya. A Babeş–Bolyai Egyetemen román nyelvű Adventista Teológia működik.

Az egyházon belüli (román–magyar) vegyes házasságok száma magas. Amennyiben a román fél ért magyarul, általában a közösségben maradnak. Ezt hivatott elősegíteni a románok részére biztosított fülhallgató fordítás is.

A gyülekezet kiterjedt külföldi kapcsolatokat ápol. Magyarországról könyvek formájában kapnak támogatást, az USA-beli (az Adventist Television Networkön sugárzott) missziós előadásokat rendszeresen felhasználják. Saját rádióadó beindítását is tervezik.

Az egyházból 1944-ben vált ki a Hetednapot Ünneplő Adventista Gyülekezet Reformmozgalom. Hitelveik eltérésének legszembetűnőbb pontjai a vegetarianizmus és a fegyverforgás tilalma (ezért a kommunista diktatúra alatt csak a katonai szolgálat letöltése után keresztelkedtek).

BAPTISTA GYÜLEKEZET

Kolozsvár tekintetében a baptizmus két forrásáról beszélhetünk. „Itt jelentek meg legkorábban az anabaptista hitelesítő könyvek, itt hirdette Dávid Ferenc közel 10 esztendeig a gyermekkereszttség elleni és más jellegzetes anabaptista tanait, a Szent Mihály-templomban. Az erdélyi baptizmus második forrása Rottmayer János, aki 1846. május 20-án – bemeztkezésé után pontosan két évvel – Pest-Budára költözött [...] onnan pedig 1866 augusztusában Kolozsvárra.”¹⁵

Rottmayer apja német, anyja magyar származású volt, ezért a vegyes nemzeti-sgű városban könnyen talált követőkre. Kiterjedt missziós munkájának eredménye voltak a nagyobb helységekből létesített Bibliakerakatok, amelyeket Kolozsvárról látott el Bibliával.

Az első évben alapította meg a Kolozsvári Vasárnapi Iskolát, 35–40 állandó résztvevővel. 1891-től – a többnemzetiségű kezdet után – a gyülekezet a magyar misszió irányába tolódtott.

A Baptista Gyülekezet imaháza

¹⁵ Borzási I. é. n. 3.

1991-ben – a Kongresszusi Beszámolókat tanúsága szerint – Romániában 1000 román nyelvű gyülekezési hely volt, 85 000 taggal. A Romániai Magyar Baptista Gyülekezetek Szövetsége 189 gyülekezési helyet és 9104 tagot tartott nyilván.¹⁶

Kolozsváron jelenleg 230 magyar taggal számolnak, ez a szám a hozzátartozókkal eléri a 320-at is. A vasárnapi istentiszteleteken 250–300 fő vesz részt. A város egyetemén tanuló baptistákat ideiglenes tagként tartják nyilván. A magyar lelkipásztor elmondása szerint *„nagyon sok olyan diák jár ide, nem csak baptisták, akik otthonuknak tekintik a gyülekezetet”*. Ezek a hallgatók jórészt a református vallásúak közül kerülnek ki.

A kolozsvári román baptistáknak nyolc gyülekezete van, melyek mindegyike nagyobb a magyarnál, a legnépesebb 1500 tagot tart nyilván. A román közösségek jóval nagyobb ütemben fejlődnek.

A magyar gyülekezet jelenlegi helyén 1978 óta működik. Ezt megelőzően 17 évig egy román közösséggel egy épületben tartották istentiszteleteiket, mert a 60-as években a Magyar utcán lévő, bővítés alatt álló imaházukat a kommunista hatalom leromboltatta.

A gyülekezet összetételét jelentősen befolyásolta az 1989 után bekövetkezett kivándorlási hullám, amikor a közösség értelmiségének jelentős részét elveszítette. A közösségbe érkező új tagok száma alacsony, az utóbbi két évben 1-1 személy nyert hitvalló keresztséget.

A Baptista Gyülekezet elsősorban a hitelveikben közeli történelmi magyar egyházakkal ápol *„lentről építkező kapcsolatot”*, de az Evangéliumi Keresztény Testvérgyülekezettel és a Pünkösdi Gyülekezettel is rendeznek közös programokat. Jelentősebb alkalmakkor a román gyülekezetekbe is ellátogatnak. *„Fordítva nehezebb, mert a románok nem nagyon értenek magyarul, tehát ez ritka.”*

PÜNKÖSDI GYÜLEKEZET

A Pünkösdi Gyülekezet a 1940-es évek végén indult Kolozsváron, a jelenlegi kutatási eredmények nem szolgálnak pontos dátummal. 1922-ben Arad megyében már működött közösségük. A városban az első gyülekezetet magyarok alkották, ehhez csatlakoztak később román tagok is. Ettől az időtől az istentiszteleteket két nyelven tartották.

A 60-as években már öt gyülekezet működött a városban. Ma tizenkét közösség létezik, melyből tíz román, egy román nyelvű roma, egy pedig magyar nemzetiségű hívekből áll. A gyülekezetek taglétszáma 500 és 1200 között mozog. Jelenleg a Kolozsváron élő több mint 6000 pünkösdeből a magyar gyülekezetbe 152-en tartoznak (ez a megkeresztelték száma). A létszámot növeli az 58 gyermek, akik a felnőttkeresztség gyakorlata miatt nem tekinthetők teljes jogú tagoknak.

¹⁶ Borzási I. é. n. 7.

A gyülekezet 1987 óta működik jelenlegi helyén, a *Senină* utcán. Az első, *Hagyma* utcai imaházát együtt használta a magyar és a román közösség, azonban az időbeosztás problémái miatt 1977-ben indokolttá vált a szétköltözés.

A gyülekezet átlagéletkora jelenleg 38 év. A rendszerváltás után sok fiatal – jórészt értelmiségi – költözött a jobb megélhetés reményében Magyarországra.

Nem csupán kolozsváriak tartoznak a gyülekezethez. Az olyan környező falvakból, ahol nem működik pünkösdi közösség, szintén bejárnak az istentiszteleti alkalmakra, vasárnap délelőtt akár 20 km-es távolságból is.

A Pünkösdi Gyülekezet imaháza

1993-ban jött létre az Erdélyi Magyar Pünkösdi Gyülekezetek Szövetsége. Központja Kolozsváron, a magyar imaházban található. Szintén az imaház ad otthont a Szövetség által szervezett hároméves bibliaiskolának. A tananyagot a magyarországi Pünkösdi Közösség biztosítja.

A gyülekezet kapcsolatai a hasonló hitelvekre épülnek. Így esetenként közös evangelizációt tartanak a Baptista Gyülekezettel, míg a karizmatikus Ekklesia Gyülekezettel konferenciákat, ritkábban kereszteléseket is.

Mivel állami támogatásban nem részesülnek, kénytelenek saját forrásból fedezni kiadásait (ez mindegyik tárgyalt gyülekezetre igaz). A hívek számára kötelező tagdíjon felül 1995-től lehetőség nyílik tized fizetésére, valamint bevételt jelentenek az alkalmankénti önkéntes felajánlások is.

EVANGÉLIUMI KERESZTÉNY TESTVÉRGYÜLEKEZET

A kolozsvári gyülekezet 1930-ban jött létre, a Baptista Gyülekezetből hitelvi okokra hivatkozva kivált csoportból. Ezen hitelvek ma is a közösség alapját képezik, azaz nincs prédikátori rendszer, laikusok hirdetik az igét, valamint nagymértékben ragaszkodnak az apostoli tanításokhoz (a kiválás egyik indoka is a baptisták túlzott elvilágiasodása volt).

Az Evangéliumi Keresztény Gyülekezet imaháza

A jelenleg 130 tagot számláló gyülekezet sokáig a román gyülekezettel egy épületben működött, külön vasárnapi alkalmat tartva, majd 1995-ben saját imaházába költözött. A román közösség mai létszáma 30–35 fő.

A magyar közösség tagjai legnagyobbbrészt középkorúak, egynegyedük fiatal, az idősek aránya viszonylag alacsonyabb (kb. 15%).

Bár az elvándorlás okozta nehézségek itt is jelentkeznek, a gyülekezetben megtalálható az értelmiségi réteg. A rendszerváltás óta mintegy 10 család keresett Nyugaton jobb megélhetési lehetőséget.

Az Evangéliumi Keresztény Gyülekezet kiterjedt missziós munkát folytat: utcai kiadványterjesztés vagy a környék falvaiban szervezett evangelizáló alkalmak formájában. Ennek eredménye a Széken, Ördögkeresztúron, Bágyonban létrejött gyülekezetek. A missziós munkát azonban nem mindig végezheték ilyen zavartalanul, a kommunista diktatúra tiltotta ezt, sőt a tilalom megszegését nemegyszer börtönbüntetéssel sújtotta. A gyülekezési szabadság korlátozását azonban ennek ellenére sem mindig tartották be. A rendszerváltással a missziós munka és a könyvterjesztés könnyebb lett, de *„a demokráciában az emberek elfoglaltabbak lettek, kevesebb idő jut a hitéletre, ilyen szempontból szegényebb lett a gyülekezet”*. Ahogyan az evangéliumhoz, a házassodási formákhoz, szokásokhoz is jobban ragaszkodnak a közösség tagjai. A felekezeti endogámia megtartása mellett az etnikai keretekből való kilépés sem jellemző. A gyülekezet a felnőttkeresztséget gyakorolja, az évenkénti bemelegítések száma 1-2.

A gyülekezet kapcsolatrendszere a hasonló kolozsvári evangéliumi közösségek mellett a Református Egyházra és a Baptista Gyülekezetre terjed ki. Az év eleji imahéten rendszeres a közös evangelizáció. (A gyülekezet új tagjainak nagy része a reformátusok közül kerül ki.) Ezek az alkalmakon a gyülekezet fúvószenekara és énekkara is megszólal.

EKKLESIA GYÜLEKEZET

A gyülekezet a 90-es évek elején alakult egy evangéliumot tanulmányozó baráti körből. Az akkori 3-4 fős társaság mára 100 bejegyzett tagot számláló közösséggé nőtt. Továbbra is megőrizte azonban – a hitelvek rendjén alapuló – kötetlen légkört: *„ez egy Isten ígéjén álló baráti társaság”*. Az érdeklődők, a gyülekezeti alkalmakat látogatók száma szintén 100 körülire tehető.

Az Ekklesia Gyülekezet hitelvei és dinamikája alapján a legújabb generációs evangéliumi közösségek csoportjához tartozik. Ezt mutatja a fiatalok és az értelmiségiek nagy aránya is. A középkorú réteg kis számban képviselteti magát, a gyülekezet egy fiatal tagja szerint *„ők még nagyon benne voltak a kommunizmusban, nekünk már volt lehetőségünk, hogy másként gondolkodjunk”*.

A gyülekezet felnőttkeresztséget gyakorol, amely azonban még nem jelenti a jelölt közösségbe tartozását. A bemelegítésnek nincs ünnepélyes jellege, az bárhol (*„fürdőkádban, egy patakban, folyóban”*) megtörténhet. A csoporttagság az egyén azon döntésétől érvényes, amikor a gyülekezeti rendet és hitelveket elfogadja. A fiatal közösség vonzerejét szerintük éppen a közvetlen légkör, valamint a gyülekezet inspiráló jellege jelenti. Elmondásuk szerint a közösségi életet, az evangelizációt nem célnak, hanem eszköznek tekintik ahhoz, hogy *„az élet minden területén minőséget produkáljanak”*.

A román nyelvű tagok száma a magyarul folyó istentiszteleti alkalmak miatt alacsony, számukra a gyülekezet fülhallgatós fordítást biztosít.

Az istentiszteleti alkalmak az evangéliumi gyülekezetekre jellemzően zajlanak; dicsőítéssel, úrvacsorával, valamint a betegek felé való szolgálattal.

A felekezeti endogámia nem előírás, de – hasonlóan a többi evangéliumi gyülekezethez – ajánlott.

UTOLSÓ NAPOK SZENTJEINEK JÉZUS KRISZTUS EGYHÁZA

Az Utolsó Napok Szentjei, közkeletű nevükön „mormonok”, 1990-től vannak jelen Romániában. Kolozsváron 1997-ben alakítottak gyülekezetet. Mivel missziós nyelvük a román vagy az angol, az első csatlakozók is a románok közül kerültek ki. Ma a 90 fős közösség 10 tagja magyar.

Az egyház missziós munkája részeként nyolchetes ingyenes angol nyelvi kurzusokat szervez. Ez úgy mond *„lehetőség az embereknek, hogy megismerkedjenek az egyházzal”*. A tanfolyamon részt vevők kevesebb mint 5%-a csatlakozik a közösséghez.

A gyülekezet tagjai jórészt a fiatal generáció soraiból kerülnek ki. Az is jellemző, hogy egy házaspárnak csak az egyik tagja (általában a nő) tér meg, míg a másikuk jelentős időeltolódással teszi ugyanezt (ez játszódott le az egyik magyar családban is).

A missziós munka során tapasztaltak szerint a már vallásos emberek közül az ortodox hitűek a legelutasítóbbak az Utolsó Napok Szentjei felé. A missziós munkát eredményesebbé teszi az, hogy a „Mormon könyve” minden előforduló nyelvre lefordítva rendelkezésre áll. A magyar egyháztagok száma a román nyelvű liturgia miatt nem nő, ez a vezetés véleménye szerint addig lesz így, amíg a magyart istentiszteleti nyelvvé nem teszik, ezt azonban egyelőre nem tervezik.

*

A kolozsvári nem történelminek tekintett magyar gyülekezetek a hitelveikben hasonló magyar közösségekkel mind házassági szokásaikban, mind gyülekezeti-liturgikus szinten – hol szorosabb, hol lazább – kapcsolatot tartanak egymással. Kivétel ez alól a Jehova Tanúi gyülekezet, valamint az Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza, amelyek felé minden közösség elutasító.

A városban a gyülekezeti növekedés elsődleges színtere a *Mănăstur* (Monostor)-negyeden lévő, mintegy százezer ember számára otthont adó lakótelep-együttes. Itt is azonban elsősorban a magyaroknál dinamikusabban fejlődő román gyülekezetek nyernek teret. A magyar közösségek számára létfontosságú a fiatalok megtartása, illetve gyülekezetbe integrálása, mivel a magyar értelmiségi – főként az evangéliumi közösségekben fontos szerepet betöltő – réteg a nyolcvanas évek végétől folyamatosan hagyja el az országot.

Felhasznált irodalom

BORZÁSI ISTVÁN

é. n. *Rottmayer János és az erdélyi baptizmus*. Kézirat. Kolozsvár

CSATA ZSOMBOR–KISS DÉNES–KISS TAMÁS–SÓLYOM ANDREA

2001 Vallás és modernizáció a Mezőségen. *WEB. Szociológiai folyóirat*, 8–9.

CSOHÁNY JÁNOS, DR.

1987 *Az 1894–95. évi magyarországi egyházpolitikai törvények és a református közvélemény*. A Debreceni Református Teológiai Akadémia Egyháztörténeti tanszékének tanulmányi füzetek 10. Debrecen

DANIEL, KRYSZYNA–DURHAM, W. COLE

1997 A vallási azonosságtudat mint a nemzeti identitás összetevője. *Fundamentum*, 2.

INTERNATIONAL RELIGIOUS FREEDOM REPORT

2001 Released by the Bureau of Democracy, Human Rights and Labor

KARNER KÁROLY

1931 *A felekezetek Magyarországon a statisztika megvilágításában*. Debrecen

KISS DÉNES

2001 Egy hetednapi adventista közösség kialakulása. A vallási konverziót befolyásoló tényezők. *WEB. Szociológiai folyóirat*, 8–9.

ORBÁN LAJOS–VETÉSI LÁSZLÓ

2001 Magyar egyház, de milyen nyelven? *Kisebbségkutatás*, 1.

SZABÓ LÁSZLÓ

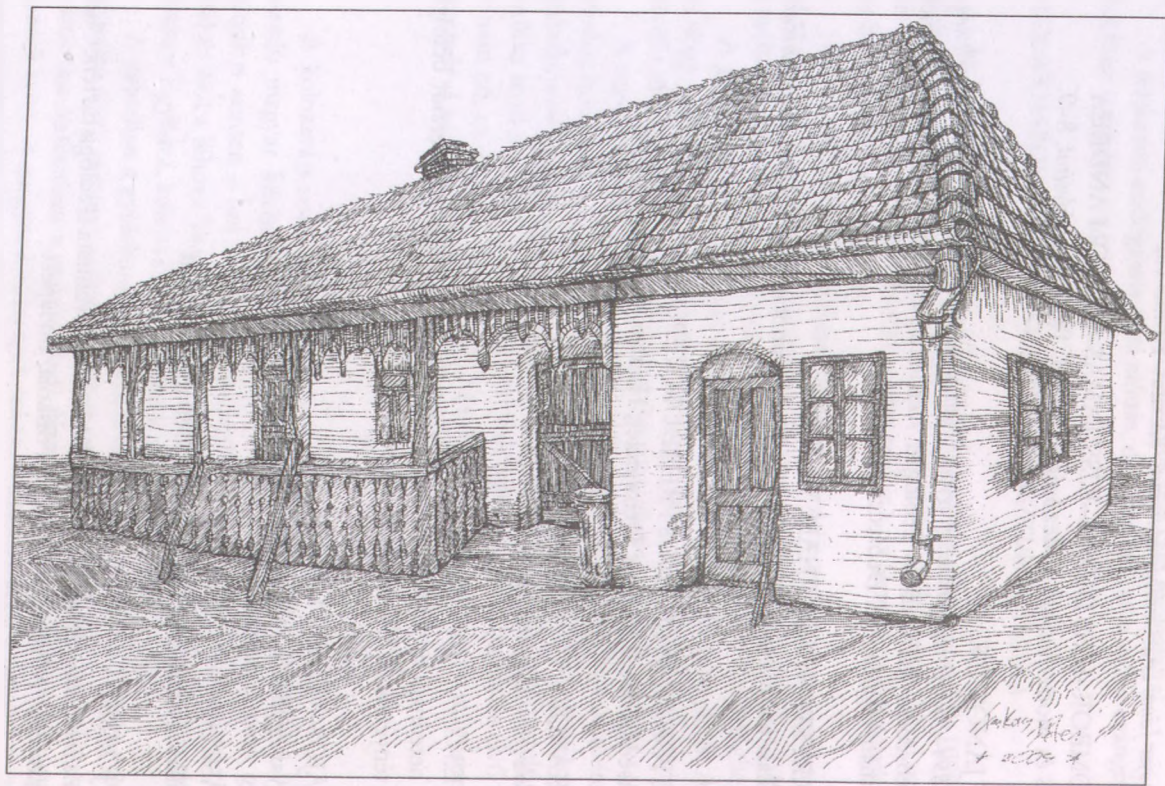
é. n. A vallásügy romániai szabályozása 1989 után. Kézirat

SZILVÁSI JÓZSEF

1997 *A hetednapi adventizmus eredete és fejlődése*. Az Adventista Teológiatörténeti Könyvtára 2. Adventista Teológiai Főiskola, Budapest

VARGA E. ÁRPÁD

1994 Az erdélyi magyarság lélekszámáról. *Tiszatáj*, 8.

Polyan, Fő utca 81.

A falfirkálás létmódja Kolozsváron

JAKAB ALBERT ZSOLT

Vandalizmus, primitivizmus megnyilvánulása, nyugatiszemét-import, a globalizmus negatív hozadéka – mind olyan minősítő megjegyzések, amelyek állandó jelzőként funkcionálnak a firkálásról, graffitiról szóló mindennapi beszédben. A graffiti tudományos vizsgálatakor azonban félre kell tenni az esztétikai értéktételeket, el kell tekinteni az azokat kifejező fogalmi kategóriáknak a használatától. A kutató számára mást is jelent, másképpen adott, nem csupán „barbár” ez a kultúra, amely az emberiség egyik legnagyobb vívmányához, az írásbeliséghez köthető. El lehet-e, el kell-e ítélni ezt a beszédmódot, csupán mert az általunk olyannyira fetisizált és elfogadott kultúráképet, amelyet ünneplőbe öltöztettünk, kiszíneztünk és amellyel azonosultunk, a férces felével akasztja fel? Céлом a továbbiakban ezt a kultúrát kutatóként vizsgálni, létmódját értelmezni egyetlen város terében. Milyen valóságkép konstituálódik a falfirkák esetében? Hogyan képződik meg a valóságkép, milyen információkat és hogyan közöl a graffiti?

*

Nem kívánom bemutatni Kolozsvár történelmének folyamatát, de dolgozatom és érvelésem szempontjából mégis szükséges néhány fontos tényezőt megemlíteni. A 20. század demográfiai és társadalmi-politikai változásaival az interetnikus konfliktusok is hangsúlyosabban jelentkeztek ebben a városban, ahol az együttélés a külső körülmények kényszerítő hatására alakult. A kommunista diktatúra idején azonban az együttélés lehetséges problémái nem kerülhettek felszínre, az önkényuralmi rendszer nem tűrte el a magáéval ellentétes vélemények jelenlétét a nyilvános szférában. Az 1989-es rendszerváltás után azonban az emancipálódó nemzetiségi érdekek ezeket a konfliktusokat a nyilvános szférába is kivitték. Ezek az interetnikus konfliktusok főként az érdekellentétekből adódnak és a mindenkor hivatalos román rendszer által állandóan új-

ratermelődnek, az együtt élő nemzetiségek közötti határvonalat a társadalmi-kulturális-politikai élet bizonyos területein tágítva. A konfliktusok egy része a médián keresztül is megnyilvánul, más részük a helyi eseményeken keresztül válik láthatóvá és állandóvá. Célom azt vizsgálni a továbbiakban, hogy a graffiti hogyan jelenik meg ebben az interetnikus konfliktusokkal terhes közegben, megjelennek-e ezen etnikumközi folyamatok nyomai a falakon, illetve milyen hangsúllyal bírnak a falfirkálásban a helyi és országos események. A város graffitijeinek vizsgálatához azonban elengedhetetlennek tartjuk a társadalmi-politikai kontextusnak a felvázolását, amelynek a vizsgált kultúra is részét képez(het)i. Ennek legfőképpen azt a vetületét, amely a helyi interetnikus viszonyok mechanizmusait, problémássá válását teszi érthetőbbé.

A mára kialakult helyzet jobb megértésére hasznosítható Michel Foucault diskurzuselmélete. A szerző diskurzusként értelmezi a társadalmi beszédmódokat, és megállapítja, hogy a történelemben szüntelenül harc folyik érte, „a diskurzus az a hatalom, amelyet az emberek igyekeznek megkaparintani.”¹ A diskurzusról és a diskurzus eszközeivel harc folyik. A diskurzusok pedig nem nyitottak mindenki számára, az őket birtokló személyek nem engedik meg mindenkinek a diskurzusokhoz való hozzáférést: „a diskurzus nem minden területre egyformán nyitott, nem mindenhová lehet behatolni; vannak szigorúan tiltott (megkülönböztető és megkülönböztetett) területek.”²

A kolozsvári interetnikus konfliktusok egyik legfontosabb és legnyilvánvalóbb kiváltó oka a szimbolikus térfoglalás és térbirtoklás, térteremtés szándékával magyarázható, amely összefonódik a kollektív emlékezet megalkotásával. Foucault-i értelemben két diskurzus verseng ezért, két etnikus alapon szerveződő erőteljesebb érdekcsoport, a helyi hivatalos román közigazgatás és az ezzel szembehelyezkedő magyar elit. A foucault-i modell meglehetősen leegyszerűsödik. Etnikumközi viszonylatban az azonos nemzetiségeken belüli különbségek minimalizálódnak. A román hatalom az, amely jelenleg is erősebb, és a diskurzusalakítás előjogával él. A magyar elitnek nincs jelenleg hozzáférési lehetősége a történelmi múltjáról való diskurzusok kezeléséhez.

A román elit/hatalom mint a domináns *diskurzustársaság*³ egyedülként veszi birtokba a szimbolikus tér és az emlékezet megkonstruálását. Ebben a tendenciában fontos szerepet játszik Kolozsvár polgármesterének, Gheorghe Funarnak a kisebbségellenes magatartása. A polgármester a szélsőjobboldalnak számító PRM (Partidul România Mare, azaz Nagy Románia Párt) párt vezető pozícióban lévő tagja, főtitkára. Magyarellenes intézkedései miatt a helyi román–magyar etnikumközi ellentét állandósul. A polgármestert 1990-ben választották meg először, azóta többször újraválasztották, ami azt bizonyítja, hogy a városban van neki támogatottsága.

Legszembetűnőbb példa a szimbolikus térharcra a főtér, azaz a főterek esete. Kolozsvár régi (magyar) centrumát a Mátyás – ma: Unirii – tér jelentette. Itt található a

¹ Foucault, M. é. n. 51.

² Foucault, M. é. n. 60.

³ Foucault, M. é. n. 61.

magyar római katolikus, gótikus Szt. Mihály-templom és az 1902-ben felavatott Mátyás-szoborcsoport. Ez a tér a Világörökség részét képezi, a szoborcsoport pedig helyi (és hovatovább a romániai) magyarság szimbólumává nőtte ki magát. A román hatalom, a Funar-féle hatalom a figyelmet egy újonnan létrehozott másik centrumba igyekszik áterelni, az Avram Iancu térre, ahol a román ortodox katedrális, a 1994-ben felállított Avram Iancu-szobor, az 1918-ig a magyarok tulajdonát képező Román Nemzeti Színház épülete, és hivatalos jellegű katonai és adminisztrációs intézmények találhatók. Az újonnan, 1992-től kinevezett főter prioritását az itt megrendezésre kerülő román nemzeti és kommemoratív ünnepek vannak hivatva alátámasztani. Ezen a téren tartják meg a különböző politikai beszédeket, összejöveteleket, katonai esküteleket, itt fogadják az államelnököket, itt zajlanak le a polgármesteri hivatal által nagyban támogatott különféle rendezvények (díjátadások, sportesemények, román ifjúsági koncertek stb.), amelyek egy másfajta román nyilvánosságot vannak hivatva létrehozni. Mindezek a gesztusok szimbolikus erővel látják el a kiválasztott helyet,⁴ és a magyar etnikum ellenében szerveződő kisajátítási eljárásokként értelmezhetőek.

Amellett, hogy a polgármester a román főteret népszerűsíti és kisajátítja, nagy hangsúlyt fektet a régi (magyar) főter magyar etnikus jegyeinek minimalizálására. Ez az eljárás egy már létező, más etnikum által végzett szimbolikus térfoglalási gyakorlat negligálása: az adott térre rátelepítik a vele szembehelyezkedő etnikum térfoglalási gyakorlatát.⁵ Ilyen nyílt negligálási szándékként értelmezhető Hunyadi Mátyás magyar király szobrának és környékének a román etnikus jegyekkel való feltöltése. Az itt megörökített magyar királynak a román uralkodók vazallusai voltak, így Moldova román fejedelemség Magyarországnak alárendeltje volt. A polgármester által a szobor talapzatára helyezett táblán azonban a román diskurzus történelmi interpretációja olvasható: „BIRUITOR ÎN RĂZBOAIE, ÎNVINS / NUMAI LA BAIA DE PROPRIUL / SĂU NEAM, CÂND ÎNCERCA SĂ / ÎNVINGĂ MOLDOVA NEBIRUITĂ”⁶. Ez a felirat román származású uralkodóként próbálja feltüntetni Magyarországot királyát.

A Mátyás téri magyar nemzeti szimbólumok kompromittálásához tartozik a szobor előtti több mint egy évtizede elkezdődő és máig is tartó, a románság magyarságnál korábbi ittlétét igazolni hivatott ásatássorozat. A polgármester a feltárt maradványokat dák-római⁷ emlékeként próbálja a köztudatba ültetni. Ennek alátámasztására a szoborral szemben a Traianus oszlopának másolatát szándékszik felállítani – amint azt a kihelyezett alapkö is jelzi. Ugyancsak a magyar tér jelentésének megszüntetésére írá-

⁴ Vö. Bodó I.–Biró A. 2000. 30.

⁵ Vö. Bodó I.–Biró A. 2000. 34.

⁶ GYŐZIEDELMES A HARCOKBAN, LEGYŐZETVE CSUPÁN SAJÁT NÉPÉTŐL MOLDOVABÁNYÁN, AMIKOR MEGPRÓBÁLTA LEGYŐZNI MOLDOVÁT, A MEGHIÓDÍTÁTTALANT.

⁷ A román nemzeti történetírás ettől a népcsoporttól származtatja a román népet.

nyuló gesztusként értelmezhető a hordozható közcéce felállítása a Mátyás téren. Az ilyen civilizációs eszközök különben a város más területein elrejtve voltak.

Kolozsvár magyarságának mentális térképén a város főterét a Mátyás tér jelenti, és általában elmondható, hogy számára nyilvánvaló ennek a magyarság irányába történő, nem minden esetben rejtett agresszív gesztusnak a jelentése. Ilyenként is értelmezi. Megfigyelhető egyfajta néma tüntetés is a terek használatát illetően: a magyarok nem kedvelik a román főterén Avram Iancu-szobrát, amelynek művészi esetlenségéről a románok egy része is negatívan vélekedik. A magyarság elzárkózik az ezen a téren folyó etnikai színezetű rendezvényektől, nem vesz részt azokon. A magyar ifjúság találkozóhelyének a Mátyás tér marad meg, amely funkcionalitását tekintve előnyösebb helyzetű, ugyanis a fontosabb közintézmények is közelebb vannak ehhez a térhez.

Kolozsvár, ha hallgatólagosan nem is tagolódik etnikus terekre, vannak kompaktabb településrészei etnikai szempontból. A városi és környéki Hostát településeket a többségi magyarság felszámolására irányuló, asszimilációs politika értelmében lebontották, a magyar gazdákat az akkor épülő Gheorgheeni (Györgyfalvi)-lakónegyedbe költöztették. A Grigorescu (volt Rákóczi)-lakónegyed számít még magyar többségűnek. A Mărăști-, illetve Mănăstur (Monostor)-lakónegyedekbe távolabbi román falvakból telepítették be a lakosságot, ezek a lakónegyedek így a románság által feltöltöttek, túlsúlyosak. Az etnikus településrészeket azonban a hivatalos román hatalom próbálja homogenizálni, azaz a köztudatban egységes románná átformálni. Ezt a célt, a színromán településkép megteremtését szolgálja a város minden oszlopán és az épületeken állandó jelleggel megtalálható nemzeti zászlók tömkelege, a köztér padjainak és út menti objektumainak a román trikolorértelmében történő háromszínű lefestése, a város csupán egynyelvű felirata is.

A polgármester az etnikumközi konfliktusok fenntartása érdekében gyakran teatrális gesztusokra is vállalkozik. A magyarság és az aktuális román (és magyar!) kormány elmarasztalására a Románia és Magyarország között létrejövő alapszerződés aláírása idején tiltakozásképpen nyilvános gyászmenetet, gyászszertartást szervezett. Ezzel a látványos szimbolikus gesztussal, áltemetéssel „eltemette” a románok nyugalalmát. A fakeszthen ugyanis ez állt: „*Linistea Românilor. 16 septembrie 1996. Ora 12.00.*”⁸ A helyi kisebbség irányába történő inzultusként értelmezhető a polgármester többszöri kísérlete arra, hogy a magyar konzulátusról eltávolíttassa Magyarország zászlaját; egy alkalommal a konzulátus elé egy táblát helyeztetett, mely szerint ez az intézmény a magyar kémkedés székháza.

Kolozsvár diákváros is. Iskolák, egyetemek, rangos oktatási központok működnek itt, amelyek vonzzák a tanulni és magukat továbbképezni óhajtó fiatalokat. Romániai viszonylatban is sok diák végzi itt tanulmányait: több mint 50 000⁹, amelynek hozzávetőlegesen 3/4-e román, 1/4-e magyar nemzetiségű. A diákársadalom tagjai mellett, hogy megnövelik a város lakosságát, az életkorukból, érdeklődési körükből stb. adódó-

⁸ „A Románok Nyugalma. 1996. szeptember 16. 12.00 óra.” Bővebben lásd: Incze 1997. 26–34.

⁹ Csak a Babeş-Bolyai Tudományegyetem honlapja több mint 40 000 egyetemistát tart nyilván.

an különböző ifjúsági (szub)kultúrát, szokást, viselkedést, mentalitást stb. képviselnek és éltetnek. Feltételezésem szerint a firkálás éltetői is nagyrészt ebből a korosztályból és szociokulturális csoportból kerülnek ki. Azaz a diákság hordozza ezt a fajta alternatív kultúrát, a vizsgálódás tárgyát képező falfirkák jó része ezen szubkulturális jellegű habitus, ízlés terméke. Kolozsváron a közéleti diskurzusoknak is van egy ilyen jellegzetessége, hogy amíg ők, a diákok itt vannak, addig felélénkül a nyilvános élet egy része (gondolok itt a kulturális és egyéb jellegű rendezvényekre), addig események zajlanak, amikor pedig elmennek, akkor megcsappan a pezsgés. Tehát befogadói szinten egyrészt ők éltetik a város egyes eseményeit.

*

A további, tulajdonképpeni vizsgálódás, elemzés előtt szükséges a *firkálás*, *graffiti* fogalmának tisztázása, valamint használati értékének behatárolása. A Világirodalmi Lexikon *graffiti* címszavát Voigt Vilmos a következőképpen határozza meg: „falra és egyéb nyilvános helyekre felfirkált rövid szövegek, jelszavak, rigmusok”¹⁰. Szerdahelyi István mégsem értelmezi különálló szövegtípusként, „a fogalom csupán azt a körülményt jelzi, hogy az írás a szokásostól (könyv, papír, papirusztekercs, agyagtábla stb.) eltérő helyen rögzített”¹¹ – írja az *epigrafika* címszó alatt. A szerző csupán a tárgyi kontextus alapján különíti el a fellelhető, kitermelődő szövegeket, nem tesz különbséget a felirat és a firkálás között, vagy nem veszi figyelembe azt.

A *felirat* és a *firkálás* közötti különbségtétel fontosságára Balázs Géza hívja fel a figyelmet, „az első alatt a hivatalos jellegű, elfogadott, a másikon a spontán jellegű és üldözött írásműveket értve”¹². Felosztásában az előállító, létrehozó szempontját is figyelembe véve, láthatóan elkülönül a két szövegtípus. A firkáláshoz a felirattal – tágabban értelmezve: az írással – szembeállítva egy pejoratív jelentés társul. A firkálás egy olyan szövegforma és beszédmód, amely az írás képi megjelenítésével, formai szervezésével és komoly szándékú, tartalmú üzenetével szemben nonkonform tartalmát és írásképét tekintve az esztétikumon kívül eső entitás. Vizsgálódásaim középpontjában ez a szubkulturális jellegű szövegtípus¹³ áll. Az egyszerűség kedvéért a *falfirka*, *graffiti* és *szöveg*¹⁴ fogalmakat szinonimákként használok a továbbiakban.

¹⁰ Voigt V. 1975. 714.

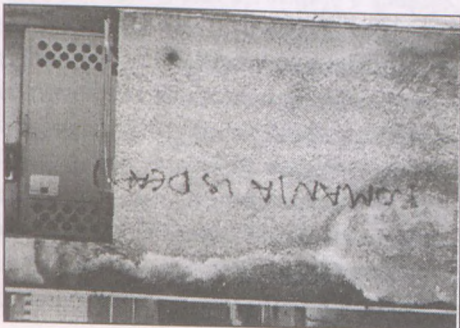
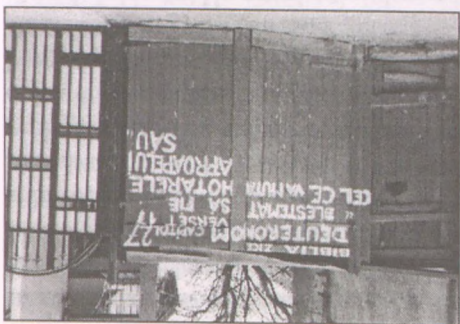
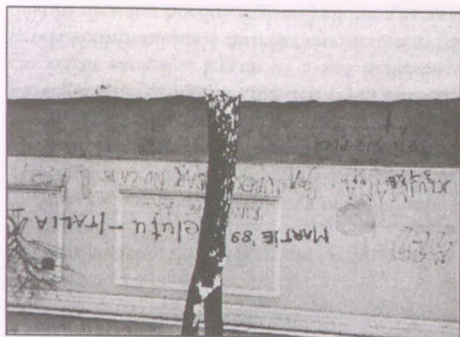
¹¹ Szerdahelyi I. 1975. 77.

¹² Balázs G. 1987. 330.

¹³ Szándékosan nem használok a műfaj terminust, mint olyan fogalmat, amely a folklorisztikában hallgatólagosan az esztétikai kategóriákra van fenntartva. Véleményem szerint eleve nem lehet esztétikai szempontokkal közelíteni ehhez a szövegtípushoz, amennyiben egy csoportkultúra vizsgálata a cél.

¹⁴ Szövegnek lehet nevezni a graffitit és falfirkálást is. Terestyéni Tamás meghatározása szerint szövegnek nevezhetünk „minden olyan emberi produktumot (artefaktumot), amely a kommunikáció céljait szolgálja, legyen az a szó hétköznapi értelmében vett verbális szöveg vagy bármilyen egyéb kommunikációs termék: rajz, festmény, film, zene, tánc stb. – bármi, ami valamilyen (szándékolt) üzenetet hordoz (valamilyen interpretációban)”. (1992, 7)

A firkálások az esetek többségében nem véletlenül kerülnek a firkafelületekre. A mindennapi fizikai terek nem homogének, más-más használati értékkel, szimbolikus jelentéssel bírnak. Jürgen Habermas, aki a társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozásait vizsgálja, modelljében a közsféra *nyilvános szférává* és *magánszférává* szétválásáról beszél¹⁵. A szférák ezen szétválása, oppozíciója a fizikai és virtuális (mentális) terek esetében is kirajzolódik, nyomon követhető. Mindez a használati gyakorlatban, a *beélés*¹⁶ gesztusában válik láthatóvá és megragadhatóvá. A különböző terek tulajdonképpen a hozzájuk való viszonyulásból, a velük való azonosulásból jönnek létre.

A firkálás a nyilvános (és kvázi-nyilvános) tereket foglalja le a maga céljaira. Kolozsvár esetében is így kerülnek szövegek a közterekre, a forgalmasabb utak és fontosabb bekötő mellékutcák épületfalaira, az iskolákra és közelükbe, a sportstadionokra és környékükre, azaz azokra a helyekre, amelyek részeit képezik annak, amit a Kolozsváron élő lakosság *itt és most*¹⁷ (társadalmi) életterének nevezhetünk. Nemcsak fizikai környezet ez, hanem szociomentális entitás is. Ezt az életteret a társadalomtudomány fenomenológiai szóhasználatával élve az *életvilág* terminussal jelölhetjük.¹⁸

A graffiti nemcsak betölti, hanem birtokolja is a tereket. A firkálás a beírt területet a tartalom számára, átadására, „forgalmazására” sajátítja ki, a firkafelület a közvetített üzenet hordozójává válik. Felfedezhető ebben a cselekvésben a megnevezés-megragadás szómágiája: a fal egy darabját, az épületet a firkálás gesztusa egy névvel, szöveggel a birtokba veszi;¹⁹ emellett – bizonyos graffitük esetében – dicsőségszámba is megy a nyilvános felület eltulajdonítása.²⁰ A firkálás helyét illetően a kiválasztás történhet nyíltabb térfoglalási/térbirtoklási szándékkal – gondolok itt a már szimbolikus térként funkcionáló emlékművek, szobrok, iskolák felületeinek felhasználására –, de szolgálhat a hely csupán ürügyként, aporóként a szövegek számára (az esetek többségében). Már a szövegek gyűjtésekor feltűnt, hogy a gondozatlan, gazdátlan felületek, falak jobban vonzzák a szövegeket, rajzokat. A firkálók ugyanakkor előnyben részesítik a középületeket a magánházakkal és kapukkal ellentétben. Ennek magyarázata az lehet, hogy a középületek a hivatalosságot, az elfogadott kultúrát képviselik, amelynek ellenében is szerveződik ez a fajta kultúra. A vizsgált szövegek létrehozása, kivitelezése a technikát és eszközöket tekintve karcolással és firkálással, filctoll, kréta és festékszóró alkalmazásával történt. A legerterjedtebb eljárásnak a festékszóró használata számított.

¹⁵ Habermas J. 1971.

¹⁶ Biró A. Z. et al. 1991. 47.

¹⁷ Biró A. Z. et al. 1991. 47.

¹⁸ Alfred Schütz terminusa. A *mindennapok világa* az a világ, amelyben „a természetes beállítódásban tapasztaljuk a természetet, a kultúrát és a társadalmat, állást foglalunk ezek tárgyaival kapcsolatban, azok befolyásolnak bennünket, mi meg hatunk rájuk. Ebben a beállítódásban az életvilág létezését és tartalmait tipikáját minden további nélkül kétségbevonhatatlanul adotttnak fogadjuk el”. (Idézi Preglau, M. 2000. 87)

¹⁹ Grasskamp, W. 1986. 94.

²⁰ Lachmann, R. 1998. 240.

A firkálásról, feliratokról szóló szakirodalom egyöntetűen állítja, hogy a firkálás egyben – és főleg – *kommunikáció*. Dell Hymes elmélete a *beszélést* a szubkultúrák lényeges meghatározó sajátosságaként értelmezi, és a közösségi beszédhasználat vizsgálatára több használható szakszót javasol.²¹ Modellje teljességének következetes és mechanikus bevonása helyett csupán azokat a szempontjait alkalmazom, amelyek az elemzés során a beszédmód magatartására, ezen kultúra mikéntjére választ adhatnak. Ezért szükséges, hogy a kommunikációt a kultúrát feltételezhetően éltető egyének/csoportok és a beszédhelyzet felől közelítsük meg.

A szövegek gyűjtését 2001 decemberétől 2002 májusáig végeztem. A gyűjtött anyag meglepte azonban már 1989-től datálható, az azóta eltelt 12 év fontosabb eseményeit örökíti meg. A firkálás elemzésének megkönnyítése szempontjából szöveganyagot laza tartalmi, tematikai csoportokra osztottam. Az osztályozásnál a szövegekből kikövetkeztethető megszólítók és megszólítottak társadalmi rétegének, érdeklődési körének szempontjait vettem figyelembe, néhol megkockáztatva a korosztály behatárolását is. A csoportosítás eredményeként négy nagyobb tematikai egység jött létre: politikai-közéleti falfirkák; vallási és szektagraffitik; sporteseményhez és sportlétehez köthető firkák; egyéb, ifjúsági jellegű szövegek.

Politikai-közéleti falfirkák

Az ebbe a tematikai csoportba tartozó firkákat nagyobb valószínűséggel az ifjúságnak a közügyek iránt jobban érdeklődők rétege írja, az a korosztály támogatja, amelyet jövője és az ország sorsa hatványozottabban foglalkoztat. De létrehozhatta bárki, aki késztetve érezte magát a kommunikációnak ezt a módját választani.

Románia az utóbbi 10-12 évben fontos politikai változásokon ment át, ami természetesen intenzíven foglalkoztatta a kolozsvári közéletet (is). Az 1989-től napjainkig tartó főbb politikai eseményeket leképezik, végigkísérik a graffitik, a politikai folyamat kiemelkedő momentumait kommentálják, az eseményekhez minősítve viszonyulnak ezek a szövegek. (1989 előtt a politikai magánvéleménnyel a nyilvánosságban élni nem lehetett, mivel a fennálló hatalmi rendszer ellenőrzése alatt tartotta a nyilvános szférát is.) A politikai szövegeket az a társadalmi-politikai kontextus teszi értelmezhetővé, amelyben az így leképzett események lezajlottak. Ezért az elemzés során a szövegekhez tartozó, azoknak létrejöttét meghatározó háttérinformációkat is közöljük. Ezek a háttérinformációk főleg a történeti firkálásokra vonatkoznak. Amíg részesei vagyunk ugyanannak a hagyománynak, és mindannyiunk számára ugyanolyan módon adott az intézményes rend, addig az *interszubjektivitás* elve alapján a hozzáférhető tudáskészlet

²¹ Dell Hymes szerint a közösségi beszédhasználat alapos vizsgálatához szükséges minden egyes összetevő (akkor is, ha jelentéktelennek tűnik) szemügyre vétele. Így a beszélőközösség, beszédhelyzet, beszédesemény, beszédaktus és összetevőinek elemzése: az üzenet tartalma, az üzenet formája, elrendezés, feladó/címző (beszélő), közönség/címzett (hallgató), kulcs, szándékok, kód, csatorna, az interakció normái és a beszédesemények során érvényesülő funkciók stb. vizsgálata (1979).

részei vagyunk, valamennyire egyformán dekódoljuk, értjük a szövegeket. A szövegek bemutatásánál egyfajta kronológiát is érvényesítünk.

A politikai-közéleti falfirkák bel- és külpolitikai eseményekkel egyaránt foglalkoznak. Belpolitikai jellegű a 1989-es forradalmi eseményeket, a többszöri elnökválasztást, helyi szinten pedig a polgármester-választásokat, az etnikumok közötti viszonyt kommentáló szövegek. Külpolitikai jellegűek azok a – főleg a médián keresztül beszűrődő – események, amelyek nem bírtak különösebb fontossággal a romániai társadalmi-politikai életre vonatkozóan, nem érintették, nem befolyásolták döntően, mindazonáltal mégis foglalkoztatták Kolozsvár lakosságát.

Az 1989 decemberében lezajló forradalmi rendszerváltás egy cezúrát képez Románia történelmében. A gyűjtött politikai-közéleti jellegű szövegek és a mai értelemben vett graffitikultúra megszületése is ettől az időponttól datálhatók. A politikai hatalomátvétel nem volt zökkenőmentes. A fennálló önkényuralmi rendszer a forradalmat fegyveres erővel próbálta visszafojtani: a nagyobb városokban a tüntető tömegekbe lőttek. Ez az agresszív fellépés országszerte a civil lakosság soraiból életeket követelt. A Kolozsvár különböző pontjain elhelyezett emléktáblák emlékeztetnek arra, hogy a rendszerváltás ebben a városban is életeket követelt: ÎN MEMORIA CELOR CARE SAU / JERTFIT PENTRU LIBERTATE ȘI / DEMOCRATIE ÎN ZILELE DE / 21–22 DECEMBRIE 1989²². Városszerte, azokon a helyszíneken, ahol emberek haltak ezen események következtében, emléktáblák találhatók: AICI AU CĂZUT ÎN / 21 DECEMBRIE 1989 / EROII MARTIRI²³, és következnek az áldozatok nevei és életkorai.

A magyar és román nemzetiségű mártíroknak kijáró és évente megemlékezésekkel, koszorúzással lerótt örök tisztelet (VEȘNICA CINSTIRE / EROILOR NOȘTRI / 22 DECEMBRIE 1989; NE ÎNCHINĂM / ÎN FAȚA JERTFEI LUI / PENTRU LIBERTATE²⁴) mellett másfelől azonban elmaradt a bűnösök felelősségre vonása és törvényszék elé állítása. Ebbe szól bele, ezt leplezi le és erősíti fel az emléktáblák, megemlékezések szövegeit a falra vivő figyelmeztető: A GYILKOSOK KÖZÖTTÜNK JÁRNAK. Ez a graffiti azt hozza nyilvánosságra, ami az aktuális politikai diskurzusokban nem kapott kellő nyomatékot. A forradalom áldozataiért felelősek mindmáig nem feleltek tetteikért, nem történt meg az illetékesek elítélése.

Egy későbbi firkáló, aki nem ismerte a firkálás egykori politikai aktualitását, vagy nem számolt a szöveg illetlen kontextusával, a szöveget szürreális tartalomként olvasta. Ezt a horrorisztikus olvasatát erősítette fel a melléje írt graffitivel: A VÁMPÍROK KÖZTÜNK JÁRNAK. Mindehhez jó alapot szolgáltatott akár az a folklorisztikai tény is, hogy a vérszívó lények hiedelme Európa-szerte itt lokalizálódik. A vámpír hiedelemalakja benne él a román nemzeti hagyományokban. Ezt egyébként napjainkban az

²² AZOK EMLÉKÉRE, AKIK FELÁLDOZTÁK MAGUKAT A SZABADSÁGÉRT ÉS DEMOKRÁCIÁÉRT 1989. DECEMBER 21–22 NAPJAIBAN.

²³ ITT ESTEK EL 1989. DECEMBER 21-ÉN A HŐS MÁRTÍROK.

²⁴ ÖRÖK TISZTELET HŐSEINKNEK, 1989. DECEMBER 22.; MEGHAJLUNK A SZABADSÁGÉRT VALÓ ÖNFELÁLDOZÁSA ELŐTT.

országimázs megalkotására és népszerűsítésére is fel próbálták használni a tervezett Drakula Land felépítésével.

A 1989-es változások után, az államformát illetően több lehetőség állt az ország előtt. A II. világháború után még uralkodó, a német Hohenzollern-Sigmaringen nemesi házból származó törvényes román királyt, Mihait 1947-ben megfosztották trónjától és száműzték. Azóta eltelt több mint négy évtized, de a romániai társadalomban máig élnek vagy akadnak hívei a monarchikus elképzeléseknek. Ők a trónfosztott királyt szerették volna ismét az ország vezetőjének. A monarchia gondolatát éltető és a monarchiát visszakérő kiráypárti szövegek megjelenése is a forradalom utáni időszakhoz köthető: TRĂIASCĂ REGELE MIHAI!; TRĂIASCĂ REGELE!; TRĂIASCĂ REGELE IN PACE ȘI ONOARE!; REGELE ȘI PATRIA²⁵.

1990. május 20-án volt az első demokratikus parlamenti választás. Az azelőtt magát össznemzeti hatalomátvevő mozgalomként meghatározó FSN (Frontul Salvării Naționale, Nemzeti Megmentési Front) politikai párttá vált. Indult a választásokon, és elsőprő győzelmet aratott. Vezetője, Ion Iliescu az ország ideiglenes elnöke lett és a kormánypárttá vált rendszerváltó mozgalom 70%-ot birtokolt a képviselői helyekből, a Szenátusban pedig 91-et a 119-ből.²⁶ Az ekkor falra kerülő politikai szövegek a kormánypárt egyeduralkodó pozícióját kezdik ki: POLITICA FĂRĂ OPOZIȚIE = DICTATURĂ; VREM / COALIȚIE / NU FESEENISM²⁷. A firkálók a kommunista rezsím újjáalakulásától is tartottak: NU VREM ALT 1946 CU MINCIUNI / ȘI TÎLHĂRIE²⁸.

1992-ben Ion Iliescu és FDSN (Frontul Democrat Salvării Naționale, Demokratikus Nemzeti Megmentési Front) néven továbbélő pártja ismét megnyerte a választásokat. Az 1996-os kormányváltás idején jelentek meg a JOS ILIESCU; JOS COMUNISMUL; ILIESCU COMUNIST²⁹ falfirkák. Néhány esetben a Ion Iliescut lehurrogó szöveg mellé a kommunizmus egyik bevett szimbóluma, a keresztbe tett sarló és kalapács kerül. A közvélemény szerint is ez az elnök és pártja a kommunista hagyományokat követte. Azaz az ország demokratizálódása még nem kezdődött el igazán. Ugyanerről tanúskodik egy hosszabb lélegzetű ironikus-humoros szöveg is: S.Q.-unisti opriți / război civil rece că / ne predăm / noi³⁰. A kolozsvári firkálók szemében nemcsak ez a politikai párt, hanem más (nacionalista) kulturális szervezet is posztkommunista jellegűnek számított. Így egyenrangúnak, baloldalinak tekintették a kormánypártot az 1989 előtti Román Kommunista Párttal (Partidul Comunist Român) és a Vatra Românească nacionalista kulturális szervezettel: VATRA=FSN=PCR.

²⁵ ÉLJEN MIHAI KIRÁLY!; ÉLJEN A KIRÁLY!; ÉLJEN A KIRÁLY BÉKÉBEN ÉS TISZTELETBEN!; A KIRÁLY ÉS A HAZA.

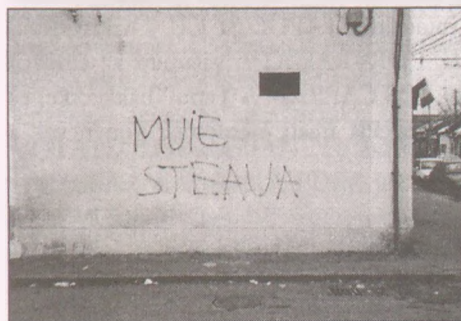
²⁶ Kósa A. 2001. 212.

²⁷ AZ ÉLJENZÉK NÉLKÜLI POLITIKA=DIKTATÚRA; KOALÍCIÓT AKARUNK, NEM FESEENIZMUST (a FSN betűszóból).

²⁸ NEM AKARUNK MÁSIK 1946-OT HAZUGSÁGGAL ÉS RABLÁSSAL.

²⁹ LE ILIESCUVAL; LE A KOMMUNIZMUSSEL; KOMMUNISTA ILIESCU.

³⁰ S. Q.-unisták [=ex-kommunisták] állítárok le a hideg polgárháborút, mert megadjuk magunkat.

Az 1996-os választások első fordulója (november 3.) után a hatalmon lévő kormánypárt és elnök nem kapta meg a győzelméhez szükséges elegendő szavazatot. Az ekkor keletkező szövegek az 1989 óta töretlenül tartó kormányzást minősítik: 7 ANI DE MINCIUNE / CORUPȚIE / ȘI HOȚIE³¹; és a lejárt mandátumú elnököt menesztik: VÎND URGENT ILIESCU³². Más graffitik a rivális párt, a CDR (Convenția Democratică Română, Román Demokratikus Konvenció) választására buzdítanak, ábratexten³³ megjelenítve annak szimbólumát, a kulcsot is: DEȘTEPTAREA ↗; VOTAȚI ↗³⁴. A CDR szimbólumát, választási szlogenjét (Szavazz a kulcsra!) egy magánház kapujára került firka ki is parodizálja. A komikum forrása a szimbolikus kulcs valódival való helyettesítése, ennek a választására való felszólítás: VOTAȚI / CHEIA DE / LA POARTĂ³⁵.

A második forduló (december 3.) után a CDR pártja és elnöke, Emil Constantinescu került ki győztesen. Az ekkor firkafeületre kerülő szövegek a régi kormányt marasztalják el, szidalmazzák és az újat éltetik. Több ábra és ábratext a leköszönő hatalmat „búcsúztatja”: NU / PDSR³⁶, ahol az elmarasztalt párt neve mellé keresztbe tett sarló és kalapács került; vagy a tiltójelbe kerülő stilizált sarló és kalapács. Egy ábratexten Ion Iliescu rács mögötti arca látható, a karikatúra jelentését a mellette található 3 MANDATE³⁷ firka magyarázza: az elnöknek ez már a harmadszori jelölése volt. Más szövegek az új elnököt és kormányt éltetik, biztatják szójáték és rígmus formájában: VICTORIEml³⁸; CDR, CDR / ILIESCU / nu mai e!³⁹ Az igazi forradalmi rendszerváltást ettől az új kormánytól és elnöktől remélték: *Revoluția acuma*; Adevărul / acum!⁴⁰

1997 márciusában a graffitik már az új kormánnyal jelentkező gazdaságpolitikai intézkedéseket, az inflációt kommentálják, minősítik: ȚAPUL ȘI CU / CHIORUL OMOARĂ / POPORUL; CDR=SĂRĂCIE; CDR=RAHAT⁴¹; valamint az elnököt hurrogják le: JOS EMIL ȚAPUL; JOS ȚAPUL; JOS CAPRA!⁴² A Țapul (bakkecske) és Capra (kecske) Constantinescu elnök sajátos szakállja miatt kiérdemelt gúnynevei, a

³¹ 7 ÉV HIAZUDOZÁS, KORRUPCIÓ ÉS TOLVAJLÁS.

³² ELADOM SÜRGŐSEN ILIESCUT.

³³ Az ábra és a szöveg összekapcsolódását Verebélyi Kincső *szöveges képnék* nevezi (1995. 222). Találóbbrak tartom esetünkben a Balázs Géza meghatározását, aki *ábraszövegnek*, *ábratextnek* nevezi az ábra és a szöveg szervesebb viszonyát, kontextuális vagy grammatikai kapcsolatát (1994a. 222). A továbbiakban én is ezzel a megnevezéssel élek.

³⁴ ÉBRESZTŐ ↗; SZAVAZZ A ↗-RA.

³⁵ SZAVAZZ A KAPU KULCSÁRA.

³⁶ NEM A PDSR-T. A PDSN 1996-ban felvette a PDSR (Partidul Democrat Social Român, Román Szociáldemokrata Párt) nevet. (Vö. Kósa A. 2001. 209)

³⁷ 3 MANDÁTUM.

³⁸ A szójáték a román *victorie* (győzelem) szó utolsó és az *Emil* személynév első betűjének hasonlóságán, illetve összevonásán alapszik.

³⁹ CDR, CDR, ILIESCU nincs többé!

⁴⁰ *Forradalmat most; Az igazat, most!*

⁴¹ A BAKKECSKE ÉS A VAKSI A NÉPET ŐLI; CDR=SZIEGÉNYSÉG; CDR= SZAR.

⁴² LE BAKKECSKE EMILJEL; LE A BAKKECSKÉVELI; LE A KECSKÉVELI

Chiorul (vaksi, kancsal) pedig a miniszterelnök, Victor Ciorbea szemhibájának és vastag szemüvegének szól.

A közeledő napfogyatkozás (1999) és elnökválasztás (2000) képezte azon szöveg létrejöttének ürügyét, amely a fény hiányához, a sötétséghez hasonlította Emil Costaninescu kormányzásának időszakát. A szöveg elutasítja, lehurrogja az elnököt: JOS / ECLIPSA / JOS ȚAPUL⁴³.

A 2000-ben (november 26.) lezajló elnökválasztások is nyomot hagytak Kolozsvár falain. A legtöbb pártot lehurrogták az első forduló előtt kitermelődő falfirkák: JOS CDR!; JOS PNL!; JOS PNȚCD!; Jos PNȚ-istii!⁴⁴ Az elnöki pozíció esélyesei közül többet is támogattak a falfirkák: ISĂRESCU, ILIESCU, VADIM. Az első forduló előtt keletkező szövegek nagy része a technokrata Mugur Isărescut élteti: ISĂRESCU PREȘEDINTE!⁴⁵, valamint a Moszkvában tanult posztkommunista Ion Iliescut és a szélsőséges nagyrománias jelöltet, Corneliu Vadim Tudort marasztalja el: CINE NU GÂNDEȘTE / VOTEAZĂ / ILICI SAU VADIM!⁴⁶. Az Ilici (Iljics) név Ion Iliescu gúnyneve, a jelölt oroszbarátságát, baloldaliságát pellengérezi ki. Iliescut a demokratikus államrendszerben elfogadhatatlan harmadszori jelölésért „fejezetért” is támadják a szövegek: NOI CU ILIESCU „CAP” III. / CONCLUZIE: NU-L VOTAȚI!⁴⁷. Vadimot pedig a pályafutása és kampánya során is tanúsított agresszív politikáért és intoleranciáért VADIM / SPAIMA CURVELOR!⁴⁸. Ez a jelölt ugyanis a romániai társadalom radikálisabb megváltoztatását is felvette programjába.

Az 1996-os választásokon elbukott PDSR-nek most győzelmet hoztak a választások. Az államelnök-választás második fordulójába (december 10) ezen párt jelöltje, Ion Iliescu és a szélsőséges PRM jelöltje, Corneliu Vadim Tudor jutott be. A csalódott ellenzékéből került ki az a firkáló, aki a következőket írta a falra: PE ORICARE ÎL VOTAȚI/ TOT RĂMÂNEȚI ÎNȘELAȚI!⁴⁹. De mindkét jelöltnek akadtak támogatói is a falfirkálók között. A PDSR jelöltjét biztatták a Moș Guerillă/ PREȘEDINTE!; VOTAȚI Moș Guerillă!⁵⁰ szövegek. A *Moș Guerillă* (Gerilla Apó) Iliescu beceneve, alakilag hasonló a román *Moș Gerilă* (Télapó) szóval, amelyre rájátszik. A nagyrománias jelöltnek horogkereszttel „kedveskedtek” az őt népszerűsítő firkálók, a neve (VADIM) alá rajzolva. A szélsőséges nézetek nem álltak távol azoktól a firkálóktól sem, akik a

⁴³ LE A NAPFOGYATKOZÁSSAL, LE A BAKKECSKÉVEL!

⁴⁴ LE A CDR-RE!; LE A PNL-JEL!; LE A PNȚCD-VEI!; Le a PNȚ- pártiakkal! (PNL – Partidul Național Liberal, Nemzeti Liberális Párt; PNȚCD – Partidul Național Țărănesc Creștin și Democrat, Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt; PNȚ – Partidul Național Țărănesc, Nemzeti Parasztpárt.)

⁴⁵ ISĂRESCUT ELNÖKNEKI!

⁴⁶ AKI NEM GONDOLKODIK, AZ ILJICSRE VAGY VADIMRA SZAVAZ.

⁴⁷ MI ILIESCUVAL III. "FEJ"JA FEJEZET-SZÓBÓL./KONKL.ÜZÍÓ: NE SZAVAZZATOK RÁ.

⁴⁸ VADIM A KURVÁK RÉME.

⁴⁹ BÁRMELYIKRE SZAVAZTOK, BECSAPOTTAK MARADTOK.

⁵⁰ Gerilla Apót ELNÖKNEKI; SZAVAZZATOK Gerilla Apóra!

Potaissa mellékutcát az egykori hírhedt román Vaszgárda vezetőjéről „nevezték el”. Egy itt található ingatlan falára felírták a STRADA C. Z. CODREANU⁵¹ „utcanévet” és a fasiszta szervezet valamikori jelmondatát: SUS GARDA / TOTUL / PENTRU ȚARĂ⁵².

Az 1989 utáni többszöri polgármester-választás is élénken foglalkoztatta a kolozsvári közvéleményt. 1992-ben választották meg először Gheorghe Funar Kolozsvár polgármesterének. Az 1996-os választásokat megelőzően a város több pontján megtalálható Jos Funar; MUIE FUNAR; SUGE / FUNAR; ADIO GHITĂ; ADIO GHITĂ=PENSIONAREA⁵³ firkálásokkal „búcsúztatta” az ellenzék a polgármestert. A harmadszori megválasztása (2000) után jött létre a FUNAR 4 EVER, díszes kivitelezésű falfirka. Pár hónappal később az ellenzék kiegészítette a graffitit, az így keletkező szöveg a FUCK FUNAR 4 EVER, ami teljesen más jelentést hordoz az örökkévalóságot illetően. Romániában a választások többnyire etnikai alapon zajlanak a magyarság részéről. Kolozsváron is a helyhatósági választásokra ez volt jellemző. A polgármesternek a románok között is népes ellentábora van. Talán megkockáztatható az a kijelentés, hogy a polgármester-ellenes szövegeket a román ellenzékiek mellett zömmel magyarok firkálták.

A polgármesterrel kapcsolatban a legutóbbi szöveg 2002 márciusában került a kolozsvári románság egyik szimbólumának számító, román hősök emlékére – éppen a polgármester által – állíttatott (fellegvári) emlékmű oldalára: Te iubesc Funar.⁵⁴ Alatta egy név is van: Attila. A szöveg cinikussága nemcsak a firkafelület kiválasztásából adódik, hanem abból a tényből is, hogy a firkáló – mint aláírásából kitűnik – magyar nemzetiségű. Az Attila név csak magyar személynév lehet, a legmagyarabb név, ha úgy tetszik. A polgármester magyarelles intézkedéseit az érintett lakosság folyamatosan receptálhatja. A szóban forgó szöveg következképpen mindenki számára ironikus töltetű.

Található néhány olyan politikai – közéleti jellegű graffiti is, amely az ország, a fennálló rendszer sorsával, állapotával kapcsolatban megfogalmazódó általános (negatív) megjegyzést, véleményt tartalmaz. Van köztük pesszimista hangvételű firka (ROMANIA IS DEAD), a rendszert vehemensen bíráló szöveg is (SYSTEM FUCKED UP @; FUCK / THE ROUMANIAN / SYSTEM!). Egy tömbházlakás bejárata mellett egy szöveg az ország helyzetét ironikusan érzékelteti: ROMÂNIA / $\Rightarrow$ / PRIMA LA/ DREAPTA⁵⁵.

⁵¹ C. Z. CODREANU UTCA. Csupán tájékoztatásként említem meg, hogy az érintett házfal közepén található a szélsőjobboldali Nagy Románia Párt ifjúsági szervezetének székháza.

⁵² VASGÁRDA FEL, MINDENȚI A HAZĂPENTRU.

⁵³ I.e. Funarral; SZOPJ, FUNAR; SZOPJ, FUNAR; AGYŐ, GHITĂ (=A román Gheorghe név becéző alakja); AGYŐ, GHITĂ=NYUGDÍJAZÁS.

⁵⁴ Szeretlek, Funar.

⁵⁵ ROMÂNIA $\Rightarrow$ JOBBRA AZ ELSŐ.

Amint a bevezetőben is jeleztem, az etnicitás jelen van a kolozsvári közéletben, a konfliktusokat éltető diskurzusok egyik meghatározó sajátossága. A firkálások esetében is számolnunk kell ezzel. A belpolitikai graffitik fennmaradó hányada éppen az etnicitásról az etnikumok közötti viszonyról, ellentétéről szól, a többség-kisebbség problémájából adódik. A '89-es változások óta a romániai politikai életben állandóan napirendre kerülő téma a magyar oktatás, az önálló magyar egyetem és kollégiumok, egyházi ingatlanok visszaadásának, létrehozásának kérdése. Kolozsvárnak volt több magyar egyeteme. Időrendben a harmadikat 1872-ben hozták létre. Ez volt az uralkodóról elnevezett Ferenc József Tudományegyetem, amelyet 1945-ben a neves tudósról Bolyai János Tudományegyetemre kereszteltek. Ezt az egyetemet 1959-ben az akkori román hatalom elvette, erőszakosan egyesítette, egybeolvasztotta a román Victor Babeş főiskolával⁵⁶, majd a magyar nyelven tanulók számát fokozatosan csökkentette, a magyar nyelvű oktatást redukálta és bizonyos karokon végleg be is szüntette (pl. a Műszaki Egyetemen, Agronómián máig nem indult újra a magyar nyelvű oktatás). Mindeddig a politikai diskurzusokban a hatalom a magyar egyetem visszaadásától elzárkózott, vagy köztes megoldásokat javasolt (Petőfi–Schiller egyetem). Erről vall a BOLYAIT! – magyar nyelvű graffiti, a Bolyai János Tudományegyetem körüli ma is aktuális vita lenyomataként.

Erdély autonómiáját kéri a SZABAD ERDÉLYT!, egyébként több városban megtalálható magyar nyelvű falfirka. Ezt az óhajt fejezi ki a több helyen fellelhető ERDÉLY graffiti is.

A politikai graffiti egészéről elmondható, hogy a hatalommal, hivatalos diskurzussal szemben szerveződő, ellenzéki beszédmód. Ahogy azt már megfigyelhettük. Azonban az is előfordul, hogy a firkafelületre kerülő szöveg megerősítése (esetleg: triviálisabb továbbgondolása) a hivatalos vagy kvázi-hivatalos diskurzusoknak. Ilyen például az a szöveg, amely a december elsejei (2001) román nemzeti ünnep alkalmával került a „román Főtér” melletti egyik reklámtáblára: MUIE / LA / UNGURI DE 1. DECEMBRIE⁵⁷. Tartalma, nacionalista töltete rokon az ünnepségen elhangzott beszédekével.

Szintén megerősítés jellegűek a 2002. március 15-én magyar részről megtartott, az 1848-as forradalomhoz és szabadságharchoz fűződő magyar nemzeti ünnep, valamint az ugyanakkor román részről a polgármester jubileumának kapcsán rendezett ünnepség után megszülető szövegek. Ilyen falfirkák a Báthory István magyar középiskola falára került: MUIE / UDMR⁵⁸, valamint a magyar templomra került MUIE /

⁵⁶ Az adatok Gaal György várostörténeti kronológiájából származnak (Gaal 2001. 376–437.).

⁵⁷ SZOPÁS A MAGYAROKNAK DECEMBER 1. ALKALMÁBÓL.

⁵⁸ SZOPJ, RMDSZ. (Az UDMR betűszó – Uniunea Democrată Maghiară din România – az RMDSZ – Romániai Magyar Demokrata Szövetség – magyar érdekvédelmi szervezet román rövidítése.)

HUNGARY⁵⁹ szövegek, amelyek a romániai magyarság egészét és Magyarországot marasztalták el. Magyarországot a Romániával is elfogadtatott, határon túli magyarokat támogató státustörvény miatt is támadhatták ebben az időszakban.

Az interetnikus viszony kifejeződése a magyar református lelkészi hivatalra felkerülő TOȚI UNGURI SUNT TURISȚII!⁶⁰ szöveg. A firkálást eltávolították, mivel meglétével, tartalmával nem értettek egyet. A firkálók ezt kihívásként értelmezték, és így válaszként a lefestett felületre a következő szövegeket írták: UNGURI / SUNT TRIȘTI; UNGURII / SUG⁶¹. Ugyancsak az adott etnikumot sértő a Brassai Sámuel magyar iskolára kerülő MUIE LA UNGURI⁶² felirat is. Ugyanígy nem véletlenül kerül a hazafias román iubesc ROMÂNIA⁶³ graffiti az Apáczai Csere János magyar középiskola falára. A szöveg az intézmény képviselte magyarság irányába történő demonstráció, jelzés. A helybéli számára nyilvánvaló a firkáló üzenete. Az iskola kapujára került szöveg tartalmát tekintve már nyíltabb inzultáció a magyar etnikum irányába: SUȚEȚI TOȚI PULA / DIN APAȚAI⁶⁴. A firkáló nemzetiségi kiletére utalhat a helytelenül, román karakterrel írt Apáczai (Apațai) iskolánév.

Az etnikumközi kommunikáció, „párbeszéd” valósul meg abban a törekvésben, amely az együtt élő etnikumok helyi szimbólumainak megjelölésére, megbélyegzésére irányul. Ezek az etnikus helyek, amelyeknek éppen az etnicitással felruházott jellegét akarják megsemmisíteni, deflorálni a rivális diskurzus képviselői. Mindkét részről hozható erre példa. Magyar részről a fentebb részletezett román emlékmű esetét vagy a Școala ardeleană⁶⁵ szoborcsoport hátoldalára kerülő FUCK YOU! szöveget sorolnám ide. Román részről a Mátyás- és Szentháromság-szobrok tagekkel⁶⁶, együttesek neveivel stb. való megjelölése⁶⁷, a Farkas utcai református templom BITCH címkéje és a fentebb szintén tárgyalt magyar iskolák firkái tartoznak ide.

A falfirkálásban tetten érhető etnicitás voltaképpen a két rivális etnikus diskurzus lenyomata. Ugyanaz a térfoglalási-térteremtési szándék fedezhető fel mögötte, ami az említett diskurzusok sajátossága is. A firkálók a graffiti eszközeivel ugyanazt végzik el: megsemmisíteni, illetve kialakítani, megerősíteni igyekszik etnikus tereket, ahogy azt fent már bemutattuk. Mindezek szinte mágikus eljárásként értelmezhetők: az etnikumok intézményeinek, szimbólumainak megjelölése az adott nemzetiségek irányába tör-

⁵⁹ SZOPJ, HUNGARY.

⁶⁰ MINDEN MAGYAR TURISTA!

⁶¹ A MAGYAROK SZOMORÚAK; SZOPNAK A MAGYAROK.

⁶² SZOPÁS A MAGYAROKNAK.

⁶³ szeretem ROMÁNIÁT.

⁶⁴ SZOPJATOK MIND FASZT AZ APÁCZAIBÓL.

⁶⁵ Erdélyi iskola, néhány román értelmiségi által képviselt iskolai kezdeményezés, csoportosulás a 19. században.

⁶⁶ Tagnak nevezzük a firkáló választott nevének egyéni stílusú „aláírását” (Kresalek ID. 2000. 325).

⁶⁷ Hernádi, aki a firkálásokat motiváció szerint is csoportosítja, deflorációs firkálásnak nevezi a felület ilyen jellegű elcsúfítását (1986. 49).

tető agresszió, inzultáció. Az etnikus szimbólumok összefirkálása, megsértése, megszenstelenítése a szimbolikus térbirtoklás és negligálás gesztusaként is értelmezhető. Ezeknek a gesztusoknak, az etnikumok felé való jelzésnek a megvalósulását tekintve kijelenthetjük, hogy nem egyenlőtlenül oszlanak meg a nemzetiségek között. Az arányokat tekintve több a magyar etnikumot sértő és magyar szimbólumokat megjelölő szöveg, mint a magyarok részéről megnyilvánuló nemzetsértés.⁶⁸

A külpolitikai, médián keresztül ismertté váló fontosabb események nyomaival is számolhatunk a kolozsvári graffitik esetében. Azonban az ilyen jellegű szövegek mennyisége elenyészően csekély, a belpolitikai események valószínűleg elvonják a figyelmet a külpolitikai válságoktól. Ilyen eseményekről árulkodnak a Clinton-botrány nyomán kitermelődő szövegek: KLINTON FUCK YOU; LEVINSZKY. A firkálókát a NATO-csatlakozás ügye is foglalkoztatta, kivétel nélkül ellenzékiként viszonyultak Románia csatlakozásához: NU LA NATO; JOS NATO; NU MAI INSULTATI NATO⁶⁹. Akad olyan ábratext, amelyen egy horogkereszt száraiba van beírva a NATO négy betűje.

Vallási és szektagraffitik

A gyűjtött falfirkák ezen tematikus csoportjáról általánosan elmondható, hogy nemzetközileg ismert és elterjedt szövegeket tartalmaznak. Az ilyen típusú szövegeket, vallásos propagandákat nyugatról beszüremelő firkálási szokás eredményeként tekinthetjük. Importgraffitik, ha úgy tetszik. Nagyrészt egy vallásos eszmény kifejeződései, egy virtuális – ideális világot, valóságot teremtenek. Romániában 1989 előtt a szekták vissza voltak szorítva, de az új demokrácia lehetővé tette a vallásos elképzelések szabad propagálását. Ma már a szekták képviselői megállítanak az utcán, bekopognak a házakba hitük népszerűsítése végett. Az ortodoxia arra kényszerül, hogy teret engedjen az újabb vallásoknak.

A vallási- és szektagraffitik mondanivalójukat a keresztény kultúra elemei, toposzai segítségével közlik. Ezen falfirkák nagy része a Bibliából vett, kimerévített jelszókat, jelmondatokat tartalmaz. Ezek szólnak Istenről, minőségeiről: ISTEN; ISUS E DOMN; ISUS IS THE LORD; ISUS E VIU; DUMNEZEU ESTE / DRAGOSTE; ISUS / LUMINA / LUMII⁷⁰; az emberekhez való viszonyáról: ISUS TE IUBEȘTE; ISUS VINE CURÎND⁷¹. A gyűjtött anyagban található vallásos húsvéti köszöntőformula is: HRISTOS A ÎNVIAT / ADEVĂRAT A ÎNVIAT⁷².

⁶⁸ Lásd a mellékelt szövegtárat!

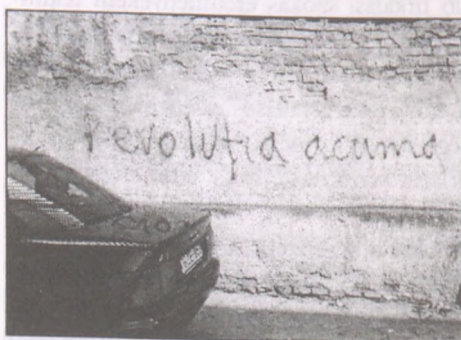
⁶⁹ NE A NATO-BA; LE A NATO-VAL; NE ERŐLTESSETEK A NATO-T.

⁷⁰ ISTEN; JÉZUS AZ ÚR; JESUS IS THE LORD; JÉZUS ÉL; ISTEN A SZERETET; JÉZUS A VILÁG VILÁGOSSÁGA.

⁷¹ JÉZUS SZERET TÉGED; JÉZUS JÖN NEMSOKÁRA.

⁷² KRISZTUS FELTÁMADOTT, VALÓBAN FELTÁMADOTT.

A szekták közül falfirkálás terén az ateisták, sátánisták (és anarchisták) képviselték magukat. A vallásos, keresztényi szövegekkel szemben egy negatív jövőképet, állapotot forgalmaznak: NO FUTURE; † / HOLBI END OF / THE / ROAD; GOD IS AWESOME; FUCK GOD; SATANIŞ; mindezek mellé sátánista (és anarchista) szimbólumok kerülnek: fordított kereszt, fordított ötágú csillagok stb. A kegyeletsértés szándéka, a keresztényi értékek és értékrend radikális elutasítása mellett az adott etnikum irányába is jelzés a magyar református templom falára került SATAN szöveg.⁷³

Nem tekinthető általánosnak, mindazonáltal akad egy példa arra, hogy egy egyén bibliai idézetet használ fel konfliktusának nyilvánossá tételéhez. Valakinek új – éppen házat építő – szomszédjával támadt nézeteltérése a szomszédos telkek határait illetően. Erről tanúskodik az általa saját kapujára felírt, konfliktusát nyilvánossá tevő szöveg: BIBLIA ZICE / DEUTERONOM CAPITOL 27 / VERSET 17 / „BLESTEMAT SĂ FIE / CEL CE VA MUTA HOTARELE / APROAPELUI / SĂU”⁷⁴. Ez a szöveg mindenképpen határesetnek számít: szerzőjét azonosítani tudjuk, aki egyéni nézeteltérését viszi a nyilvánosság elé. Csak funkcionálisan tekinthető graffitinek.

Sporteseményt, sportéletet tükröző falfirkák

Az ide sorolható firkák esetében rajzolható ki a leginkább a létrehozók köre, a szerzőség kérdése kevésbé vitatható, és főként a futballrajongók táborára szűkíthető. Ezek a firkák egy szabadidős sporttevékenységhez köthetők, és két nagyobb tematikai egység különböztethető meg. Egyik tematikus tömböt a helyi futballcsapat köré szerveződő, a csapat rajongói által kitermelt firkaözön jelenti, a másik hányadot pedig a tágabb, nagyobb érdeklődést keltő országos és nemzetközi jellegűportesemények leképezése teszi ki.

Az első csoportba tartoznak tehát a kolozsvári Universitatea futballcsapatról szóló, azt népszerűsítő és az ellenfelek csapatát lehurrogó firkálások. Ezek a firkálások elfoglalják a csapat stadionjának kerítését, annak teljes felhasználható felületét, a környező épületek falait, emellett a város egész területén szétszórva megtalálhatóak.

A futballstadion kerítésén található firkálások egy egészen sajátos retorikát képviselnek. Itt a legelső firkálás a NO MAN'S LAND volt, amely lehetett akár albumcím is, de akár a kerítés ürességére, a firkáktól való mentességére, „gazdátlanságára” vonatkozhatott. Az utóbbi 2-3 év azonban rációzott erre a tartalomra. Ma gyakorlatilag nincs olyan felület a kerítésen, ahova ne került volna szöveg. A firkálók, akik magukat város-szerte „U” FANATICS; „U” ZEBRAS COMMANDO; GRUPPO CENTRALE; VECCHIJA GUARDIJA @LTRAS; VECCHIA GUARDIA CL@J szurkolótábo-

⁷³ Az érintett templomot az utóbbi évben teljesen elborították a graffitik.

⁷⁴ A BIBLIA MONDJA, MÁSODIK TÖRVÉNYKÖNYV, 27. FEJEZET, 17. ZSOLTÁR: „ÁTKOZOZOTT, AKI ODÁBB TOJJA FELEBARÁTJA HATÁRKÖVEIT”.

rokként, ultrákként definiálják. Ez az öndefiníció egy nemzetközi hatásnak tekinthető, Európa nagyobb városaiban az ultrák jelenlétére hasonló graffitik utalnak. A Kolozsváron gyűjtött szövegekben, megnevezésekben mindig kiemelik a csapatot jelentő U betűt, amelyet önmagában is előszeretettel írnak fel mindenhová. Több helyen hangsúlyoztatják az 1919-es évszámot, mint a klubcsapat és szurkolótábor létrejöttének időpontját: ŪLTRAS / din/ 1919; SŪPERIORI / DIN 1919⁷⁵. Ehhez az országos viszonylatban korainak számító megalakulási időponthoz viszonyítva marasztalnak el más – egyébként országos szinten is jobb eredményeket elérő és elért – csapatokat:

STEUA	VOI UNDE
DINAMO	AȚI FOST
1919... RAPID	CIOROILOR ⁷⁶ ?

A szurkoló-firkálók saját helyzetüket, ars poeticájukat is megfogalmazzák: PATRIOTI LOCALI "U" / ÎMPOTRIVA SUDIȘTILOR / PARAZITI⁷⁷. Ezen meghirdetett népszerűsítési program értelmében biztatják csapatukat, beszélnek a nevében: SUPERIORI PÂNA LA MOARTE HAI „U”; 4 EVER DOMINĂM / CAMPIONATUL; „U” SUPERIORI / MEREU; 2000 DOMINAȚIA INCEPE... → „U”; IN MEMORIAM „U” 2000⁷⁸; és dicsérik játékosait: MERSI / NELUȚU⁷⁹; NELUȚU / 4 EVER / „U”. Ugyanezen felsőbbrendűségi érzéstől vezérelve minősítenek más csapatokat, azok szurkolóit, játékosait: MUIE / STEUA; MUIE / GLORIA; SUG / DINAMOVIȘTII; STELIȘTII / SUG PULA; MORI / JEANE / LA FUNDENI; MORI / PĂDUREANU; MUIE / MITICĂ⁸⁰. Amint látjuk, az ebbe a csoportba tartozó firkák elsősorban hatni akarnak. A firkálók a város számára népszerűsíteni kívánják a csapatot, ébren tartani a város lakosságának a érdeklődését a kedvenc csapat iránt. Nem véletlenül jelentkeznak tömegesen ezek a szövegek akkor, amikor a csapat teljesítménye megromlott, sikerei megfogyatkoztak.

A csapatot népszerűsítő szövegek a mindenkori településlakó elemi érzésére, a lokálpatriotizmusra apellálnak. A lokálpatriotizmus nyilvánul meg a szövegekben, a befogadókban is ezt az érzést igyekeznek kiváltani, aktivizálni. A legtöbb szöveg azt hirdeti, hogy a klubcsapat a városé: „U” CLUJ⁸¹. Ugyanezen logika alapján jelennek meg

⁷⁵ ŪLTRĂK 1919-től; FELSŐBBRENDŰEK 1919-TŐL.

⁷⁶ STEUA TI HOL
DINAMO VOLTATOK

1919... RAPID CSÓRÓK? (A *coroi* szó cigánypurdét, csókát egyaránt jelent.)

⁷⁷ "U" IOKÁLPATRIÓTÁK A PARAZITA DÉLIEK ELLEN.

⁷⁸ FELSŐBBRENDŰEK MINDHALÁLG, HAJRÁ „U”; 4 EVER URALJUK A BAJNOKSÁGOT; „U” MINDÖRÖKKÉ FELSŐBBRENDŰEK; 2000 AZ URALOM KEZDŐDIK... → „U”; IN MEMORIAM „U” 2000.

⁷⁹ KÖSZ NELUȚU.

⁸⁰ SZOPJ, STEUA; SZOPJ, GLORIA; A DINAMÓSOK SZOPNAK; A SITEAUÁSOK FASZT SZOPNAK; HAJJ MEG, JEANE LA FUNDENI; HAJJ MEG, PĂDUREANU; SZOPJ, MITICĂ.

⁸¹ „U” KOLOZSVÁR.

az ellenfél csapatnevei helyett gyakran a város, illetve régió nevei: „U” ANTI BUCUREȘTI / ANTI TOȚI; SUDIȘTI PROȘTI⁸² stb. Tetten érhető a szövegekben hangsúlyosan jelen lévő erdélyi–déli, kolozsvári–bukaresti ellentét, amely a közgondolkodást is meghatározza. A szurkolás ennek hangoztatására is ürügyként szolgál. Így a csapatok lehurrogása közvetve történik meg, a városon, régión keresztül. A másik, népszerűsítési oldalon a firkálók felhasználják a város központi szerepét az erdélyi országrészben: „U” CLUJ / CAPITALA / ARDEALULUI⁸³. A népszerűsítés–lehurrogás a szurkoláshoz hasonlóan gyakran túlzó formákat ölt: TOȚI SUG PULA; MAMĂ, TE IUBESC, DAR NU CA PE „U”⁸⁴.

A város közterein található helyi sportélethez fűződő falfirkák közül leggyakrabban a MUIE RAPID; MUIE STEAUA; ANTI GLORIA; SUDIȘTI PROȘTI; „U” ANTI BUCUREȘTI / ANTI TOȚI; SUPER „U”; „U” 4 EVER; „U” PREDATU – IL PRINCIPE⁸⁵ szerepelnek. Legtöbb esetben megtalálható mellettük az alternatívaként kínált, népszerűsített csapat rövidített formája: „U” CLUJ, amely szójáték formájában is megjelenik: NUMA I / „U”NA.

Pár évvel ezelőtt még az Universitatea ellenfelének számított a másik helyi csapat, a CFR. Az ezzel való szembekerülés fölényes győzelméről tanúskodik az U–CFR 10–0 felfirkált eredmény, illetve a BULLSHIT! szöveg. Mellette egy ábra található, az ellenfél csapatának a megszemélyesítése: akasztott ember, nyakában CFR felirattal.

A második csoportba sorolható, országos és nemzetközi sportélettel kapcsolatos szövegek legnagyobb hányada szintén a futballhoz kötődik. (SCOTTIE PIPPEN 33 kosárlabdázó, DEL PIERO futballista sztárjátékosok és a FORZA ROMA klubcsapat nevén kívül nem találtam a többihez foghatóan reprezentatív falfirkát.)

Az 1994-es futball-vb-n Románia legyőzte az Amerikai Egyesült Államokat. Ekkor keletkeztek a ROMĂNI ANEXAȚI S.U.A.!, S.U.A. PAMĂNT ROMĂNESCU !!!⁸⁶ firkálások. Ugyanezen a VB-n, a román–argentín találkozón, román győzelem született. Ezt ünnepli a falra került eredmény: ROMÂNIA 3–2 ARG[ENTINA].

A 2001-es magyar–román mérkőzésen kiváló teljesítményt nyújtó játékos neve is több helyen szerepel a városban: ADRIAN ILIE.

A 2002-es futball-vb 2001-ben zajló selejtezőjében Románia Szlovéniával is szembekerült. Ettől a mérkőzéstől a románok, a válogatott addigi jó szerepléséből kiindulva, jó eredményeket vártak. Ekkor jelentek meg a hazai válogatott elsőpró győzelmét és az ellenfél csúfos bukását megjósoló, óhajtó szövegek: ROMÂNIA–SLOVENIA 666–0; coprofagia / salvează / SLOVENIA⁸⁷.

⁸² „U” BUKAREST ELLEN/ MINDENKI ELLEN; HÜLYE DÉLIEK.

⁸³ „U” KOLOZSVÁR ERDÉLY FŐVÁROSA.

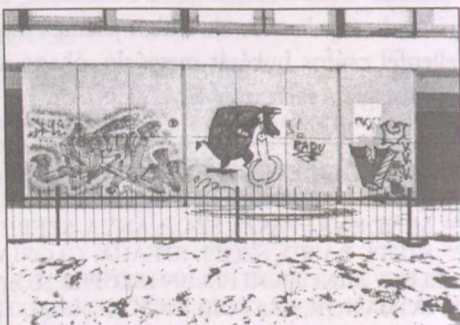
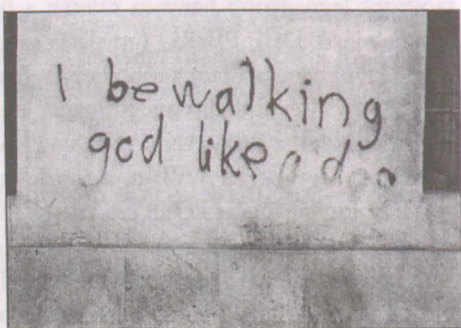
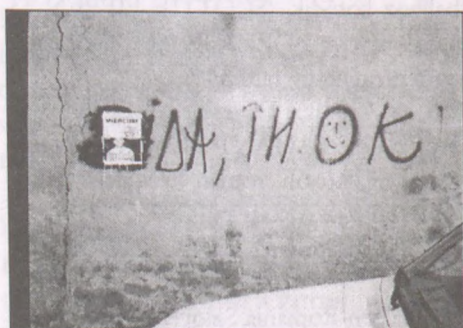
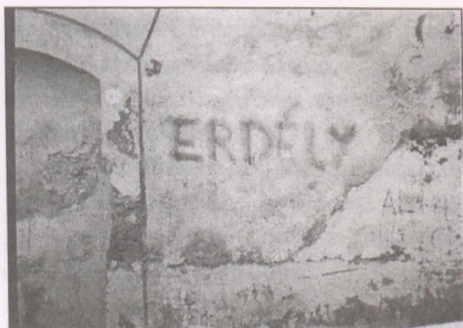
⁸⁴ MINDENKI FASZT SZOP; ANYA, SZERETLEK, DE NEM ÚGY, MINT AZ „U”-T.

⁸⁵ SZOPJ, RAPID; MUIE, STEAUA; GLORIA ELLEN; HÜLYE DÉLIEK; „U” BUKAREST ELLEN/ MINDENKI ELLEN; SZUPER „U”; „U” 4 EVER; „U” PREDATU – IL PRINCIPE.

⁸⁶ ROMÁNOK, CSATOIJÁTOK AZ A.E.Á.-T! AZ A.E.Á. ROMÁN FÖLD!!!

⁸⁷ A koprofágia menti meg SZLOVÉNIÁT.

Ifjúsági graffitik

Ebbe a csoportba azok a falfirkák tartoznak, amelyeket leginkább a fiatal korosztályhoz (pontosabban: a serdülőkorhoz) köthetünk. Ezek a szövegek találhatóak a legnagyobb mennyiségben Kolozsváron, azonban nagy részük „gyűjthetetlen”. Alig található olyan felület, ahova ne került volna valamilyen firkálás, megjegyzés, név, karcolás, ábra stb. Ezek a szövegek olyan tartalmakat hordoznak, olyan életérzéseket, világképet stb. fejeznek ki, amelyek ezt az „átmeneti” társadalmat a leginkább foglalkoztatják. Funkciójuk ezen ifjúság meglétének, preferenciájának a társadalom irányába történő demonstrálása, a korosztály önidentifikációjának elősegítése. Az ifjúsági csoportkultúrán belül a szövegek viszonylatában több érdekeltségi terület különíthető el. Ilyen al egységek a zenei együttesek, sztárok nevei, jelszavak, szexuális (tabu) témák, kommemoratív szövegek stb.

Az együttesekről szóló, sztárok neveit megörökítő falfirkák terjedelmes hányadát teszik ki az ifjúsági szövegeknek. A könnyűzene területéről szinte minden divatos együttes képviselteti magát: BUG MAFIA; PARAZITŰI; GUNS'N'ROSES; DEPECHE MODE; METALLICA; KREATOR; SEPULTURA; KEEP THE FAITH; RAMMSTEIM stb., amelyek Kolozsvár fiatalságának zenei ízlését kielégítik. A zenei műfajok területén az ifjúságon belül több vízszintes csoportosulás különül el: rockerek, punkok, rap- és technokedvelők, manelehallgatók stb. Ezek a csoportok egymás zenei ízlését lehurroghatják (MUIE MANELIȘTIȚILOR⁸⁸), a saját zenei stílusukat és életfel fogásukat népszerűsíthetik (BORN TO ROCK, DRINK & FUCK).

Az együttesek, sztárok neveinek megjelenítése a falakon az ifjúság számára olyan mentális teret teremt, amelyben ezek a kedvencek jelenvalóvá válnak. Együttesekkel, sztárokkal rendezik be életterületüket, otthonossá teszik a maguk számára. Ezek a típusú szövegek az iskolák környékén hatványozottabban vannak jelen, mintegy ellensúlyozva az onnan érkező hivatalos kultúrát. A sztároktól a médián keresztül a rajongókhoz eljutott vélemények, mondások szállóigékké válnak, saját életérzésként kerülnek a falakra. Ilyen a Kurt Cobain zenei bálványtól kölcsönzött mondás: PUNK'S NOT DE[Ⓐ]D, ahol az A anarchia jelként (Ⓐ)szerepel: A a körben⁸⁹. Az anarchia jel egyébként a punkok szimbóluma. A mindenféle autoritás, rendszer ellen lázadók jelképét az ifjúság is nagy előszeretettel használja. Több szövegben és önállóan is előfordul a kolozsvári firka felületeken.

Ebbe a tematikus tömbbe tartoznak a szórakozóhelyeket megörökítő szövegek: FRANCO & NERO, JUNGLE stb. A SIDA ÎN OK⁹⁰ falfirka arra a hírre – álhírre –

⁸⁸ SZOPÁS A MANELÉSEKNEK.

⁸⁹ Vö. Grasskamp: „ez a jel a graffitikultúrát kvázi-programszerűen hódította meg” (1986. 92).

⁹⁰ AIDS AZ O. K.-BAN.

keletkezett, mely szerint a népszerű szórakozóhelyen/diszkóban HIV-vírussal fertőzött fecskendőkkel szurkálják a közönséget. Később mások a kompromittáló szöveg első betűit eltüntették, a szöveget írásjelekkel ellátva a szórakozóhely reklámjává változtatták: DA, ÎN OK!⁹¹

Az erotikus témák egy része szerelmi vallomás (TE IUBESC / MIHAI⁹², SZERETLEK, MARIKA, MARY, I LOVE YOU MAN stb.), áthúzott stilizált szívek nevekkkel. Más része a társadalomban tabuként kezelt szexualitás nyersebb, obszcénabb megjelenítése. Gyakoriak a genitáliákat jelentő szavak, nemi aktussal kapcsolatos szövegek, melyeknek tabutörő funkciója nyilvánvaló. A szeméremsértés és polgárpukkasztás is vezérli a firkálókat, amikor ezeket a szövegeket forgalmas terekre helyezik el. Ilyen például a Szamos-parti zöldövezetben található SEX ÎN GRUP⁹³ firka, amit más még meg is toldott az ÎN NATURĂ⁹⁴ kiegészítéssel. Az egyik leggyakrabban előforduló obszcén kifejezés – mint már láthattuk – a *muié*⁹⁵. Egy szellemes firkáló, kihasználva az alak hasonlóságot, a román nyelvű *Üdvözlégy Mária...* kezdetű ima egyik sorába foglalta az obszcén firkát. A helyzetkomikummal való játék a kiegészítésben rejlik: BINE-CUVÎNTATĂ EȘTI ÎNTRE MUIERI⁹⁶.

A szexualitással kapcsolatban található más természetű falfirka is. Ilyen a humoros STOP THE COKALLAR'S INVAZION, vagy az óvszerrel kapcsolatos reklámparódiák: DUREX MAKERS OF CONDOM!, SAFE YOUR LIFE USE CONDOM. Valaki a szűznek tartott lányismerőseit is rangsorolta: TOPU VIRGINILOR:/ 1. BALONCA / 2. JULA / 3. BANCEU / 4. CHELU / 5. ȚOICU⁹⁷.

Az okkupáció és véleménynyilvánítás gesztusa mellett nem hagyható figyelmen kívül a saját egzisztencia nyomának hátrahagyására irányuló vágynak a megnyilvánulása, amely a *turizmus rituáléjához*⁹⁸ is hozzátartozik. A *kommemoratív* szövegek⁹⁹ nagyon gyakoriak Kolozsváron is. Egy részük az Itt jártam..., ...a fost aici¹⁰⁰, ...was here formulával kezdődik / végződik: Itt járt M. István; POGĂ WAS HERE; Ștefă and Köp-Kişen. A nyomhagyás olykor parodikus: Napoleon was here/ No I wasn't. Ugyanide sorolhatók azok a színes falképek, New York-i típusú graffitik¹⁰¹, amelyek a többféle szín használatával a közlés, nyomhagyás szándékán túl más funkciókkal is bírnak.

⁹¹ IGEN, AZ O. K.-BANI

⁹² SZERETLEK, MIHAI.

⁹³ SZEX CSOPORTOSAN.

⁹⁴ A TERMÉSZETBEN.

⁹⁵ SZOPJ, SZOPÁS.

⁹⁶ ÁLDOTT VAGY TE AZ ASSZONYOK KÖZÖTT.

⁹⁷ A SZÜZIEK TOPLISTÁJA.

⁹⁸ Grasskamp W. 1986. 94.

⁹⁹ Balázs Géza *látogató-felírásoknak, turistafirkálásoknak* nevezi (1994b. 20).

¹⁰⁰ ...volt itt.

¹⁰¹ Vö. Kresalek D. 2000. 316–318.

A bonyolultabb technikával kivitelezett, a művészet irányába mutató falképek is egyre inkább megjelennek az utóbbi időben. Ezek már a művészi önkifejezés szándékával készülnek.

*

A szövegek osztályozása, a firkálások tartalmának vizsgálata után szükségesnek tartjuk a firkálást a firkálók oldaláról megközelíteni. Az alternatív kommunikációs módot a beszédmódot éltető egyének, csoportok felől is fontos megvizsgálni. Ha félre tesszük azokat az – egyébként a szövegek létrejöttét magyarázó és egyrészt elfogadható – feltételezéseket, melyek szerint a firkálás kitermelődése az időstrukturáláshoz köthető vagy a csoportközi rivalizálással függ össze, még mindig nyitott marad egy fontos kérdés. Miért íródnak ezek a szövegek, mi készteti a firkálókat arra, hogy a kommunikáció ezen publikus létformáját válasszák?

A romániai társadalom általános összefüggéseinek, szerkezetének vizsgálata a probléma megvilágításához, a kérdés megválaszolásához vezethetne el. Azaz egy olyan használható hipotézist engedélyezne, amelyet további kutatások bizonyíthatnak. Az egyenlő jogokat, egyéni szólásszabadságot hirdető és megvalósítani igyekvő demokrácia a gyakorlatban illuzórikus, az egyén képtelen hivatalos úton, fórumok előtt élni a véleménynyilvánításával. A sajtószabadság a gyakorlatban nem jelenti azt, hogy bárki közvetlenül beleszólhat a médiába, befolyásolhatja, megváltoztathatja a fennálló társadalmi és politikai rendszert. A média pedig képtelen mindenki, minden egyes ember véleményének hangot adni.

Az ilyen formában is megnyilvánuló társadalmi egyenlőtlenség az alárendeltség és függőség érzetét váltja ki az aktuális társadalmi-politikai rendszerbe beleszólni nem tudó rétegekben. Ezen aszimmetrikus viszonyt a hatalmi pozícióból, felülről jövő szabályzat, utasítás, alternatíva is determinálja.

A maguk véleményével közvetlenül élni nem tudók rétegéből kerül ki a firkálók csoportja. Szükséges hangsúlyozni, hogy nem él mindenki ezzel az alternatív kommunikációs móddal sem, következésképpen ez sem tükrözheti a szélesebb társadalom árnyaltabb véleményét. A firkálás a fordított kommunikációt¹⁰² élteti: az egyéntől a közösség felé érvényesül az „egy üzen sokaknak” beszédmozgás. Így elfogadható az a kijelentés, mely szerint a graffiti a vélemény szabadságának büszkesége¹⁰³. Az egyén a firkálás gesztusával közvetlenül a szélesebb nyilvánosság elé viheti preferenciáit, nemetszését, ízlését, alternatívákat mutathat fel, direktebb formában befolyásolhatja a publikumot. Minthogy a magyar és román etnikumot egyaránt érintő problémákról van szó, mindkét etnikum egyaránt él ezzel a közlési lehetőséggel.

¹⁰² Hernádi M. 1986. 45.

¹⁰³ Grasskamp W. 1986. 96.

A politikai-közéleti jellegű diskurzusok esetében a graffiti jó eszköz arra, hogy a kormányzásba, az ország politikai sorsába beleszólni nem tudó egyén vagy csoport tiltakozásának, véleményének hangot adhasson. A politikai graffiti a hivatalos diskurzusok mentén szerveződik, azoknak a szélesebb rétegeket érintő intézkedéseit, folyamatait reagálja le. A graffiti természeténél fogva a hivatalos, hatalmi diskurzusokkal szemben ellentétes előjelű, ellenzéki beszédmódot éltet. Ezzel magyarázható az a tendencia, hogy a falfirkálás negatív politikai fordulatok, gazdasági és politikai válsághelyzetek idején kristályosodik ki.¹⁰⁴ Hallgatólágosan kialakulnak azok a helyek, ahova ezeket a szövegeket el kell helyezni, „illik” elhelyezni. Megfigyelhető az a tendencia, amely a városban az ilyen firkálási tereket, „dühöngőket” létrehozza, kialakítja. Például a már nem aktuális VÍND URGENT ILIESCU¹⁰⁵ mellé később már az újabb elnököt menesztő VÍND URGENT ȚAPU¹⁰⁶, akkor aktuálisabb szöveg került. Ugyanígy a JOS ȚAPU!¹⁰⁷ graffitire firkálták később az ISĂRESCU népszerűsítő firkálást.

A vallási és szektagraffitik megléte és előfordulása is azzal indokolható, hogy a modern társadalomban nem a keresztényi és vallási értékek kerülnek a média és a figyelem középpontjába, nem ezek nyernek szélesebb publicitást. Ezek a szövegek azokat az űrokat, hiányosságokat töltik ki, amelyeket a média nem tölt be, nem pótol kellőképpen. Ugyanakkor létmódjában egy olyan viszonyt éltet önmaga és olvasói, a szövegek és az utca emberei közt, ami a vallásos érintkezések, kapcsolatok sajátja: a közvetlenséget. A vallási és szektagraffitról elmondható, hogy egy demokratizálódó vallási folyamatot jelez, hasonlóan az utcán leszlító, megszólító prédikátorokhoz, akik magukat egyszerűen „keresztényeknek”, egyházon, felekezeten kívülieknek vallják. Mindennek jelenléte egy erősen ortodox városban a vallási pluralizmus kialakulását jelenti. Azon ideális állapot, létmód, amelyet ezek a szövegek propagálnak, csupán a szándék szintjén jut kifejezésre. Így a vallási és szektagraffitik esetében kontraszt képződik a valóságos és virtuális állapot között.

A helyi sportéletéről szóló graffitik esetében megfigyelhető, hogy akkor árasztja el a várost a fent bemutatott szövegek sokasága, amikor a futballcsapat sikerei megcsapantak, teljesítménye hanyatlóban van. Következésképpen a médiából is kiszorul, főleg az elismerést illetően. A szövegek reklámként hatnak, úgy is működnek: megpróbálják „eladni” a csapatot a (helyi) nyilvánosságnak. Ez a gesztus a csapat irányába is tud hatni, számára önbizalmat ad, mivel lelkes szurkolótáborról tanúskodik. A firkálásnak ebben a tematikájában látszik a legegységesebbnek Kolozsvár lakossága. Nem akad egyetlen olyan szöveg sem, amely a helyi klubcsapatot vagy a román válogatottat szidalmazná, illetve az ellenfeleket biztatná. Ezeket a szövegeket tűrik meg a leginkább

¹⁰⁴ Vö. Voigt meghatározása: a graffitik „a vártnál inkább nemzetközi jellegűek, különösen politikai válságok idején (pl. 1968-ban Európában) népszerűek” (1975. 714).

¹⁰⁵ ELADOM SÜRGŐSEN ILIESCUT.

¹⁰⁶ ELADOM SÜRGŐSEN A KECSKEBAKOT.

¹⁰⁷ LE A KECSKEBAKKAL!

Kolozsvár közterein, szemben a politikai vagy ifjúsági graffitikkal. A sportstadion körüli firkák létrejöttek óta változatlanul megvannak, bővülnek. A stadion bejárati kapuáról eltávolították ugyan a népszerűsítő-lehurrogó szövegeket (2002 márciusában), mivel tartalmukkal és meglétükkel ebben a jegyszedők által hivatalosított térben nem értek, nem érthettek egyet. A kerítés többi graffitije azonban érintetlenül maradt.

Az ifjúsági graffitik kitermelődésének nemcsak a médiában való képviselés elégtelensége az oka, hanem az a tény is, hogy az ifjúság többszörösen hátrányos helyzetbe kényszerül a felnőttek társadalmában. Nemcsak a döntéshelyzetekből vannak életkoruknál fogva kizárva, hanem kisebbségi helyzetbe is kényszerülnek egy olyan társadalomban, ahol ez a korosztály kisebb hányadot képez. Ezeknek a szövegeknek a megléte a firkálók által képviselt korosztály lázadásaként is értelmezhető. Ezt a lázadást a társadalomban rájuk osztott másodlagos, hátrányos szerepük generálja. Mindez megnyilvánul abban a tényben is, hogy ezek a szövegek nagyrészt a tabutémákat feszegetik. Az erotika, szexualitás erőteljes hangoztatása, a tabutörő szándék a lázadás kifejeződése. A firkálás gesztusa számukra egyértelműen és erőteljesen a társadalmi szerep funkcióját tölti be.

Nem marad más hátra, mint megvizsgálni a szövegek sorsát. Mint már mondtuk, mindkét etnikum él a falfirkálás közlési módjaival. A közönség, aki a szövegeket olvassa, dekódolja, akinek környezetében ezek a szövegek léteznek és ez a kultúra él, ugyanazzal a szövegvilággal szembesül. Azt szeretnénk ezzel hangsúlyozni, hogy a graffitiben való viselkedéshez ugyanazok a feltételek, körülmények adottak az összes etnikumnak. Mindkét, a román és magyar etnikum problémáiról, aspirációiról szól a falfirka, mindkét etnikumot megszólítja a szöveg.

Barna Gábor a kolozsvári utcaneveket vizsgálva¹⁰⁸ megállapítja, hogy a kolozsvári etnikumok másképp, ellentétesen használják a tereket, eltérő mentális térképekkel számolhatunk a magyar és román nemzetiségűek esetében. Így párhuzamosan és egyidejűleg több „megnevezett világ”, „etnoscape” létezik¹⁰⁹. „A hivatalos román névadás mellett párhuzamosan és latensen él a magyar névhasználat is. Emögött a nevesített világ mögött azonban egy másik tájtörténet, egy másik történelem, egy másik történelemszemlélet, egy másfajta identitás húzódik meg. Ezek a történelmek pedig legfeljebb csak érintkeznek, de ritkán fedik egymást. Sok esetben nem kiegészítői egymásnak, hanem kizárói”¹¹⁰. A graffitihez való viszonyulásuk azonban ezekben az etnikumfüggő terekben homogén: a graffiti kolozsvári lakos közönsége nemzetiségtől függetlenül ugyanúgy viselkedik a firkálásban, a graffiti terében. Azaz nem etnikumok a graffitivel való találkozáskor, hanem városlakók, akik akár elítélik a szövegek jelenlétét, azoknak a

¹⁰⁸ Vö. Barna G. 2000. 689–701.

¹⁰⁹ Barna G. 2000. 693.

¹¹⁰ Barna G. 2000. 696.

fizikai környezetre kifejtett hatását, akár nem, de ugyanazt a tartalmat olvassák, ugyanúgy olvassák, egyetértőleg vagy elutasítólag viszonyulva hozzájuk.

A kolozsvári graffitó meglepő módon nem erősíti fel a Funar-féle román hatalom által generált nemzetiségi piszkálódásokat. Természetesen a firkálások beszámolnak lokális eredetű és színezetű etnikumközi konfliktusokról, ám az ilyen típusú szövegek előfordulási aránya mégis csekélyebb, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy Kolozsváron a román hatalom részéről érkező interetnikus uszítások gyakoribbak, fokozottabban érvényesülnek, mint Erdély más vegyes nemzetiségű településeiben. Az interetnikus viszonyokról szóló szövegek a többi tartalmi csoportokhoz viszonyított csekély számára az lehet a magyarázat, hogy az ilyen jellegű ellentétek a sajtóban felszínre kerülnek, megoldódnak vagy folyamatosan lerendeződnek. Talán nem megalapozatlan az a feltételezés, hogy ennek a témának nagyobb a publicitása, az ilyen jellegű diskurzusokat nagymértékben felvállalja – és akár: túlbeszéli – a média.

Szövegtár

POLITIKAI-KÖZÉLETI SZÖVEGEK

– az 1989-es forradalom után közvetlenül:

A GYILKOSOK KÖZÖTTÜNK JÁRNAK; később: A VÁMPÍROK KÖZTÜNK JÁRNAK
REGELE ȘI PATRIA! (A KIRÁLY ÉS A HAZA!)

TRĂIASCĂ REGELE MIHAI! (ÉLJEN MIHAI KIRÁLY!)!

TRĂIASCĂ REGELE! (ÉLJEN A KIRÁLY!)

TRĂIASCĂ REGELE IN PACE ȘI ONOARE (ÉLJEN A KIRÁLY BÉKÉBEN ÉS TISZTELET-
BEN)

REGELE ȘI PATRIA (A KIRÁLY ÉS A HAZA)

– az 1990-es első demokratikus választás után:

POLITICA FĂRĂ OPOZIȚIE = DICTATURĂ (AZ ELLENZÉK NÉLKÜLI POLITIKA = DIK-
TATÚRA)

NU VREM ALT 1946 CU MINCIUNI ȘI TÎLHĂRIE (NEM AKARUNK EGY MÁSIK 1946-OT
HAZUDOZÁSSAL ÉS RABLÁSSAL); rajta ADIO GHIȚĂ (AGYÓ, GHIȚĂ)

VREM / COALIȚIE / NU FESENISM (KOALÍCIÓT AKARUNK, NEM FESENIZMUST – az
FSN betűszóból)

SUPEREROI VENIȚI CU NOI (SZUPERHŐSÖK, GYERTEK VELÜNK)

– az 1996-os kormányváltás idején:

JOS ILIESCU (IJE ILIESCUVAL)

JOS ILIESCU (IJE ILIESCUVAL, mellette sarló és kalapács)

JOS COMUNISMUL (LE A KOMMUNIZMUSSAL)

ILIESCU COMUNIT' (KOMMUNISTA ILIESCU)

ILIESCU = PCR (ILIESCU=RKP, Román Kommunista Párt)

S.Q.-uniști opriți / război civil rece că / ne predăm / noi (S. Q.-unisták [= ex-kommunisták] állítsátok le a hideg polgárháborút, mert megadjuk magunkat.)

VATRA=FSN=PCR

– az 1996-os választások első fordulója (november 3.) után:

7 ANI DE MINCIUNE / CORUPȚIE / ȘI HOȚIE (7 ÉV HAZUDOZÁS, KORRUPCIÓ ÉS TOL-
VAJLÁS)

VÎND URGENT ILIESCU (ELADOM SÜRGŐSEN ILIESCUT)

DEȘTEPTAREA ↔ (ÉBRESZTŐ ↔)

VOTAȚI ↔ (SZAVAZZ A ↔-RA)

VOTAȚI / CHEIA DE / LA POARTĂ (SZAVAZZ A KAPU KULCSÁRA)

– az 1996-os választások második fordulója (december 3.) után:

NU PDSR (NEM A PDSR-T, mellette sarló és kalapács)

VICTORIE!!!

CDR, CDR / ILIESCU / nu mai e! (CDR, CDR, ILIESCU nincs többé!)

Adevărul/ acum! (Az igazat, most!)

Revoluția acuma (Forradalmat most)

– 1997 márciusa után:

ȚAPUL ȘI CU / CHIORUL OMOARĂ / POPORUL (A BAKKECSKE ÉS A VAKSI A NÉPET
ÖLI)

CDR = SĂRĂCIE (CDR = SZEGÉNYSÉG)

CDR = RAIIAT (CDR = SZAR.)

JOS EMIL ȚAPUL (LE BAKKECSKE EMILLEL)

JOS ȚAPUL (LE A BAKKECSKÉVEL)

JOS CAPRA (LE A KECSKÉVEL)

– 1999-ben:

JOS / ECLIPSA / JOS ȚAPUL (LE A NAPFOGYTKOZÁSSAL, LE A BAKKECSKÉVEL)

VÎND URGENT ȚAPU (ELADOM SÜRGŐSEN A BAKKECSKÉT)

– a 2000-es választások első fordulója (november 26.) előtt:

JOS CDR! (LE A CDR-REL)

JOS PNL! (LE A PNL-REL)

JOS PNȚCD! (LE A PNȚCD-VEL)

Jos PNȚ-istii! (Le a PNȚ- pártiakkal)

ISĂRESCU

ISĂRESCU PREȘEDINTE! (ISĂRESCUT ELNÖKNEKI)

CINE NU GÂNDEȘTE/ VOTEAZĂ/ ILICI SAU VADIM (AKI NEM GONDOI.KODIK, AZ IL-
JICSRE VAGY VADIMRA SZAVAZ)

ILIESCU

VADIM

NOI CU ILIESCU „CAP” III. / CONCLUZIE: NU-L VOTAȚI (MI ILIESCUVAL III. "FEJ") [a fe-
jezet szóból]. KONKLÚZIÓ: NE SZAVAZZATOK RÁ)

VADIM / SPAIMA CURVELOR (VADIM A KURVÁK RÉME)

– a 2000-es választások második fordulója (december 10.) előtt:

PE ORICARE ÎL VOTAȚI / TOT RĂMÂNEȚI ÎNȘELAȚI (BÁRMELYIKRE SZAVAZTOK,
BECSAPOTTAK MARADTOK)

Moș Guerillă / PRIȘEDINTE! (Gerilla Apót ELNÖKNEKI)

VOTAȚI Moș Guerillă! (SZAVAZZATOK Gerilla Apóra!)

VADIM (alatta horogkereszt)

STRADA C. Z. CODREANU SUS GARDA / TOTUL / PENTRU ȚARĂ (C. Z. CODREANU
UTCA, VASGÁRDA FEL, MINDENT A HAZÁÉRT)

– polgármester-választásokkal kapcsolatosak:

Jos Funar (Jc Funarral)

MUIE FUNAR (SZOPJ, FUNAR)

SUGE / FUNAR (SZOPJ FUNAR)

ADIO GHIȚĂ (AGYŐ, GHIȚĂ. Ez a román Gheorghe név becézett alakja.)

ADIO GHIȚĂ= PENSIONAREA (AGYŐ GHIȚĂ=NYUGDÍJAZÁS)

FUNAR 4 EVER (később: FUCK FUNAR 4 EVER)

Funar te iubesc/ Attila (Funar, szeretlek/ Attila)

– egyéb, általános:

iubesc ROMÂNIA (szeretem ROMÁNIÁT)

ROMANIA IS DEAD

SYSTEM FUCKED UP®

!!! FUCK / THE ROUMANIAN / SYSTEM

FUCK THE ARMY

ROMÂNIA / ⇒ / PRIMA LA / DREAPTA (ROMÂNIA ⇒ JOBBRA AZ ELSŐ)

BOI.YAII

NO MAN'S LAND

SZABAD ERDÉLYI

ERDÉLYORSZÁG TÜNDÉRSZÁG

ERDÉLY

– interetnikus „párbeszéd”:

TOȚI UNGURI SUNT TURIȘTI (MINDEN MAGYAR TURISTAI)

UNGURII SUG (SZOPNAK A MAGYAROK)

UNGURII SUNT TRIȘTI (A MAGYAROK SZOMORÚAK)

BITCH

MUIE LA UNGURI „DE 1 DECEMBRIE” (SZOPÁS A MAGYAROKNAK DECEMBER 1. AL-
KALMÁBÓL)

MUIE / LA / UNGURI (SZOPJANAK A MAGYAROK)

MUIE / UDMR (SZOPJ, RMDSZ)

MUIE / HUNGARY (SZOPJ, HUNGARY)

SUGEȚI TOȚI PULA / DIN APAȚAI (SZOPJATOK MIND FASZT AZ APÁCZAIBÓL)

– külpolitikai:

NU LA NATO (NE A NATO-BA)

JOS NATO (JE A NATO-VAL)

NU MAI INSULTAȚI NATO (NE ERŐLTESSÉTEK A NATO-T)

LEVINSZKY

KLINTON / FUCK / YOU

VALLÁSI ÉS SZEKTAGRAFFITIK:

ISUS TE IUBEȘTE (JÉZUS SZERET TÉGED)

ISTEN

ISUS E DOMN (JÉZUS AZ ÚR)

ISUS IS THE LORD

ISUS E VIU (JÉZUS ÉL)

DUMNEZEU ESTE / DRAGOSTE (ISTEN A SZERETET)

ISUS / LUMINA / LUMII (JÉZUS A VILÁG VILÁGOSSÁGA)

ISUS VINE CURÎND (JÉZUS JÖN NIEMSKÁRA)

HRISTOS A ÎNVIAT / ADEVĂRAT A ÎNVIAT (KRISZTUS FELTÁMADOOTT, VALÓBAN FEL-
TÁMADOTT)

BIBLIA ZICE / DEUTERONOM CAPITOL 27 / VERȘET 17 / „BLESTEMAT SĂ FIE / CEL CE
VA MUTA HOTĂRELE / APROAPELUI / SĂU” (A BIBLIA MONDJA, MÁSODIK TÖR-
VÉNYKÖNYV, 27. FEJEZET, 17. ZSOLTÁR: „ÁTKOZOIT, AKI ODÁBB TOJJA FELE-
BARÁTJA HATÁRKÖVEIT”)

SATAN (SÁTÁN, alatta fordított órájú csillag a körben)

NO FUTURE

† / HOLBI END OF / THE / ROAD

GOD IS AWESOME

FUCK GOD

SATANIȘ

SPORTÉLET, SPORTESEMÉNY:

– a helyi sportéletről:

PATRIOȚI LOCALI „U” ÎMPOTRIVA SUDIȘTILOR PARAZIȚI („U” LOKÁLPATRIÓTÁK A PARAZITA DÉLIEK ELLEN)

„U” FANATICS

„U” ZEBRAS COMMANDO

GRUPPO CENTRALE

VECCHIA GUARDIA ULTRAS

VECCHIA GUARDIA CLUJ

„U” CLUJ („U” KOLOZSVÁR)

„U”

„U” 4 EVER

„U” PRIEDATU – IL PRINCIPE

ULTRAS / din / 1919 (ULTRÁK 1919-től)

SUPERIORI / DIN 1919 (SZUPERIOROK 1919-TŐL)

1919... STEAUA DINAMO RAPID VOI UNDE AȚI FOST CIOROILO? (1919... STEAUA DINAMO RAPID, TI HOL VOLTATOK, CSÓRÓK?)

Forza „U” Cluj (FORZA „U” KOLOZSVÁR)

2000 DOMINAȚIA ÎNCEPE... → „U” (2000 AZ URALOM KEZDŐDIK... → „U”)

SUPERIORI PÂNA LA MOARTE HAI „U” („U” MINDHALÁLG FELSŐBBRENDŰEK, HAJRÁ)

„U” CLUJ CAPITALA ARDEALULUI („U” KOLOZSVÁR ERDÉLY FŐVÁROSA)

MUIE MITICĂ (SZOPJ, MITICĂ)

MORI PĂDUREANU (HALJ MEG, PĂDUREANU)

ANTI GLORIA

MUIE GLORIA (SZOPJ, GLORIA)

MUIE STEAUA (SZOPJ, STEAUA)

MUIE RAPID (SZOPJ, RAPID)

MUIE DINAMO (SZOPJ, DINAMO)

STEAUA DINAMO RAPID SUGE (STEAUA DINAMO RAPID, SZOPJ)

4 EVER DOMINĂM CAMPIONATUL (4 EVER URALJUK A BAJNOKSÁGOT)

STELIȘTII SUG PULA (A STEAUÁSOK FASZT SZOPNAK)

„U” SUPERIORI MEREU („U” MINDÖRÖKKÉ FELSŐBBRENDŰEK)

MERSI NELUȚU (KÖSZ NELUȚU)

ANTI BUCUREȘTI / ANTI ȚOȚI (BUKAREST ELLEN, MINDENKI ELLEN)

MUIE: BUCUREȘTI, MITICĂ (SZOPJ: BUKAREST, MITICĂ)

FORZA PETROLUL (FORZA PETROL áthúzva)

IN MEMORIAM „U” 2000

„U”-CL'R 10-0

BULLEȘTI! (akasztott ember, nyakában CFR felíráttal)
MAMĂ, TE IUBESC, DAR NU CA PE „U” (ANYA SZERETLEK, DE NEM ÚGY, MINT AZ
„U”-T)
TOȚI SUG PULA (MINDENKI FASZT SZOP)
„U” NELUȚU 4 EVER „U”
MORI JEANE LA FUNDENI (HAIJ MEG JEANE LA FUNDENI)
ANTȚOȚI (MINDENKI ELLEN)
FAN CLUB SUPERIORI (FELSŐBBRENDŰ RAJONGÓ KLUB)
SUG DINAMOVIȘTI (A DINAMÓSOK SZOPNAK)
NUMAI „U”NA; „UNA” (CSAK EGYET, CSAK „U”-T)
SUDIȘTI / PROȘTI (HÜLYE DÉLIEK)
„U” ARDE GRUIA! / 02. 11. 02.
ARDE GRUIA NUMAI „U”

– országos sportesemény:

ROMĂNI ANEXAȚI S.U.A.! (ROMÁNOK, CSATOLJÁTOK AZ A.E.Á.-T)
S.U.A. PAMÂNT ROMÂNESC !!! (AZ A.E.Á. ROMÁN FÖLD!!!)
ROMÂNIA 3–2 ARGENTINA
ROMÂNIA–SLOVENIA 666–0
coprofagia salvează SLOVENIA (a koprofágia menti meg SZLOVÉNIÁT)
ADRIAN / ILIE

– egyéb:

SCOTTIE PIPPEN 33
DEL PIERO
FORZA ROMA

IFJÚSÁGI GRAFFITIK:

SIDA ÎN OK (AIDS AZ O. K.-BAN); később: DA, ÎN OK! (IGEN, AZ O. K.-BAN)
MUIE MANEȘTILOR (SZOPÁS A MANELÉSEKNEK)
I be walking/ god like a dog
TE IUBESC MIHAI (SZERETLEK, MIHAI)
SZERETLEK, MARIKA
MARY, I LOVE YOU MAN
I KILL YOU
ONLY YOUTH ZONE
DUREX MAKERS OF CONDOM!
SAFE YOUR LIFE USE CONDOM
STOP THE COKALLAR'S INVAZION

BINECUVÎNTATĂ EȘTI ÎNTRE MUIERI (ÁLDOTT VAGY TE AZ ASSZONYOK KÖZÖTT)
 Life is / ashes / PUNK'S NOT DEAD
 SUCK MY DICK
 SUCK MY POCKET
 SEX ÎN GRUP (SZEX CSOPORTOSAN); később: ÎN NATURĂ (A TERMÉSZETBEN)
 TOPU VIRGINILOR (A SZÜZEK TOPIJISTÁJA): / 1. BALONCA / 2. JULA / 3. BANCEU / 4.
 CHELU / 5. TOICU
 BIG LORD SHIT & ME
 Ștefă and KöpKişen
 Itt járt M. István
 POGĂ WAS HERE
 JOHNNY ȘI ANDREI (JOHNNY ÉS ANDREI)
 Napoleon was here/ No I wasn't.

Felhasznált irodalom

BALÁZS Géza

- 1994a A tetoválás és tetovált szövegek magyar néprajzi kutatása. In: Petőfi S. János–Békési Imre–Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 7. A multimediális kommunikátumok szemiotikai-textológiai megközelítéséhez*. Szeged. 69–83.
 1994b Beszélő falak. Ötszáz különféle magyar graffiti, 1980–1990. In: *Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 64*. Budapest
 1987 A firkálások kutatása és nyelvi jellemzői Magyarországon. *Magyar Nyelvőr* 3. Budapest. 330–338.

BARNA GÁBOR

- 2000 Mentális határok – megduplázott világok. In: *Folklorisztika 2000-ben. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára II*. ELTE BTK. Budapest. 689–701.

BIRÓ A. ZOLTÁN et al.

- 1991 Mentális környezet. *Janus VIII*. 1.

BODÓ JULIANNA–BIRÓ A. ZOLTÁN

- 2000 Szimbolikus térfoglalási eljárások. In: Bodó Julianna (szerk.): *Miénk itt a tér? Szimbolikus térhasználat a székegyföldi régióban*. Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda. 9–42.

FOUCAULT, MICHEL

- é. n. A diskurzus rendje. In: *A fantasztikus könyvtár*. Pallas Stúdió. H. n. 50–74.

GAAL GYÖRGY

- 2001 Kolozsvár kétezer esztendeje dátumokban. In: Dáné Tibor Kálmán–Egyed Ákos–Sipos Gábor–Wolf Rudolf (szerk.): *Kolozsvár 1000 éve. A 2000. október 13–14-én rendezett konferencia előadásai*. Erdélyi Múzeum Egyesület–Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület. Kolozsvár. 376–437.

GRASSKAMP, WALTER

- 1986 A kézírás árulkodó (Címzavak egy graffiti-esztétikához) In: Kovács Ákos (szerk.): *Budapesti falfirkák – A Műcsarnok és az Országos Közművelődési Központ közös kiállítása*. Fényes Adolf Terem. Budapest. 91–103.

HABERMAS, JÜRGEN

- 1971 *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Gondolat Könyvkiadó. Budapest

HERNÁDI MIKLÓS

- 1986 A házfalak kommunikációja. In: Kovács Ákos (szerk.): *Budapesti falfirkák – A Műcsarnok és az Országos Közművelődési Központ közös kiállítása*. Fényes Adolf terem. Budapest. 45–52.

HYMES, DELL

- 1975 A beszélés néprajza. In: Pap Mária–Szépe György (szerk.): *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások*. Budapest. 93–146.

INCZE ÉVA

- 1997 Egy áltemetés és szimbólumai. *Korunk*. 3 f. VIII. évf. 12. sz. Kolozsvár. 26–34.

KÓSA ANDRÁS

- 2001 Románia: új kormányral az új évezredben? *Pro Minoritate*. Nyár. 207–224.

KRESALEK DÁVID

- 2000 A város mint kiállítóterem, avagy a legpublikusabb tárlatokról. A graffiti Magyarországon. *Tabula* 3 (2). Budapest. 316–327.

LACHMANN, RICHARD

- 1998 Graffiti – karrier és ideológia. In: Bíró Judit (szerk.): *Deviációk*. Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest. 232–252.

PREGLAU, MAX

- 2000 Fenomenológiai szociológia – Alfred Schütz. In: Morel, Julius–Bauer, Eva–Meleghy Tamás–Niedenzu, Heinz–Jürgen–Preglau, Max–Staubmann, Helmut (szerk.): *Szociológiaelmélet*. Osiris Kiadó. Budapest. 81–102.

SZERDAHELYI ISTVÁN

1975 Feliratirodalom; epigrafika. In. *Világirodalmi Lexikon*. 3. Akadémiai Kiadó. Budapest. 77–81.

TERESTYÉNI TAMÁS

1992 Szövegelméleti tézisek. A reprezentáció, a kommunikatív cselekvés és az informativitás szempontjai szövegek vizsgálatában. In. Petőfi S. János–Békési Imre (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 4. A verbális szövegek megközelítési aspektusaihoz (I)*. Szeged. 7–33.

VEREBÉLYI KINCŐ

1995 A szépírástól a képírásig. Jegyzetek a népi grafika válfajairól. *Népi kultúra – népi társadalom* XVIII. 205–236.

VARGA E. ÁRPÁD

2001 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája IV. Fehér, Beszterce-Naszód és Kolozs megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között*. Teleki László Alapítvány–Pro-Print Könyvkiadó. Budapest–Csíkszereda

VOIGT VILMOS

1975 Graffiti. In. *Világirodalmi Lexikon* 3. Akadémiai Kiadó. Budapest. 714.

Meghatározó jegyek Kolozsvár XX. századi táplálkozáskultúrájában

LOVAS KISS ANTAL

A Kolozsváron élő népesség táplálkozási kultúrája sajátosan összetett, a huszadik századi történelmi, etnikai folyamatok által indukált változást tükrözi. Erdélyben az 1914–1945 között lezajló többszöri államhatalom-váltások, területi ide-oda csatolások, tömeges kényszerszermigrációk, valamint a nagy népességkoncentrációt eredményező urbanizáció, a paraszti és a közkultúra keveredése, a szocialista átszervezés, valamint a napjainkban, egész Európában zajló individualizációs, modernizációs folyamat hatott a térségben élő népesség kultúrájára, ezen belül a táplálkozási kultúrára is.

A markánsan különböző kultúrájú népcsoportok keveredése nyomán létrejött változás feltárására különösen alkalmas a táplálkozási kultúra vizsgálata, mivel a szocializáció során hagyományozódó elemei, (pl.: alapanyagok felhasználása, jellegzetes ételtípusok fogyasztása) hosszú távon hordozzák és visszatükrözik az egyes etnikumok és társadalmi csoportok jellemzőit.

A kolozsvári társadalom rétegzettségé folytán nem beszélhetünk egységes közösségi kultúráról, így ebben az írásban a jellemző ételfajták bemutatása mellett csupán a polgári származású társadalmi csoportok körében a fogyasztásban, a beszerzésben és a vendéglátásban végbement változások néhány lényeges elemének feltárására vállalkozhattunk. Különös tekintettel a XX. század második felének fogyasztási sajátosságaira, mivel ez a terület megítélésünk szerint még alig dokumentált.

Kolozsvár táplálkozási kultúrájában a XX. század elején a magyar konyha¹ dominált, ami ötvöződött az itt élő szász és zsidó polgári lakosság gasztronómiájának

¹ Gasztronómiai megjelölés, mely a hazai konyhatechnika nemzetközileg is ismertté vált, más európai vidékekre nem, vagy csak kevésbé jellemző ételkészítési szokásain alapul. Valójában a táplálkozás egészét tekintve a különböző magyar vidékek ételkészítési eljárásai a mai napig nem olyan egységesek, hogy néprajzi értelemben magyar konyháról lehetne beszélni.

jellegzetességeivel.² Ugyanakkor egyszerre voltak jelen a különböző társadalmi rétegek körében a városi és falusi táplálkozási szokások. A város XIX. század második felében felgyorsuló urbanizációja következtében az 1900-as években már a polgári értékrend érvényesült, ám megtalálhatók voltak azok a társadalmi rétegek is, melyek a falusi fogyasztási szokások szerint éltek. (A hóstátiak, valamint a századfordulótól folyamatosan betelepülő vidéki népesség falusi táplálkozási szokásokkal, ételfajtákkal tarkította az itt fellelhető fogyasztási struktúrát.)

A kolozsvári zsidó és német lakosság társadalmi presztízsét nem annyira lélekszáma, mint gazdasági potenciálja határozta meg. Jelentős szerepet játszottak a város társadalmi életében, a polgárosodás folyamatában, hozzájárultak a település fejlődéséhez.³ A zsidó lakosság jelenlétét több, eredetileg zsidók által fogyasztott és kedvelt ételtípus megjelenése és elterjedése is jelzi a nem Mózes-hitűek körében.

Bár a román konyha már a XX. század előtt is jelen volt és hatott az erdélyi magyar táplálkozási kultúrára, jelentősége mégis az első világháborút követő területi elcsatolások nyomán növekedett. Az erdélyi románok táplálkozása archaikusabb jegyeket hordozott, mint az itt élő magyaroké.

1944-ben Kolozsvár etnikai összetételére jelentősen hatott a zsidóság kitelepítése.⁴ Ez a város táplálkozáskultúrájában a kóser konyha szerepvesztését jelentette.

Az 1945 után bekövetkezett változások markánsan alakították a táplálkozási kultúrát is. A szocialista román állam nemzetpolitikai és szociális jellegű telepítésekbe kezdett. A kitelepített zsidóság helyére túlnyomórészt román falusi lakosság áramlott Kolozsvárra.⁵ Ez a folyamat a város addigi magyar jellegének fokozatos megszűnését eredményezte.⁶ A román etnikum jelentős kulturális tényezővé vált ettől az időtől. A román konyha több jelentős elemében eltért a városban korábban domináns polgári magyar, szász, illetve zsidó konyhától, elsősorban a paraszti étkezési kultúra jegyeit hordozta magán. A román nemzet nagy múltú írásbeliség és régi folyamatos államiság hiányában a paraszti műveltség jelentőségét hangsúlyozta, ami megmutatkozott a román népi táplálkozás felértékelődésében is.⁷ A paraszti táplálkozási szokásokon szocializált lakosság táplálkozási szokásait hosszú időn át megőrizte annak ellenére is, hogy szinte azonnal megkezdődött a betelepült lakosság elvárosiasodása. Azt mondhatjuk, hogy a betelepülők harmadik generációjánál kezd kitűnni a táplálkozási jellemzők változása.

² 1900-ban a város lakossága 49 295 fő, 40 845 magyar, 6039 román, 1784 német. (Gaal Gy. 2001. 24.)

³ Kolozsvár törvényhatósági bizottság legtöbb adót fizető tagjai között több zsidó vallású polgárt jegyeztek fel az 1900-as években. (Kovács Kiss Gy. 2001. 67.)

⁴ Kocsis K. 1996. 89. 1944-ben több mint 16 000 zsidót gyűjtöttek gettóba.

⁵ Általános tendencia ebben a korszakban az egész szocialista táboron belül, hogy a falusi lakosság százazreit szippantják fel a városok.

⁶ Kocsis K. 1996. 90. Míg az 1941-es népszámlálás alkalmával 10 029-en, addig az 1948-as adatok szerint 47 321-en vallották magukat románnak Kolozsváron. (Gaal Gy. 2001. 25.)

⁷ Kósa L. 2001. 12.

Hóstätí árus a piacon

I. Az ételválaszték jellemzői

A táplálkozás vizsgálata során a néprajztudomány több, egymástól jellegzetesen eltérő regionális táplálkozási formát különböztet meg.⁸ Kolozsvár az erdélyi táplálkozási tájba tartozik. Az erdélyi táplálkozási táj a többi magyar területtől a leginkább eltérő, ételfajtáit meghatározza a rendelkezésre álló nyersanyag és az annak felhasználásában alkalmazott technika.⁹

Kövi Pál említi, hogy a háború előtt a *bálmot*¹⁰ kínáló asszony még éppoly megszokott jelenség volt Kolozsvár környékén is, mint a házaló *hütyű*készítő¹¹, vagy a sült tököt kínáló árus.¹² A terület elsődleges kalóriaforrása a kukorica és a gabonafélék együttese. A belőlük készült ételek közül a táplálkozásban legfontosabb a kukori-

⁸ A 18. sz.-tól vannak részletes ismereteink e témáról. Ebben az időben alakultak ki azok a regionális sajátosságok, melyek máig hatnak. A 19–20. sz. fordulója körül négy nagyobb táplálkozási táj alakult ki a magyar népterületen.

⁹ Kisbán E. 1965. 320.

¹⁰ A napjainkig közkedvelt puliszkaféle. Megsavanyított íróból, tejföl és kukoricaliszt (málicsist) hozzáadásával folyamatosan keverve készítik. Végül felvert tojásokat adnak hozzá.

¹¹ Örmény, vérrel, tüdővel, rizksásával töltött olcsó hurkaféle. A hütyüs kofák megyevásárokon árulták a nagy serpenyőkben forró zsíron ropogósra sültött hütyüt. Szegény emberek vásárolták.

¹² Kövi P. 1980. 155.

cából, málélisztból készült puliszka (*mămăligă*)¹³ és a kenyér. A puliszkát gyakran juhtúró felhasználásával készítik, túrós puliszka (*mămăligă cu brînză la cuptor*)¹⁴, gomolya (*bot*)¹⁵ vagy puliszkagombóc (*păpară din făină de mălai*)¹⁶ formájában. A kukorica felhasználásának módjai (*puliszka, lepény*) a térségben román hatásra utalnak. A XIX–XX. századból számos leírás számolt be arról, hogy a román táplálkozási kultúrában a kenyér helyén kukoricapép, kukoricalepény állt.

Kolozsváron miután a város fejlődésével betiltották a házi kenyérsütő kemencék használatát, a XIX–XX. század fordulójának időszakában már a pékekhez hordta a sütésre váró kenyértésztát a lakosság.¹⁷ Ugyanakkor a péksütemények közül a zsömlét házilag is megsütötték. Jelentősen visszavetette a kenyérfogyasztást a II. világháború után bevezetett jegyrendszer és a Ceaușescu-féle diktatúra idején kialakuló és a nyolcvanas évekig tartó áruhiány. Ebben az időszakban csak barna kenyérhez lehetett korlátozott mértékben hozzájutni. Napjainkban sok, főleg fehér kenyeret esznek a kolozsváriak. A rendszerváltás óta új sütődék nyíltak, nagy a választék. A fogyasztás két iránya rajzolódik ki: a hagyományos házikenyér jellegű kenyér iránti kereslet és az előre csomagolt, szeletelt kenyér fogyasztása.

Kolozsváron a polgári származású társadalmi csoportok körében általánosan ismert és közkedvelt előételek a töltött tojás és az oroszsaláta (*salată de beuf*). A húslevesben megfőtt, apróra vágott zöldségekhez és főtt marhahúshoz savanyú uborkát, tormát tesznek, és összekeverik házi készítésű majonézzel. Zellerlevelekkel díszítve vendégváró ünnepi étel, karácsonykor, újévkor, keresztelők, eljegyzések alkalmával fogyasztják.

A főtt és karikára vágott krumpli hagymás, ecetes lében a krumplisaláta. Az alapanyagául szolgáló *kiflikrumpli* jól példázza az etnikai összetétel átalakulása következtében megváltozó fogyasztási szokások hatását az árukínálatra.

„Például a kiflikrumplit, amit úgy neveznek, hogy kifli, azt egyik falusi vidék sem termeli. Régen nagyon, nagyon termelték a hóstátiak a kiflikrumplit, ma meg akik ragaszkodnak a hagyományhoz. Kiment a divatból, mert igényes, kényes, és nincs meg rá a vásárlóközönség. A kiflikrumpli az kimondottan úriasszonyi étel. Aztán volt azokban az években, amikor ugye kommunizmusban éltünk, itt sok betelepedett más nemzet jött. Például a románság a kiflikrumplit abszolút nem is ismeri. Nem tudja, hogy mire való.”

¹³ Kukoricadarából vagy málélisztból főzik. Tejfel, túróval, paprikás- és tokányfélékkel fogyasztják. Alkalmas a húsból készült ételcseknél a kenyér vagy a körtés pótlására.

¹⁴ A puliszkát megpirított szalonnával és juhtúróval sütőben kisütik.

¹⁵ A keményre főzött puliszkából fakanállal egy-egy adagot szakítanak ki. Közepét túróval töltik meg, és birsalma nagyságú gomolyákat formálnak belőle. Nyárson vagy forró kővön sütik.

¹⁶ A félkeményre főzött puliszkához vajjal összedolgozott túrót kevernek, majd kanállal gombócot szagatnak belőle. Tojásban és zsemlemorzsában megforgatva mindkét oldalán megpirítják. Tejföllel vagy reszelt juhsajttal tálalják.

¹⁷ Sándor G. 1942. 20.

„... a krumpლისათანál fontos, hogy szépen karikázzad a krumplit, tehát amikor vágod, szép vékony karika legyen, ne összevissza törve. A kiflikrumpli meg pont erre jó, hogy megfőződ, és szép vékonyan lehet karikázni. Más az íze is.”

A kolozsvári magyar lakosság körében is elterjedt és készített román salátaféle a padlizsánsaláta (*salată de vinete*). A parázson átsütött és hideg vízben meghámozott padlizsánt fakéssel felvágva és összetörve olaj és hagyma hozzáadásával készítik. Ez az étel alkalmas a tartósításra is, ekkor megdinsztelt hagymával és paradicsompaprikával (*gogosăr*) és paradicsomszósszal összeöntve dunsztolják. Ezt nevezik *zakuszka*-nak. A *zakuszka* magyar és román elkészítési módja között néhány árnyalatnyi különbség van, ami utal a kétféle konyha ízlésbeli eltérésére, a magyar konyha kifinomultabb étel előkészítési eljárásaira.

„A románok tesznek bele majonézt, mi nem szoktunk.”

„Kell még bele egy kis hagyma, de a románok nagy, darabosan szokták, de minálunk erre is figyelünk, hogy reszeljük, ne is látszódjon benne.”

A román konyha jellemző ételtípusai között szerepelnek a különböző savanyú levesek, *csorbalevesek* igen sokrétű beltartalommal. A borjúcsorba (*ciorbă de minzat*)¹⁸ és a birkácsorba (*ciorbă de berbec*)¹⁹ mellett talán a magyarok körében is legismertebb a pacalleves (*ciorbă de burtă*)²⁰. Archaikus voltukra utalt a rántás során felhasznált zsiradék, mely gyakran juhfaggyú vagy disznóháj volt. A román konyha jellegzetessége, hogy a vért és a beleket is felhasználják leveskészítésre. A levesekbe gyakran máj, kukorica- vagy grízgombóc került tészta helyett.

A magyar etnikum legjellemzőbb ünnepi levese a húsleves. A polgári konyhakultúrát örökölt rétegeknél marhahús felhasználásával. Elterjedt a zöldségek széles körű alkalmazása, apróra vágott répa, petrezselyem, zeller gumó, hagyma, karalábé, krumpli kerül a húslevesbe. A zöldségfélét főleg levesben főzik meg. Egyre kevesebb főzeléket készítenek, mert a szegénység fogalma társul hozzá.

Római hatásra utal a kolozsvári magyar etnikum körében az ételek sűrítésénél alkalmazott rántás. A habarást ismerik ugyan, de szinte egyáltalában nem használják. A paradicsomlevest galuskával készítik, és találáskor adják hozzá a tejfölt.²¹ A tökfőzelék és a zöldbableves paradicsomosan, a borsófőzelék paprikásan, a sóskaleves galuskával készül.

¹⁸ A fővésben lévő borjúhúshoz párolt és apróra vágott hagymát, sárgarépát, paszternákot, burgonyát és zellert adnak. Sóval, borssal, kaporral s tejföllel találják.

¹⁹ A már majdnem megfőtt, feldarabolt birkahúshoz laskavékonyra metélt zöldséget adnak. Miután megfőtt, paradicsomlekvárt és őrölt csipős paprikát adnak hozzá. Káposztalével savanyítják, forrón, petrezselyemmel meghintve fogyasztják.

²⁰ Az átmosott és előfőzött pacalt borjúcsonttal és zöldséggel (paszternák, petrezselyemzöld, murek, zeller, hagyma) főzik. Majd a zöldséget kivesszik, megtisztítják, felaprítják és visszahelyezik a lébe. Miután elkészült, a csontokat kivesszik. A levesestálban a tojássárgáját elkeverik és felhígítják a forró levessel. A pacalleves régebben a szegényebb néprétegek cledcle volt, ma azonban általánosan közkedvelt.

²¹ Kisbán E. 1982. 205.

Hóstatári áruszállító

Kolozsváron a XX. század folyamán eltérő mértékben, de egyaránt jellemző volt a különböző társadalmi rétegek körében a baromfi-, a sertés- és a marhahús-fogyasztás. A román konyha előszeretettel használja a juh- és a kecskehúst. Közkedvelt étel a tárkonyos bárányleves, a sült bárány, hagymás, ecetes krumplisalátával. A tejes bárányból készült bárányleves a húsvéti ünnep elengedhetetlen étele. Bárányhashártyába töltött belsőségekből (máj, szív, vese, lép, tüdő), tepsiben kisütve készülő román étel a batyuzott báránybelsőség (*drob de miel*). A „városi” vagy „úri”²² ételfajtának titulált marhahús levesekben főve a polgári lakosság körében volt elterjedt. A 18. század végi bécsi polgári jellegű konyha nyomait lelhetjük fel a közkedvelt párizsi szelet, rántott hús fogyasztásában. A polgári időkben újévkor pulykát fogyasztottak. Más vidékekhez képest gyakoribb a hús sütése. A polgárosodást jelzi, hogy a polgári húskészítmények (pörkölt, rántott és vagdalt húsok) megjelennek a paraszti származású kolozsvári lakosok ünnepi étkezési rendjében is, és innen terjednek el a hétköznapi napokra a huszadik század során. A zsidó konyha hatására utal a libahús elkészítésének több módja, valamint a *sólet*²³. Jellegzetes román étel a krumpliból és húsból készülő *musaca*. A magyarok körében elterjedt gulyás/pörkölt román párhuzama az erdélyi *tokány*²⁴. Jellemző a gombóccá formált húskételek készítése is pl.: *borș de perișoare*

²² Losonczy Á. 1977, 373.

²³ Rántás nélkül, zöldség, olaj és libahús hozzáadásával készített babfőzelék. (Szöcs I.–Kövi P. 1998. 35.)

²⁴ Az erdélyi tokány a forrásokban 1759-től szerepel, ott magyar környezetben. (Hermányi Dienes J. 1960.)

(húsgombóclevés). Igen elterjedt és a szabadban készített ételek közül a *fleken* mellett a leginkább közkedvelt a hengeresre formált, bárány-, disznó- és marhahúsból készülő roston sült húskolbászkák (*mititei*) fogyasztása.

A szocializmus idején kialakult húshiány áthidalására elterjedt a húskonzervek felhasználása, például a rizses hús készítéséhez az apróra vágott húst Magyarországról származó húskonzervből teremtették elő.

A zsiradékhasználatban a füstölt szalonnával való főzés járt elől, csak a polgári vagy polgárosuló rétegeknél volt jellemző az olaj használata. A magas kalóriatartalmú, olcsó szalonna napjainkig megőrizte jelentőségét, mivel a szocialista érában a nyolcvanas évekig tartó ellátási nehézségek közepette nem volt mód helyettesítésére.

Kolozsváron a káposztafélék közkedveltsége feltehetően a kolozsvári német lakosság hatásának nyomait őrzi (kiváltképpen a savanyú káposzta változatos elkészítése).²⁵ A régi céhünnepek és a szomszédságnapok főétele a töltött káposzta volt.²⁶ A kolozsvári töltött káposzta már az 1695-ben Misztótfalusi Kis Miklós által kiadott szakácskönyvben is megtalálható. Természetesen az eltelt évszázadok alatt sokat változott. A húsos töltött káposzta mindenütt ünnepi étel. A karácsonyi ünnepi étrend elképzelhetetlen nélküle. Téli vasárnapi ebédek és különleges alkalmak (lakodalmak) fogása.²⁷ Lakodalmi ételként a nagyobb húsdarabokkal főtt savanyúkáposzta-főzeléket váltotta fel.²⁸ A töltött káposzta jól példázza egyetlen ételféle változatos elkészítését. Talán csak az a közös valamennyinél, hogy savanyított káposztából, marha- és disznóhúsból készül, ám az ízesítésének és az elkészítésének már családunként megvannak a sajátosságai. Etnikumonként is szembetűnők az eltérések, például a román töltött káposzta kukoricakásával (*sarmale cu pâsat*) már küllemében is más, mert a káposztaleveleket göngyölés helyett négybe hajtogatják.

A káposzta mint korábbi népeledel is megőrizte népszerűségét, jóllehet kevesebbet fogyasztanak belőle, mint a hatvanas évek előtt. A káposztasavanyítás gyakorlata Kolozsvár lakossága körében napjainkig általános volt, mára azonban egyre többen mondanak le a káposzta feldolgozásának erről a formájáról.²⁹

Bár viszonylag kevés a burgonyaétel, és főleg a hétköznapi táplálkozásban játszik szerepet, fogyasztása napjainkig jellemző, az elmúlt évtizedek során használatához nem tapadt az ínség vagy a szegénység eledelképze. Általánosan elterjedt a paprikás krumpli és a lereszelt, majd kifőzött *krumplás csipetke*.

²⁵ töltött káposzta, kolozsvári káposzta, rakott káposzta

²⁶ Abban megoszlik a szakemberek véleménye, hogy a savanyú káposzta szász vagy magyar eredetű. (Ílterő-Wellman J. 1998. 32.)

²⁷ Kövi P. 1998. 109.

²⁸ Elterjedt az a téves nézet, hogy nemzeti ételünk változatlan formában igen nagy múltúak. Valójában számos régi nyersanyagból készült kedvelt étel azért jelentős a helyi értékrendben, mert formájában még viszonylag új. Ilyen volt nálunk a húsos káposztával szemben az újabb töltött káposzta.

²⁹ Okairól lásd bővebben a harmadik-negyedik fejezetben.

Hóstätí család

Erdélyben elenyésző a főtt tészták ételcsoportjának fogyasztása, helyette gyakran kukoricát használnak. Bár a főtt tészták nem voltak ismeretlenek, a metélt tésztával tálalt főtt hús az elit kultúrából a városi kézművesek osztályáig jutott csak el.

A hétköznapi és ünnepi sült tészták közül kiemelkedő jelentőségű a zsírban sült fánk és a lekvárral töltött palacsinta.³⁰ A fánk és palacsinta tejtermékek hozzáadásával előételként vagy első fogásként is ismert, ilyen ételfélék többek között az ordás palacsinta (*clătite cu urbă și mărar*) és a túrófánk (*gogoșele de brânză*). A szilvás gombóc fogyasztása a szilva érésének idején volt jellemző, eltett szilvából nem készítették.

A fűszerhasználatra a kerti és vadon termő levél- és magfűszerek változatos használata a jellemző. A *tárkony* a bárányleves, paszulyleves nélkülözhetetlen fűszere. A borsfűvet (*csombor*) sokféle ételhez használják, különösen a káposztafélékhez, akár csak a kaptot (*mărar*), amely az ordás palacsinta alapfűszere is egyben. A román palacalles elképzelhetetlen *leștyán* (*leuștean*) nélkül. Széles körben alkalmazzák a borsot, de a paprika nem jellemző. A fahéjat, szegfűszeget, ánizst sütemények ízesítésére használják. A románok a feketeköményt (*negrilica*) a *telemea túróba* teszik.

A kolozsvári piacon a tejtermékek széles választékával találkozhatunk. Elsősorban a környező településekről érkezők árulják portékáikat, a sajtból gyúrt sós juhtú-

³⁰ A palacsinta szó a Kolozsvári Glosszában fordul elő először 1577-ben. Román eredetű jövevényszóként a vlach terminológiából származtatják. Eredetileg vastag lepényt jelentett. Az újkori magyar köznyelvben azonban „vékony palacsintát” jelent. Ebben az övezetben a vékony palacsinta paraszti készítése is nagy múltú, sokféle. Magyarország más területein csak a XX. század elején vette át a parasztság a polgári konyhától. (Kisbán E. 1997a. 527.)

rót, az *ordát*³¹, a *telemeát*³², a bivalytejből készült sajtokat. Napjainkban a piacgazdaság kialakulásával a nagyáruházak egész éves kínálatában is jelen vannak a régióra jellemző tejtermékek, azonban a helyi ízlés nemigen fogadja be ezeket az előre csomagolt és a piaconál sokkal drágább termékeket.

A sütemények, torták fogyasztásának régire visszanyúló hagyományai vannak, már Longhy A. István megemlékezik a közkedvelt Tauffer cukrászdáról, melyet a századforduló környékén bontottak le az urbanizálódó Kolozsváron.³³

A vargabéles sajátosan erdélyi tészta, készítésének titkát – az igazi ínycseck véleménye szerint – Kolozsváron a leghíresebb vendéglősök közé tartozó Darvasék ismerték leginkább.³⁴

A *Savarina* (Diplomata) a kolozsvári cukrászat helyi specialitása. Román tortaféle, vékony tésztarétegre zselés masszát húznak, és bevonják tejszínnel. A városból elszármazott középnemzedék körében íze összefonódik a városban töltött fiatalság emlékével.

„Nekem a barátom, aki kiment vagy tizenöt éve Magyarországra, mindig mikor jön (Kolozsvárra), az első és az utolsó nap muszáj neki diplomatát enni.”

A polgári közegben is jelentős kultúrája alakult ki a süteménykészítésnek. A nemzedékről nemzedékre öröklődő, kézzel írt süteményes könyvek és a rendkívül változatos sütőformák tanúskodnak arról, hogy a kekszekről az egészen speciális, két félből összeállított, töltött, sokszor csak bizonyos alkalmakra készített édességek rendszeres készítésének hagyománya volt. A nagypolgárság körében terjedt, hogy a húsvéti locsolók a tojás mellé nyuszi formájú mézes süteményt is kaptak. A felhasznált alapanyagok (pl: mandula, datolya) alapján feltételezhetjük, hogy a XIX–XX. század fordulóján színvonalas ellátórendszer, a beszerzési források széles köre állt rendelkezésre. A szocializmusban kialakult áruhiány miatt azonban nem jutottak hozzá a szükséges alapanyagokhoz.

„...a nagymamám szakácskönyvében volt, hogy van ilyen liszt, meg olyan liszt. Egy fajta liszt volt (a boltokban), azt se tudtam, milyen az a grízes liszt. Amikor átjöttem Magyarországra, akkor láttam, hogy tényleg létezik grízes liszt.”

Ebben az időszakban a rendelkezésre álló alapanyagok határozták meg a süteménykészítési gyakorlatot, így az leegyszerűsödött, szegényesebbé vált.

³¹ A sajt készítés során keletkezett melléktermékből, savóból készült sovány túró. (Kisbán E. 1997. 462.)

³² A friss juh- vagy tehéntejből, oltóanyag felhasználásával készített lágy sajtot rövid ideig érlelik, majd sóval túróvá gyúrtják.

³³ Longhy A. I. é. n. 5–8.

³⁴ Kövi P. 1980. 168.

„A Ceaușescu-rendszerben, ha tojás volt véletlenül a háznál, akkor sima piskóta volt általában, tojásból, cukorból, meg lisztből nagyon olcsó, úgynevezett Kati tészta.”

„... lehetett a »rahátot«³⁵ kapni, ezt felvágtuk és ezt tettük a püspökkenyérbe, mert csoki az nem volt, dió nagyon ritkán akadt.”

A hetvenes-nyolcvanas években a hiányzó alapanyagokat a külföldre járó rokonság segítségével próbálták beszerezni.

„Amikor a nagybátyám kezdett járni (Magyarországra), hozott mazsolát, ami nagy szám volt.”

Az 1890-es ipartelepítési törvénynek köszönhetően Kolozsváron a századfordulóra már nyolcvan alkalmazottat foglalkoztató sörgyár működött. Feltehetően ennek is köszönhető, hogy a városban a sörfogyasztás a legjellemzőbb. Ennek ellenére a szocialista érában a sörből is hiány mutatkozott, amikor pedig ritkán kapni lehetett, sorba kellett érte állni.

„Ha a boltba volt sör, akkora sorok voltak, és olyan hamar elfogyott, hogy lehetetlen-ség volt sört kapni. És a kocsmákba amit kaptál – voltak ezek a régi állami kocsmák –, az vízezett volt, a csapolt sörnek a fele víz volt.”

Mára külföldi cégek vásárolták fel a kolozsvári sörgyárat, és megjelentek a külföldi sörmárkák.

A XIX. században Kazinczy Ferenc is megemlékezik erdélyi leveleiben a kolozsvári Fellegvár szőlővel beültetett dombjáról.³⁶

Kolozsváron nagy választékot találunk híres és jó minőségű román és erdélyi borokból. Közkedvelt a Küküllő mentén (Zsidvén, Medvesen), Beszterce környékén és Lekencén termelt kimagasló cukortartalmú *Leányka*, mely Erdély őshonos fajtája és büszkesége. Entz Ferenc a XIX. század kiemelkedő borásza a rajnai rizlingnél is jobb minőségűnek ítéli, és királyok asztalára illőnek tartja, ezt a finom, könnyű és zamatos bort.³⁷ Enyeden és a Küküllő mentén termelik a kiváló féllillatos *Sauvignon*-t (Sauvignon blanc). Erdély egyik legtüzesebb bora az Erdély-Hegyalján termelt *Furmint*. A tömegborok jellegzetes erdélyi képviselője, a legkiválóbb pezsgők alapbora a *Járdovány*³⁸. A Küküllő menti borok jellegének markáns képviselője a *Küküllő gyöngye* (Perla de Tîrnava).³⁹

³⁵ A „rahát” édességféle, színes zseléckocka, porcukorban meghempergetve. A román nyelvben ez a szó az ürlék kifejezésére is szolgál.

³⁶ Kazinczy I. 1816/1942. 1942. 34.

³⁷ Entz I. – Málnay I. 1870.

³⁸ Különösen a szász vidékeken örvend nagy közkedveltségnek.

³⁹ „Királyleányka, Olaszrizling és Ottonel muskotály keveréke, illatos, mérsékelten szeszes, kerek, félszáraz bor, a Küküllő menti borok jellegének markáns képviselője.” (Csávossy Gy. 1980. 202.)

Hóstat-i zöldségkertészet

A II. világháború előtt a paraszti származású lakosság körében jellemző volt, hogy borból és pálinkából is önellátásra törekedtek, de a polgári lakosság is igyekezett nagy tételben beszerezni és a háza pincéjében tárolni ezeket az italféleségeket. A kertek legtöbbször volt szőlő és gyümölcsfák, amivel biztosítani tudta a gazda a saját szükségleteinek a fedezését.

A kolozsvári magyar munkás- és középosztály leggyakrabban fogyasztott tömény itala a házi főzésű pálinka. A hiánygazdaság idején még a lakótelepeken élők közül is sokan főzték otthon, házi készítésű pálinkafőző üstökben⁴⁰ a tilalom ellenére is. Napjainkig szívesen vásárolják a környékbeli településekről, de hozatnak Besztercéről is szilvapálinkát. A román pálinkakészítési eljárások eltérnek a magyartól. A magyarok kétszer főzik ki, így hatvan-hetven fokos pálinkát is nyerhetnek. A románok szilvapálinkája a *cujka*, gyengébb ital, amit egyszeri főzéssel nyernek. A boltokban vásárolható tömény italok közül a Romániában készülő, különböző erősségű (30–50% szesztartalmú) vodkafélék a legkedveltebbek.

Az ünnepi alkalmakon keresztül bevonultak a hétköznapi fogyasztás körébe, különösen a romániai rendszerváltás után egyre nagyobb jelentőséghez jutva a különböző üdítőitalok.

A polgári körökben már a XIX–XX. század fordulóján komoly hagyománya alakult ki a kávézásnak. A vásárnapi ebédet követően a férfiak elvonultak kávézni és szivarozni. Egyes polgári családok leszármazottainál még megtalálhatjuk az ebből az időből származó eszközkészlet darabjait (pl.: kávéórlót).

⁴⁰ Erre a célra minden hermetikusan záródó edényfelét a konyhai kuktafazéktól a tejeskannáig felhasználhatták a főzni kívánt pálinka mennyiségétől és a beszerzési lehetőségektől függően.

A kolozsváriak leginkább törökösen elkészített kávét isznak, de az 1989-es romániai rendszerváltást követően, külső hatásra egyre inkább terjed a presszókávé és a német hosszú kávé fogyasztása is.

A hiánygazdaság évei alatt (az 1960-as, 90-es évek között) az alapanyagok hiánya miatt szegényesebbé, egyszerűbbé vált a főzőskultúra a román és magyar etnikumnál egyaránt. Ugyanakkor az együttélés évtizedeinek következtében a hangsúly egyre inkább a hasonlóságokra, és nem az etnikus különbségekre helyeződik. Rugalmasan alkalmazkodva, természetes egyszerűséggel vesznek át egymástól ételféleségeket, főzési eljárásokat, fogyasztási szokásokat. Az egyre szaporodó román–magyar vegyes házasságok lehetőséget biztosítanak a házastársak számára, hogy tekintést nyerjenek egymás családjának életmódjába.

II. A fogyasztási szokások változása a polgári származású társadalmi csoportok körében a XX. század második felében

A fogyasztási szokások XX. századi változásának néhány lényeges momentumát a város életében meghatározó szellemiséget hordozó kolozsvári magyar polgárságon keresztül mutatom be, mivel a század második felében a megváltozott társadalmi szerepű, elszegényedő polgárság fogyasztási szokásai szemléletes képet nyújtanak a Kolozsváron élő népesség táplálkozás kultúrájának változásáról.

A TÁPLÁLKOZÁS RENDJE

A táplálkozás rendjét meghatározó tényezők fellazulása a szocializmus korszakában indult meg. A hétköznapi és az ünnepi étkezés kialakult formái ugyan főbb vonalaiban megmaradtak, de leegyszerűsödtek. A húsos és hústalan napok aránya a húshiány miatt megváltozott. A húsfogyasztás csak az ünnepnapokra korlátozódott. Megváltozott a napi étkezések száma és formája is. Az ipari üzemekben végzett munka rendje gyakran eltért a korábitól, valamint a nők munkába állásával nem volt lehetőség a korábbi étkezési szokások biztosítására. Előtérbe kerültek a gyermekek ellátásánál a rokoni kapcsolatok. (Mivel a szülők dolgoztak, az általános iskolás gyermekek gyakran a nagyszülőknél ebédeltek.)

Továbbra is jellemző a napi háromszori étkezés, de az ebéd jelentősége csökken, vagy időpontja délutánra tolódik. Nem regionális jellegű sajátossággal állunk itt szemben, Kisbán Eszter hívja fel a figyelmet arra, hogy a hatvanas-hetvenes évekre tehető egész Európában a táplálkozáskultúra legújabb korának kezdete, ami hatott a fogyasztási szokások változására is. Ettől az időszaktól csökken a déli ebéd főétkezés szerepe, és az állandó levesfogás igénye azokban a háztartásokban, ahol ez korábban jellemző volt.⁴¹

⁴¹ Kisbán E. 1997b. 10.

A városi lakosság körében a főétkezés időpontját a napi munkaidő befolyásolja. Van, ahol a munkahelyről hazaérkezve délután van a többnyire kétfogásos főétkezés, amikor főtt ételt fogyasztanak. A délutáni főétkezés után már csak valamilyen könnyű, hideg ételt vacsoráznak, nem az ebéd maradékát fogyasztják, az inkább másnapra marad. Van, ahol a vacsora veszi át a főétkezés szerepét, különösen azoknál, akiknek módjuk nyílik napközben egy gyors, sokszor hideg egyfogásos ebéd elfogyasztására. Az uzsonna nem túl gyakori, inkább csak a lakótelepen játszó gyerekek kezébe nyomnak egy almát vagy zsíros kenyeret.

A szocialista rendszer hatalomra jutásáig a nagypolgári úriasszony feladatköréhez a háztartás vezetése tartozott. Jelentős számú cselédség⁴² állt a rendelkezésére, akik azonban csak a nyersanyagok előkészítését végezheték, maga az étel összeállítása, az ízesítés az úriasszony privilégiuma volt.

A polgári családoknál a főzés „tudománya” generációkon keresztül öröklődött. A főzni tudás az asszony büszkesége volt, nem egyszerűen a családi munkamegosztás egyik eleme. A polgári konyha ételtípusai, az ételkészítés módja a szocializáció során hagyományozódtak a következő nemzedékre. A receptek egymás között rokonni, esetleg szomszédsági szinten terjedtek. A fiatal lányok a kiegészítő részfeladatok elsajátításától az összetettebb munkafolyamatok megismeréséig a fokozatosság elvét szigorúan betartva nevelődtek bele a háziasszonyi feladatkörbe.

„Engem se engedett nagymama. Már tizenhét éves voltam, és még mindig csak kavargattam. Eszembe se jsson egyedül megsütni egy piskótát, ha ő nem felügyeli, mert mi van, ha elrontom.”

A szocializmus időszakában korábbi idők háziasszony-kézikönyveiből elsajátított polgári szokásvilág tükröződik a heti menü összeállításában. Vasárnap a család közösen döntötte el a következő hét étrendjét. Az ételkészítés-gyűjtés gondok miatt szegényes heti menüben gyakran szerepelt paradicsomos rizsleves, rizses hús (konzervből), bableves, grízhalacska⁴³, gyümölcsleves vagy köménymagos leves, krumplis csipetke savanyúsággal. Vallási megfontolásból pénteken, ha lehetőségük nyílt rá sem fogyasztottak hús. Az ellátási nehézségek elsősorban a hétköznapi visszafogott, szegényes fogyasztásban tükröződtek. Folyamatosan törekedtek azonban a hiány áthidalására. Megjelentek a „hamis” ételek, például főzőtökből készítették hamis húslevest.

„A nagymama még a régi rendszerben nőtt fel, de benne volt ebbe a kommunizmusban is, mindig azt mondta, hogy ő a semmiből is tud valami jót.”

⁴² A nagypolgári ételféleségek és táplálkozási szokások közvetítői gyakran a cselédek voltak az alacsonyabb társadalmi rétegek körében.

⁴³ A sűrűn megfőzött tejbegrízt hosszában felvágták, kipanírozták és kirántották, mint a húst. Lekvárral fogyasztották. Sűrű beltartalmú leves dukált hozzá.

A szombati, vasárnapi és ünnepi étrend és étkezés őrizte meg leginkább a korábbi táplálkozáskultúrára jellemző sajátosságokat.⁴⁴ Vasárnap a bőség, a kiemelkedés lehetősége szöges ellentétben állt a hétköznapiak visszafogott fogyasztásával. Ilyenkor együtt ebédelt a család.

A polgári származású rétegek számára fontos volt, hogy az ellátási nehézségek és az elszegényedés ellenére legalább az ünnepnapokon legyen minőségi étel. Valamilyen húsos étel, leggyakrabban marhahúsból készült húsleves, valamint rántott szelet, esetleg natúrszelet borjú- vagy disznóhúsból.

„Nekünk annyira nem hiányzott a hús, mert a vasárnapokra mindig előteremtették a szüleink.”

Az ünnepi jelleg hangsúlyozására a vasárnapi ebéd elmaradhatatlan fogása volt a sütemény.

„Minden vasárnap, akármilyen szegényes is, de volt valamilyen sütemény.”

A háziasszonynak a vendéglátás során nyílt lehetősége főzőtudományának sokrétű bemutatására. Különösen nagy jelentőséget kapott a vendégvárás azoknál, akik a nagypolgári háztartásból szerzett ismeretekkel rendelkeztek (személyes tapasztalat vagy szocializáció révén), mivel sokkal szélesebb gasztronómiai ismeret birtokosai voltak, mint amit a mindennapokban hasznosítani tudtak. Az ellátási nehézségek következtében kétirányú erő hatott. A rendelkezésre álló gasztronómiai tudás és eszközkészlet maximális kihasználásával, a szűkös lehetőségeken belül, kevés nyersanyag felhasználásával, rövid idő alatt gazdag és bőséges étkezés biztosítása volt a cél. Az ünnep jelentőségétől és a vendégek számától függően 3-6 fogásos ebédet vagy vacsorát szolgáltak fel.

AZ ÜNNEPI TÁPLÁLKOZÁS

MINT A TÁRSADALMI PRESZTÍZS MEGŐRZÉSÉNEK ESZKÖZE

A polgárság körében az ünnepi táplálkozás jelentősége túlmutat az egyszerű szükségletkielégítésen, a társadalmi csoportra jellemző státuszmutató szerepet is betölt, ezért szükséges bővebb kifejtése.

A kisebbségi szerepbe került, elszegényedett magyar polgárság számára az ünnepi étkezés a szükségletek struktúrájában a saját identitás megőrzésének szerepét töltötte be. Kielégítésének módja és jellege utalt korábbi társadalmi presztízszükre. A hiánygazdaság időszakában, a város (az ország) ellátottsági színvonalán való felül-emelkedés szándéka nyilvánult meg ünnepi táplálkozásukban. Önmeghatározásukban jelentős szerepet töltött be a korábbi polgári táplálkozási rend továbbbélése,

⁴⁴ Szuhay P. 1994. 354.

amihez az ünnepek étkezései köré szerveződő család által fogyasztott ételek szolgáltak eszközül. Szimbolizálták a család polgári igény szintjét, ezzel a reprezentációval a család saját társadalmi presztízsét mutatja be önmaga számára. Ez a szimbolikus (vagy fitogtató) fogyasztás a javakat jelekké, a polgári életmód szignifikáns jellegzetességeit megkülönböztetessé vagy értékke alakította, előnyben részesítette a cselekvés vagy a tárgy megjelenését és formáját a funkcióval szemben.⁴⁵ Egyszerre volt jelen a táplálkozás társadalmi fontossága, élvezeti és presztízsszerepe is. A hétköznapi általános szűkösséget az emberi élet fordulóin és az éves családi ünnepeken rendezett bőséges evés-ivás törte meg. Ez a viselkedés megtestesíti azt az általános szokásrendszerben és a kollektív gondolkodás élményanyagában jelen lévő tendenciát, hogy az együttlét, az ünnep egyenlő a jólét, a jóllakottság élményével.

„...volt úgy a Ceaușescu-rendszerben, hogy a nagymamám születésnapjára amikor összegyűlt a család, a három fiú meg a rengeteg unoka, vagy húsvétkor, volt vagy hatféle süteménye neki. A habcsóktól kezdve a piskótáig ott minden volt. Hogy hogy csinálta, azt nem tudom, ő ezt nagyon ügyesen tudta kigazdálkodni. Félretette, meg csereberélt. Félretette a tojást, meg hozott a nagybátyám lisztet, meg ő nem evett annyit. De nálunk is húsvétkor két-három fajta sütemény volt.”

Azok a kolozsvári magyar polgárok, akik a XX. század második felében elvesztették társadalmi és etnikai pozíciójukat, ragaszkodtak a jó étkezést jelentő magasabb státushoz, mert ez elősegítette az osztályhelyzet érzésének fenntartását a családi csoportban.⁴⁶ Ezért a múltra épülő életmódmodell felidézésére törekedtek. Megjelentek e réteg táplálkozási szokásvilágában az átélt történelmi tapasztalatok is. Az idős és középkorú generációk saját tapasztalatból ismerhették a bőség és a szűkösség időszakait. Különösen annál a nagypolgári rétegnél játszott ez jelentős szerepet, ahol a háború előtti Magyarországhoz tartozás a bőség, a gazdagság, míg a román hatalom és a szocialista viszonyok, az elszegényedés, a társadalmi lecsúszás, tehát a szűkösség kettősségében fogalmazódtak meg.

„Mesélte nagymama, hogy egyszer (!) fordult elő az egész Ceaușescu-rendszerben, amikor jegyre adták a húst, hogy annyira nem volt hús, hogy paradicsomos rizsleves volt.”

Az evés lehetőséget ad az emberi kapcsolatok kifejezésére is. A benne rejlő társadalmi viszony szimbolizálja a törődést, a jól tartást, a szeretetet vagy a szíveslátást. Ne feledkezzünk meg természetesen arról sem, hogy a nagyvárosi közegben hat a huszadik századra oly jellemző elidegenedés is, így az emberi kapcsolatok szűkösségét segíthet orvosolni az evés bősége! Mivel a hajdani polgárok társadalmi jelentősége, hétköznapi szerepe eltért attól, ahogyan önmaguk jelentőségét tapasztalni szeret-

⁴⁵ Bourdieu, P. 1971. 419–420.

⁴⁶ Halbwachs, M. 1971. 91.

ték volna, a hétköznapiakban hiányzó fontosságérzés, tekintély és emberi figyelmeség pótlására nyitott lehetőséget például a vasárnapi ebéd.

„Amikor mondták, hogy ebéddő, mindenkinek pucolni kellett az asztalhoz. Ott kellett lenni időben, mert máskülönben botrány volt. Vasárnap mise után együtt ebédeltünk.”

„Az evésen keresztül válik az ünnep ünneppé, az evés társadalmi eseménnyé, ebben jelenik meg a vendég megbecsülése, a jóllakás öröme olykor a legfontosabb társadalmi vagy társasági élménnyé.”⁴⁷

III. Az ellátás

Nincs mód és terjedelem arra, hogy a háromszázezer lakosú nagyváros teljes ellátási rendszerét feltárjuk, ezért a piaci árukínálat bemutatására szorítkozunk, mely az évszázad folyamán tendenciájában változatlan maradt, annak ellenére, hogy a piacok elszaporodásával a városon belül már nem koncentrálódik egy helyre, és a termelők köre is némiképp átalakult. A jelenlegi formájában a XX. század elején kialakult piaci ellátórendszer jelzi a város környező településekkel kialakított ellátási struktúráját, az egyes termékek előállításának területi specializálódását. Mivel a II. világháború után a bolti ellátórendszert csökkenő és ingadozó árukínálat jellemezte, a piac ellátásban betöltött szerepe felértékelődött. A hiányt a piacon vásárolt (esetleg cserélt) élelmiszerekkel pótolták.

A PIACI ÁRUKÍNÁLAT

Kolozsvár élelmiszer-ellátásában már a XIX. század második felétől rendkívül jelentős szerepet töltöttek be a városszéli gazdaságaikban állattartással, tejtermeléssel, disznóhizlalással foglalkozó és intenzív öntözéses kertgazdálkodást folytató hóstáti földészek. A zöldséget vagy a zöldségpalántát napjainkig főleg a hóstátiaktól szerzik be a kolozsváriak.

„Paradicsomot csak hóstátitól vettünk, mert valahogy más formája volt a paradicsomnak, mint a többi.”

A piacorientált zöldségtermelésre⁴⁸ szakosodott hóstátiak a XX. században a saját gazdaságuk ellátására előállított termékek fölöslegét is a piacon értékesítették.

⁴⁷ Losonczi Á. 1977. 383–384.

⁴⁸ Eladásra termeltek: hagymát, karalábét, salátát, paprikát, paradicsomot, karfiolt, uborkát, sárgarépát, zöldbabot, káposztát, céklát.

„...régén voltak gabonapiacok, nagyobb tételben, mint most amik vannak. Mert hogyha egy gazdának volt 2-3 hektár bevetve búzával, kukoricával, árpával, azt nem ették, fogyasztották el a saját állatai.”

A környező településekről érkező falusi termelők babot, krumplit, sárgarépát, kukoricát, árpát, tojást árultak. Napjainkban már káposztát is, amit korábban, a XX. század közepéig, csak a hóstátiak termeltek.

A XX. században az egyes falvak árukínálata specializálódott. A tejtermelő vidékekről, Méráról, Vistáról érkező árusok vaját, tehéntúrót hoztak a kolozsvári piacra, de híresek voltak bivalytejből készült tejtermékeikről is. Manapság is megtalálható termékeikkel a kolozsvári piacokon. A györgyfalvaiak tejterméket, gyümölcsöt hoztak (körtét, almát).

„Például az erdélyi vajanc körte, az az ő specialitásuk. Ők termelik. A Lőrinc Kovács körte, akkor van az a nagyon sárga körte, olyan karcsú körte, az is övék.”

A decseiek és a bálványosváraljaiak híresek voltak a cseresznyéjükéről, nyár elején korai körtét, később aztán meggyet, körtét és almát is értékesítettek. Létáról krumplit hoztak.

„A város lakossága azért szereti azt a krumplit, mert azon a hideg vidéken, abban a vörös földben nem tanyázik a kolorádóbogár. És nem kell permetezni. Olyan hideg a vidékük, és a kolorádóbogár nem szereti a hideget. A krumpli is később nő meg, de megnő; csak nem használnak vegyszert.”

Napjainkig jelen vannak a kolozsvári piac kínálatában a környékeliek által gyűjtögetett terményfeleségek is (áfonya, gomba).

Ugyanakkor a környező falvakat a kolozsvári hóstátiak látták el káposztával, amit nagy tételben az őszi vásár alkalmával (a halottak napja előtti napon) vásároltak a Kalotaszeg vidékéről, Tüderől, Méráról, Vistáról érkező vásárlók.

AZ ÉLELEM BIZTOSÍTÁSÁNAK STRATÉGIÁI

A romániai táplálkozási kultúrát a Ceaușescu-rendszerben kialakult, az ezerkilencszázhatvanas évektől a nyolcvanas évek végéig tartó élelmiszerhiány sajátosan formálta. A közellátás ingadozása nem adta a biztonságos ellátás stabilitásának érzését, ezért speciális fogyasztási és beszerzési stratégiák jelentek meg. Különösen a nagyvárosokban élő lakosság élt át súlyos közellátási nehézségeket. E korszak jellemzője a táplálkozás szegényes, ínséges volta. A hiány következtében háttérbe szorult az etnikai jelleg, erősen leegyszerűsödött a fogyasztás.

Az ellátás nehézségei sajátos fogyasztásra és időhasználatra készítették a kolozsvári lakosokat (ez azonban egész Erdély városi lakosságára jellemző volt). A család minden tagja jelentős időt töltött sorban állással, hogy havi félkilónyi tej, vaj és hús

fejadagjához hozzájusson. A húsért állók sokszor napokig vártak. Vagy tartották a helyüket, vagy váltották egymást éjszakára. Jelentős szerep hárult ebben már a nagyobb gyerekekre is.

„Tudtuk, tejet hoznak reggel hétkor. Akkor már kiszaladt az üvegekkel valaki (a családból) ötkor. Amikor felkeltünk, mindenki irány, ahova tudunk, gyorsan kétszer sorba állni, mert akkor tudtuk, hogy iszunk aznap tejet.”

A családok minden tagjának legalább két órát kellett naponta sorba állnia ahhoz, hogy a létfenntartásukhoz szükséges alapvető élelmiszereket beszerezzék, és sokszor nem olyan áruhoz jutottak, amit vásárolni szerettek volna.

„...hatalmas sorok álltak szőjaszalámiért. Mi először nem tudtuk, hogy miből van, csak láttuk, hogy van szalámi.”

A hatalom a tömegek manipulálására, mozgósítására is felhasználta az áruhiányt, a politikai tartalmú ünnepi rendezvények jobb áruellátásával.

„Itt kilencven előtt nem lehetett sört kapni. Ha meg akartál inni egy sört, volt május elseje, augusztus 23-a, az ilyen kommunista ünnepek, amikor akartál inni sok sört, akkor ki kellett menjél valahova majálisozni. Azon kívül nem lehetett sört kapni.”

Az ellátás nehézségei miatt az árucikkek megszerzése az áruellátás folyamatos figyelemmel kísérését tette szükségessé. A beszerzést nem a szükségletek, hanem a kínáló lehetőségek irányították. Ez kedvezett az élelemmel folytatott üzérkedésnek.

„Mikor én végzős diák voltam, nem volt sör, a diákok, az egyetemi hallgatók fülest kaptak mindig, hogy hol fognak kapni sört. És akkor megvettek két-három rekesz sört, és árulták a bentlakásba (kollégiumban).”

A hiánygazdaság következtében kialakult a cserekereskedelem. A fejadagon túli mennyiség megszerzéséhez rendelkezni kellett megfelelő csereáruval (Amo szappan, rágógumi, kristálycukor, gyógyszerek). A magyar etnikum a cserealapnak megfelelő árucikkeket a magyarországi rokonai vagy ismeretségi kapcsolatain keresztül biztosította.

Az önellátás

A városban még a polgárság körében is jellemző volt az élelmiszerek paraszti mintájú téli tartalékolása. A századforduló környékén épült házak kiszolgálóhelyiségei jelzik az élelmiszer-tartalékolás jelentőségét. Az éléskamra („spájz”) mellett többnyire egy, a házból megközelíthető és egy külső pince is volt. A tartalékolni kívánt élelmiszereket nagy tételben vásárolták a hóstátiaktól, akik házhoz is szállították az árut. A hóstáti termelés a polgári életformához igazodott. Mindenki által számon tartott ritmusa szerint ősszel volt a beszerzés, karácsonykor a disznóvágás. A polgá-

rok megegyeztek a hóstáti gazdákkal, hogy melyik családnak melyik hóstáti gazda hízalja és vágja a disznót. A jól bevált ellátási forma a magyar polgári származású népesség tehetősebb tagjai körében a szocializmus idején is élt.

„Az régen úgy volt még a nyolcvanas években is, hogy azt mondtuk, na akkor kell ötven fej káposzta, murek, petrezselyem télire, akkor pincébe tettük földbe télire, vagy zsákokba, és ha elromlott, eldobtuk, ami megmaradt, megmaradt, de nem mentünk mindennap a piacra télen vásárolni, mert olcsóbb volt ősszel beszerezni egész télire. Meg volt kínálat. Mert minél hidegebb volt, annál drágább volt (a zöldség), mert a pálinkát is meg kellett fizetni, amit megiszik a néni (az eladó), hogy ne fázzon.”

A háború után épült tömlakásokba költöztetett lakosság nehéz helyzetbe került, hiszen kénytelen volt feladni korábbi élelmiszer-tárolási stratégiáit, miközben az élelmiszer-ellátás akadozása arra sarkallta a városban élő ipari népességet is, hogy az általa fogyasztott állati termékeket, valamint növényféléket megtermelje és feldolgozza.

„Beköltöztették a román falusiakat. Azoknál meg volt szokva, hogy nekik volt zöldseges kertjük. Ha nem volt, (a lakótelepen), akkor csináltak maguknak a blokkok előtti parkban, aztán kapálgatták. Paradicsomot, meg mindenfélét. De a városi prolik meg ellopták.”

Ha önellátóvá nem is válhattak, de legalább néhány dologban, például a húsellátásban biztosítani kívánták helyzetüket. A család sertéshússzükségletét évente egy, esetleg két disznó levágásával fedezték. Problémát okozott, hogy az ellátási nehézség miatt vágási tilalom volt hosszú időn keresztül Romániában. Ezért titokban vágtak, és a legagyafúrtabb módszerekkel igyekeztek kijátszani a hatóság éberségét.

„Mesélte apósom, hogy volt olyan, hogy az egyik kollégája otthon leütötte (a disznót), ők meg kimentek az autóval, a hátsó ülés mögé bedugták, és akkor hárman ráültek. Jöttek be, jött a rendőr, kérdezte, na mi van, nézte a csomagtartót, de nem talált semmit. Ezt csinálták, tudták, hogy húsert mennek és próbálták elkapni őket (a rendőröket).”

Az élelmiszer-szükséglet kiegészítésére sokan a város környékén gombásztak, de akadtak olyanok, akik az orvvadászattól, orvhalászattól sem riadtak vissza.

„Időnként nagyapám pisztrángot hozott, ott a hegyi patakokban halászgatott.”

A lakótelepeken élőket azonban nemcsak az élelmiszerek beszerzése, de tartósítása, tárolása is nehéz feladat elé állította. A szalonnát, sonkát, oldalast hagyományos módszerekkel: sózással és füstöléssel tartósították. Mivel a füstölés a bérlakásokban nem volt megoldható, kertes házban lakó ismerősökhöz vitték a húst. Nem pénzzel fizettek, hanem a húsból adtak a füstölést végzőnek „kóstolót”. Ebben az időben terjedt el a hűtéssel történő tartósítás is. Mivel a hűtőgépek mélyhűtője egy egész sertés tároláshoz nem volt elegendő, és fagyasztóláda ebben az időben még nem volt

elterjedt, gyakran a rokonság segítségét vették igénybe, pl.: a nagyszülők mélyhűtőjében is tároltak húst.

A káposztát a piacon vásárolták a hóstátiaktól, és házilag savanyították, ami ismét csak nehéz feladat elé állította a blokklakásokban élőket.

.... tömbházlakásban nem lehet káposztát savanyítani, mert az bűdös."

Mégis megtalálták a módját, hogyan alkalmazhatják ezt a korántsem illatmentes tartósítási eljárást. Sokan a lakótelepeken álló garázsukban tartották a káposztasavanyító hordókat. Itt tárolták a zöldséget homokban, és a krumplit is, amit még ősszel nagytételben vásároltak meg.

A XX. század elejétől napjainkig a befőttek és savanyúk készítése a konyhaművészet kitüntetett tevékenységévé vált. A friss gyümölcs fogyasztása mellett fontos szerepet kap a lekvárok, a befőttek télire való eltevése. Gyakran kitüntetett helyre, közszemlére kerülnek a háziasszony büszkesége a csipkeszegéllyel díszített, befőttes-üvegektől roskadozó kamrapolcok.

A Ceaușescu-rendszer vége felé, a nyolcvanas évek közepén a lakosságnak már lehetősége volt a saját ellátásának nyílt megteremtésére.

„A Ceaușescu-rendszer végén, nyolcvanhat, nyolcvankilenc között karácsony előtt, akik megtehették, azok faluról hoztak disznót, és a blokk előtt levágták. Több család összszeállt és egymás közt elosztották."

A kertes házakban a szigorú ellenőrzések megszűnésével megélénkült az állattartás. (Addig egy kocát és a szaporulatát, egy tehenet és egy-két borjút lehetett tartani.) A lakótelepen élők a továbbra is akadozó és szegényes élelmiszer-ellátást saját termeléssel pótolták. Többen összefogva vásároltak olcsó, város széli vagy külterületi ingatlant, növénytermesztés és állattartás céljára.

....édesapám megvett egy házat egy idős bácsival együtt, az megengedte, hogy használjuk a kertet, és akkor tartottuk a disznót, de mi még a blokkban laktunk. Főzte édesanyám mindennap a malacnak a kukoricadarát, és akkor a város egyik végéből a másikba hordtuk motorbiciklivel a moslékot."

IV. A fogyasztási szokások és az ellátás változása a piacgazdaság időszakában

A felgyorsult életforma újszerű fogyasztási szokásokat eredményez, melyben a napi táplálkozásra fordított idő jelentősen lerövidül. Az alapanyagok és az ételkészítési eljárások megváltozása, a készételek táplálkozásban betöltött szerepének növekedése várhatóan egyre erőteljesebben változtatja meg a táplálékkal szemben támasztott elvárásokat, felerősítve az egészséges táplálkozás iránti igényt.

Kolozsváron napjainkban a különböző társadalmi csoportok körében többféle fogyasztási stratégia van jelen egy időben. Az életkor és a vagyoni helyzet eltérései azonban sokkal markánsabb különbségeket szülnek, mint az etnikai sajátosságok. A rendszerváltást követően a korábbi önellátási stratégiák felszámolódásához vezet a folyamatos és változatos árukínálat. Míg korábban az őszi betakarításnál a hóstátiak nagy tételben házhoz szállították a terményeket (krumplit, káposztát), mára megváltoztak a fogyasztási szokások. A továbbiakban nincs szükség a téli tárolásra, mert a nagyáruházak folyamatos árukínálatából egész évben megközelítőleg azonos áron juthatnak a lakosok a terményekhez.

„Ki a franc vesz most a pincébe 50 kiló krumplit, vagy káposztát, meg ki savanyít otthon káposztát? Ma már csak azok a régimódi emberek, akik ehhez a polgári életformához kötődnek, hogy lemegyek a pincébe ott a bor, ott a káposzta. Akkor utána elmegy a Metró áruházba minden percben megvesz akármit. Akkor már szőlőt se kell termesztetni, megveszem az üzletbe.”

A fizetőképes kereslet növekedésével olyan szolgáltatási formák térnek vissza, mint az áru házhoz szállítása. Ezt az árusítási formát napjainkban már nemcsak a szokást a huszadik század elején kialakító hóstátiak gyakorolják, hanem román nemzetiségű árusok is.

„Most is van olyan ember, aki hordja a tejet, túrót, tojást, ez a rendszerváltás után terjedt el újra.”

„Húsvét előtt járnak körbe és írják össze, hogy kinek kell bárány. Ezek nem hóstátiak, hanem birkatartással foglalkozó románok. De úgy, hogy többen is jönnek, és akinek jobb az áránálata, attól vesznek.”

A sertéshús fogyasztásának népszerűsége és feldolgozásának hagyományos technikája napjainkig, a hűtőláda elterjedéséig fennmaradt. A hűtőláda megjelenésével azonban már nemcsak télen kerül sor disznóvágásra, mivel a húst hűtéssel tartósítják. A zöldségfélék tartósításánál is egyre jelentősebb a hűtőládák szerepe.

Az áruhiány megszűnésével csak napjainkban indult meg a szalonnafogyasztás visszaszorulása, a húsfogyasztás növekedése. A kiegyensúlyozott kínálat fokozatosan háttérbe szorítja az otthon végzett élelmiszer-feldolgozást és tartósítást. A bolti húskészítmények vásárlása is egyre jellemzőbbé válik.

A rendszerváltás óta fokozatosan javuló és bővülő ellátás következtében napjainkra felszámolódtak a Ceaușescu-érára jellemző, a hiánygazdaság szülte kényszerbeszerzési formák.

„Négy éve még Magyarországról hozta a rokonság a teát, kávét, most már nincs mit hozni, sőt most már a magyarok viszik például a sokkal olcsóbb cukrot haza.”

Napjainkban választékbővítés céljából, minőségi eltérések miatt hoztatnak vagy hoznak be élelmiszert külföldről.

„...liszt van, de nem olyan jó minőségű, mint a magyar, ezért aki teheti, Magyarországról hozatja vagy hozza a lisztet.”

A VENDEGLÁTÁS

Míg a piaci ellátás az állandóság szemléltetésére volt alkalmas, a piacgazdasággal fellendülő XXI. századi vendéglői kultúra bemutatása az ellátás és a fogyasztás változásának irányát szemlélteti. A romániai rendszerváltást követően Kolozsvár lakossága számára is új perspektívák nyíltak meg. Ez a táplálkozási kultúrában a gyorséttermek megjelenésében, az amerikai, nyugat-európai étteremláncok meghonosodásában nyilvánul meg. A fogyasztói társadalom kialakulásához kedvező feltételeket biztosító nagyvárosi közegben gomba módra szaporodnak a gasztronómiai különlegességeket kínáló vendéglátóhelyek (kínai, olasz, vegetáriánus éttermek). Nagy a konkurenciaharc, előtérbe kerül a reklám. Az állandó és garantált minőség, a nyugaton már unott, de itt különleges ételtípusok elsősorban a minden újra nyitott fiatal nemzedéket vonzzák. (Leginkább a negyven év alatti korosztály fogékony az új kínálatra.) Ez a jelenség egyelőre színesíti a táplálkozási kultúrát, ám (mint ahogy ezt a nyugat-európai országok példáján láthatjuk) hosszú távon a hagyományos helyi ételféleségek háttérbe szorulását eredményezheti.

A fogyasztási szokások átalakulásának fokozatosságát jelzi, hogy a kínálat és a kereslet nem mindenben fedi egymást. Gyakran még nincs meg az újszerű kínálatra a kereslet. Ezért sokszor az újat hozó vendéglők kénytelenek hagyományos ételeket is kínálni a vendégek ízlésének megfelelően.

A városi közegben egyre nagyobb szerepet kapnak a nagyobb családi összejövetelek (keresztelők, esküvők) megrendezésében a vendéglátóhelyek. Bár a vendégek leginkább a megrendelés alapján összeállított menüt fogyasztják, de itt nyílik lehetőség az új ételféleségek kipróbálására is. Ne feledjük, az ünnepi táplálkozás igen hamar tükrözi az új hatásokat!⁴⁹ A kevésbé formális ünnepségeken, összejöveteleken egyre elterjedtebb a svédasztalos vendéglátás.

A legközkedveltebb kolozsvári éttermek kínálatában (eltekintve a speciális vendéglátóhelyektől) fontos szempont, hogy megtalálhatók legyenek nemzetközi, hagyományos, magyar és román ételféleségek egyaránt. Az étlapokon egyszerre jelennek meg a különböző etnikumok ételei, éppúgy szerepelnek a román csorbalevesek, mint a magyar konyhára jellemző gulyásleves, a csirkepaprikás, vagy az erdélyi szűzérme, a kolozsvári káposzta, a vargabéles.

⁴⁹ Morvay J. 1962. 50.

Melléklet

A szövegben szereplő ételféleségek összefoglaló ismertetése

Megnevezés	Jellemzők	Megjegyzés
Előételek vagy első fogások		
Ordás palacsinta <i>Clătițe cu urbă și mărar</i>	Szitán áttört ordához tejfölt és sót adnak, majd krém-szerűre keverik, végül apróra vágott zsenge kaprot vegyítenek hozzá. A kapros ordát palacsintákba göngyölik, tűzálló edénybe helyezik, és a tetejét vastagon megkenik kapros tejjel, majd sütőben átmelegítik.	
Túrófánkocskák <i>Gogoșele de brînză</i>	Az apróra reszelt telemea túrót keményre felvert tojásfehérjével keverik és sózzák. A keverékből diónyi fánkocskákat formálnak, meghempergetik zsemlemorzsaiban, majd forró olajban kisütik.	
Húslevesek, csorbák		
Marhahúsleves	Elterjedt a zöldségek széles körű alkalmazása, apróra vágott répa, petrezselyem, zellergumó, hagyma, karalábé, krumpli kerül a húslevesbe. A zöldségfélét főleg levesben főzik meg.	A magyar etnikum legjellemzőbb ünnepi levese. A polgári konyhakultúra nyomait őrzi.
Borjúcsorba <i>Ciorbă de minzat</i>	A fővésben lévő borjúhúshoz párolt és apróra vágott hagymát, sárgarépat, paszternákot, burgonyát és zellert adnak. Sóval, borssal, kaporral s tejjel tálalják.	A román konyha jellemző ételtípusai között szerepelnek a különböző savanyú levesek.
Birkacsorba <i>Ciorbă de berbec</i>	A már majdnem megfőtt feldarabolt birkahúshoz laskavékonyra metélt zöldséget adnak. Miután megfőtt, paradicsomlekvárt és őrölt csipőspaprikát adnak hozzá. Káposztalével savanyítják, forrón petrezselyemmel meghintve fogyasztják.	
Pacalleves <i>Ciorbă de burtă</i>	Az átosott és előfőzött pacalt borjúcsonttal és zöldséggel (paszternák, petrezselyemzöld, murek, zeller, hagyma) főzik. Majd a zöldséget kiveszik, megtisztítják, felapritják és visszahelyezik a lébe. Miután elkészült, a csontokat kiveszik. A levesestálban a tojássárgáját elkeverik, és felhígítják a forró levessel.	A román konyha jellegzetessége, hogy a vért és a beleket is felhasználják leves készítésre.
Búzakorpa-cibere	Egy cserépfazékba összekevert búzakorpát és kukoricamálé-lisztet tesznek. Hozzátesznek egy szelet barna kenyeret, 2-3 szelet citromot és egy vékonyabb meggyfaágacskát levelestül, majd felöntik forró vízzel, miközben fakanállal kavargatják. Egy napon át lefedve meleg helyen tartják. Ekkor leszűrik, és nyolc napig üvegekben, hideg helyen tartják.	
Húsgombóclevessorba <i>Borș de perișoare</i>	A borjúcsontokhoz fővés közben zöldséget adnak. A hagymával ledarált marhahúst összekeverik két tojássárgájával, rizzsel, sóval, borssal és petrezselyemzölddel, gombócokat formálnak belőle, és a megfőtt zöldség levében megfőzik. Amikor kész, felforralt búzakorpa-ciberét adnak hozzá. Tojássárgájával vagy tejjel tálalják.	Jellemző a gombóc formált húsgombócok készítése.

Megnevezés	Jellemzők	Megjegyzés
Paradicsomleves galuskával, tejföllel	Kevés vízbe hagymát, zellerlevelet és egyéb (a háznál éppen megtalálható) zöldségeket tesznek, felfőzik és paradicsomlevet adnak hozzá, és galuskát szaggatnak bele. Tejföllel tálalják.	Az egyszerű, olcsón elkészíthető ételek, a hétköznapi táplálkozási rendszerében töltnek be fontos szerepet.
Sóskaleves galuskával	A szárától megtisztított sóskát apróra vágják, forró olajon folytonos keverés mellett pépesre puhítják és só, borsot, lisztet adnak hozzá. Hús- vagy csontlével felforogva főzik. Végül tojásból, lisztből és tejfölből készült galuskát szaggatnak bele.	
Tárkonyos bárányleves	A bárány elejét és lapockáját kicsontozzák. A csontokból erős levest főznek. A bárányhúst felvagdadják és leforrázzák, majd a leszűrt csontlében felteszik főni. Sóval, egész hagymával, szemes borssal, tárkonnyal ízesítik. Amikor a hús félig megpuhult, zöldséget adnak hozzá. A levest finomra vágott tárkonnyal készült vajas rántással berántják, és felforralják. Tárkonnyal és tejföllel ízesítik. Tálalás előtt tejszínnel és tojássárgájával jól elkeverik.	A tejes bárányból készült bárányleves a húsvéti ünnep elengedhetetlen étele a kolozsvári magyar polgárság körében.
Gulyásleves	A felhevített olajon üvegesre fonnyasztott vöröshagymához a tűzről lehúzza piros paprikát kevernek, és vizet adnak hozzá. A tűzre visszahelyezve beleteszik az apró kockákra vágott marhahúst, és állandó kevergetés mellett piritják, majd vízzel felforogva felpuhára főzik. Ekkor kerül a levesbe a zöldség, a gomba és a burgonya, valamint a fűszerek. Fedő alatt puhára főzik. Legvégül kerül bele a felkarikázott paprika és paradicsom.	Bár nem tartozik a Kolozsvár helyi specialitásai közé, de a vendéglátóiparban fontos szerepet tölt be. A magyaros ízeket kínáló vendéglők folyamatosan az étlapjaikon tartják.
Főételek vagy főfogások		
Ételek szárnyashúsból		
Rántott csirke	A felbontott csirke húsosabb részeiből készül. A húsdarabokat tojásban, lisztben, zsemlemorzsában megforgatva bő olajban vagy zsírban sütik ki.	A kolozsvári vendéglők standard étele.
Töltött libanyak	Disznó- és libahúst apróavágva tejben áztatott zsemelével kevernek és ledarálják. Petrezselymet, apróra vágott piritott hagymát, fokhagymát és tojást adnak hozzá, majd sóval, borssal és majoránnával ízesítik. Az így nyert tölteléket liba nyakbőrébe töltik, bevarrják és kisütik, majd adnak hozzá fél csésze bort, paradicsompürét, és tovább főzik. Víz vagy könnyű leves hozzáadásával akadályozzák meg, hogy túl vastag legyen a szósz. Végül felforralják, és egy kanál vajat adnak hozzá.	A zsidó konyha hatására utal a libahús elkészítésének több módja.
Fokhagymás libacomb	A megsózott, megborított libacombokat majoránnával dörzsölik be, és libazsírban kissé átpiritják. Fokhagymás libazsirt öntenek rá, és fedő alatt, saját zsírával locsolgatva puhára párolják, majd a fedőt leve szik és pirosra sütik. Párolt almás káposztával vagy burgonyalepénnyel tálalják.	

Megnevezés	Jellemzők	Megjegyzés
Juh- és kecskeételek		A román konyha előszeretettel használja a juh- és a kecskehúst.
Húsvéti töltött bárány	A tejben áztatott zsemlet báránnyelvel, hagymával, felvert tojással, fodormentával és zöldpetrezselyemmel vegyítik. A keveréket fodormentával bedörzsölt és tejben áztatott bárányszegyebe töltik, és sütőben kevés fehérbor hozzáadásával puhára párolják, majd pirosra sütik. Sütés közben saját pecsenyelevével öntözik.	
Sültek		
Flekkén	A kivert hússzeleteket sózzák, borsozzák, paprikával szórják meg és reszelt hagyma levével bekenik, majd lefedett edényben, hűvös helyen állni hagyják. Végül izzó parázs felett mindkét oldalát rózsaszínűre sütik.	Az igazi ínycseck hosszúkarajból vagy süzpecsenyéből készítik.
Roston sült hús-kolbászkák <i>Mititei</i>	A bárány-, disznó- és marhahúst ledarálják és összedolgozzák. Sóval, pirospaprikával, borssal, csomborral, szegfűszeggel, foghagymával ízesítik, majd néhány napig állni hagyják, végül kolbászkákat formálnak a keverékből. Rostélyon vagy serpenyőben sütik ki. Mustárral, tormával, csipőspaprikával, kenyérrel fogyasztják.	Elkészítésének nagyon sok változata ismert.
Párizsi szelet	A tojásban és lisztben megforgatott sertéshússzeleteket olajban kisütik, körítésként hagyományosan burgonya szerepel, ám napjainkban egyre inkább elterjed a párolt zöldségek körítésként való alkalmazása.	A XVIII. század végi bécsi polgári jellegű konyha nyomait lelhetjük fel a közkedvelt párizsi szelet, rántott hús fogyasztásában.
Rántott hús	Főleg sertéshúsból készítik. A feldolgozás első lépéseként a húst kloffolják, majd tojásban, lisztben és zsemlemorzsában forgatják meg, és forró zsírban vagy olajban kisütik.	
Erdélyi tokány		A magyarok körében is elterjedt a gulyás/pörkölt román párhuzama.
<i>Musaca</i>	Krumpliból és húsból készülő jellegzetes román étel.	
Krumplis csipetke	A só, liszt, víz és tojás felhasználásával készült egyszerű tésztát kinyújtják és lobogó vízbe szaggatják és felfőzik, majd főtt és reszelt krumplival összekeverik. (Arra törekedtek, hogy minél cafatosabb szélűre szaggassák a tésztát.)	A burgonyaételek főleg a hétköznapi táplálkozásban játszanak szerepet, de az elmúlt évtizedekben fogyasztásukhoz nem tapadt az ínség vagy a szegénység eledelképzete.

Megnevezés	Jellemzők	Megjegyzés
Másodfogások		
Káposztás ételek		
Kolozsvári töltött káposzta	Darált sertéslapockához apróra vágott szalonnát, nyers rizst, sót, őrölt borsot, reszelt vöröshagymát tesznek, és összedolgozzák. Az így nyert töltelékét szorosan savanyú káposzta levélbe göngyölik, a levelek két végét visszahajtják oly módon, hogy a töltelék ne folyhasson ki. A tölteléseket szalonnával bélelt edénybe helyezik. Meghintik csomborral és kaporral, és előzőleg beáztatott, kicsontozott csülköt tesznek rá, majd beterítik káposztával. A töltelések közé bevagdalt kolbász kerül. Leöntik borral, és annyi vízzel engedik fel, hogy egészen ellepje. Lefedve főzik. Tálaláskor tejföllel locsolják meg.	A húsos töltött káposzta mindenütt ünnepi étel. A karácsonyi ünnepi étrend elképzelhetetlen nélküle. Téli vasárnapi ebédek és különleges alkalmak (lakodalmak) fogása.
Töltött káposzta <i>Sarmale cu pâsat</i>	Hagymából, apróra vágott szalonnából és kukoricadarából álló keveréket készítenek, sóval, paprikával, borssal és csomborral ízesítik, majd káposztalevelekbe töltik, de göngyölés helyett négybe hajtogatják. A tölteléseket zsírral kikent és apróra metélt káposztával kibélelt agyagedénybe helyezik. Tetejére füstölthús-darabkák és egy újabb réteg vagdalt káposzta kerül. A fazekat feltöltik vízzel hígított káposztalével, és lefedve lassan főzik.	
Kolozsvári káposzta	Kizsírzott cserép-, vagy vastag falú vasedénybe párolt savanyú káposztát, darált sertéshúst, húslevesben főtt rizst és karikára vágott kolbászt tesznek. Leöntik tejföllel, majd az előbbi alapanyagok újabb rétegével lefedik. Végül savanyú káposztával, kolbászkarikákkal és vékonyra szeletelt szalonnával és tejföllel takarják be. Fedő nélkül előmelegített sütőben sűtik.	Egyike a legnépszerűbb erdélyi ételeknek. Igen sok elkészítési változata ismert, ezek közé tartozik a gyömbérrel, sáfránnyal, majoránával ízesített káposzta is.
Belsőségek		
Hütyü	Örmény, vérrel, tüdővel, rizskásával töltött olcsó hurkaféle. A hütyüs kofák, megyevásárokon árulták, a nagy serpenyőkben forró zsíron ropogósra sültött hütyüt.	Szegény emberek vásárolták.
Batyuzott báránybelsőség <i>Drob de miel</i>	Bárányhashártyába töltött belsőségekből (máj, szív, vese, lép, tüdő), tepsiben kisütve készülő román étel.	
Körítések és hozzávalók		
Főzelékek		Egyre kevesebb főzeléket készítenek, mert a szegénység fogalma társul hozzá.
Sólet	Az előzőleg beáztatott babot és árpagyöngyöt cserépedénybe öntik, rászórják a vöröshagymát és a zúzott fokhagymát, majd kis „fészkeket” mélyítenek a babban, és belefektetik a füstölt libacombokat. Köré héjas nyers tojásokat tesznek. Meghintik pirospaprikával és borssal, olvasztott libazsírt öntenek rá, majd felengedik annyi vízzel, hogy egészen ellepje. Lefedve fokozatosan melegítve párolják. Ezután kivesszik a húst, kicsontozzák és felszeleltetik, a tojásokat pedig meghámozzák és félbevágják, tálaláskor a bab tetejére teszik.	Híres zsidó étel amely a magyar konyha részévé vált.

Megnevezés	Jellemzők	Megjegyzés
Házsongárdi zöldpaszuly lerakva	A nagy darabokra összevágott zöldpaszulyt sós vízben főzik. Amikor félig megfőtt, leszűrjük, és tejjel, vajon piritott morzsával elkeverik és kivajazott sütőedénybe helyezik. Habosra kevert tojás, tejföl és reszelt sajt keverékével öntik le, majd előmelegített sütőben megsütik.	
Saláták, savanyúságok		
Oroszsaláta <i>Salată de beef</i>	A húslevesben megfőtt, apróra vágott zöldségekhez és főtt marhahúshoz savanyú uborkát, tormát tesznek, és összekeverik házi készítésű majonézzel. Zellerlevelekkel díszítve vendégváró ünnepi étel, karácsonykor, újévkor, keresztelők, eljegyzések alkalmával fogyasztják.	Kolozsváron a polgári származású társadalmi csoportok körében általánosan ismert és közkedvelt előételek.
Töltött tojás	A keményre főtt és hosszában kettévágott tojások sárgáját kiemelik, majd snidlinggel, gombával, petrezselyemmel összekeverve visszapúpozzák a fehérjére.	
Krumpli saláta	Főtt és karikára vágott krumpli hagymás ecetes lében.	
Padlizsánsaláta <i>Salată de vinete</i>	A parázson átsütött és hideg vízben meghámozott padlizsánt fakéssel felvágva és összetörve olaj és hagyma hozzáadásával készítik.	A kolozsvári magyar lakosság körében is elterjedt és készített román salátaféle.
<i>Zakuszka</i>	A parázson átsütött és hideg vízben meghámozott padlizsánt fakéssel felvágva és összetörve olaj és hagyma hozzáadásával készítik. Ez az étel alkalmas a tartósításra is, ekkor megdinsztelt hagymával és paradicsompaprikával (<i>gogosár</i>) és paradicsomszósszal összeöntve dunsztolják.	
Lisztes ételek és édességek		
Kenyér- és puliszkaféleségek		
Puliszka <i>Mămăligă</i>	Kukoricadarából vagy málélisztből főzik. Tejjel, túróval, paprikás- és tokányfélékkel fogyasztják. Alkalmas a húsból készült ételeknél a kenyér vagy a kórités pótlására.	
Túrós puliszka <i>Mămăligă cu brinză la cuptor</i>	A puliszkát megpirított szalonnával és juhtúróval sütőben kisütik.	
Bálmos	A megsavanyított író megsózzák és felfőzik, majd tejföl és kukoricaliszt (máléliszt) hozzáadásával folyamatos keverés mellett megfőzik. Végül felvert tojásokat adnak hozzá.	
Gomolya <i>Bot</i>	A keményre főzött puliszkából fakanállal egy-egy adagot szakítanak ki. Közepét túróval töltik meg, és birsalma nagyságú gomolyákat formálnak belőle. Nyáron vagy forró kőn sütik.	
Puliszkagombóc <i>Papară din făină de mălai</i>	A félkeményre főzött puliszkához vajjal összedolgozott túrot kevernek, majd kanállal gombócokat szagatnak belőle. Tojásban és zsemlemorzsában megforgatva mindkét oldalán megpirítják. Tejjel vagy reszelt juhsajttal tálalják.	

Megnevezés	Jellemzők	Megjegyzés
Káposztás lángos	Megkelt kovászt adnak liszthez, és tejjel félkemény tésztát dagasztanak, majd meleg helyen kelesztik. Két óra múlva aranybarnára párolt káposztát kevernek bele, ujnyi vastagra nyújtják, és féltényéri darabokra kiszaggatják és forró zsírban kisütik. Tejfölös vagy fokhagymás zsírral leöntve tálalják.	
Kőtestészták, palacsinták és pogácsák		
Tejfölös fánk	Langyos tejből, élesztővel és liszttel kovászt készítenek, tejfölös, tojásos keveréket tesznek bele, és simára kavarrják. Az így nyert tésztát langyos helyen megkelesztik. Lisztet hintett gyúrólapon szétterítik, és öklömnyi gombócokat vágnak belőle, melyeket nedves ruhával letakarnak. Végül bő, forró zsírban, mindkét oldalán aranybarnára sűtik. A szép fánk oldalán világossárga „szalag” fut körbe.	Farsang idején, húshagyó kedden fogyasztják.
Sütemények		
Vargabéles	A cukorral és tojássárgájával, majd tejjel simára kevert vajhoz áttört túrót és mazsolát adnak. Vaníliás porcukorral és kevés reszelt citromhéjjal ízesítik, és elkeverik benne a lisztből és egy tojásból gyúrt laskatésztát, valamint a habbá vert tojásfehérjét. Egy mélyebb tepsit három-négysorosan kibélelnek rétestésztával, miközben minden réteget olvasztott zsírral vagy vajjal meglocsolnak. Erre az alapra kerül a túrótöltelék, amit beborítanak három vagy négy réteg rétestésztalappal. A tészta tetejét vékonyan bekenik olvasztott vajjal, és mérsékelt tűzön sűtik úgy, hogy a teteje megpiruljon.	
Diplomata Savarina	A kolozsvári cukrászat helyi specialitása. Román tortaféle, vékony tésztarétegre zselés masszát húznak, és bevonják tejszínnel.	
Kati tészta	Tojásból, cukorból, vízből és lisztből vizespiskóta-masszát készítenek, kizsírozott tepsibe teszik, és vastagon megszórják cukorral.	Alapanyagok hiányában az egyéb süteményfélék pótlására szolgált ez a nagyon olcsón előállítható sütemény.
Püspökkenyér	A tojássárgáját cukorral habosra keverik. A tojásfehérjét kemény habbá verik, és a reszelt citromhéjjal összekevert liszttel felváltva a tojássárgájához adják. Tesznek bele hámozott mandulát, mazsolát, datolyát, fügét vagy diót. Apróra tört csokoládéval megszórják. Kivajazott aljú keskeny tepsiben vagy tortaformában sűtik.	A hiánygazdaság időszakában, amikor nem lehetett csokoládéhoz, datolyához, fügéhez, mandulához, de még dióhoz sem jutni Kolozsváron, ezek pótlására rahátot használtak.

• A táblázat Kövi Pál receptjeinek felhasználásával készült.

Felhasznált irodalom

BOURDIEU, PIERRE

1966 „Condition de classe et position de classe.” *Archives Européennes de Sociologie* VII. 201–223. (magyarul: Osztályhelyzet, osztálypozíció. In: A francia szociológia I. Budapest 1971. 402–432.)

CSÁVOSSY GYÖRGY

1998 Borissza kalauz. In: Kövi Pál: *Erdélyi lakoma*. 199–205. Budapest

ENTZ FERENC–MÁLNAY IGNÁCZ

1870 A szőlészet és borászat Erdélyben. A Földművelésügyi Minisztérium Közleményeiből

ÉLTETŐ-WELLMAN JÓZSEF

1998 Ebéd a templomerődben. In: Kövi Pál: *Erdélyi lakoma*. 29–32. Budapest

GAAL GYÖRGY

2001 *Kolozsvár, Millenniumi kalauz*. Kolozsvár

HALBWACHS, MAURICE

1913 La classe ouvrière et les niveaux de vie. „Les tendances consommatrices” Alcan, Paris, 387–455. (magyarul: A munkásosztály fogyasztási tendenciái. In: *A francia szociológia*. I. Budapest, 1971. 57–123.)

HERMÁNYI DIENES JÓZSEF

1960 *Nagyenyedi Demokritus* (1759). (Sajtó alá rendezte Klaniczay Tibor.) Budapest

JOHN S. EARLE–TELEGDY ÁKOS

1998 „A romániai tömeges privatizációs program eredményei”, *Közgazdasági Szemle*. V.

KAZINCZY FERENC

1816 Erdélyi levelek. Kolozsvár (jelenleg in: *Hazai utazók Erdélyben*. Kolozsvár 1942. Összeállította: Szeremlei László 34–39.)

KISBÁN ESZTER

1965 „A kenyér néprajzi kutatása Európában”, In: *Ethnographia* LXXVI. 313–340.

1982 Táplálkozási táj. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* V. 204–205. Akadémiai Kiadó. Budapest

1997a Táplálkozáskultúra. In: Balassa Iván (főszerk.): *Magyar néprajz* IV. 417–583. Budapest

1997b Étkezések, ételek – új formák és intézmények az újkori magyar táplálkozáskultúrában. In: *A táplálkozáskultúra változatai a 18–20. században*. Kalocsa

KOCSIS KÁROLY

1996 *Tér és társadalom*. 10. évf. 1. szám 89–90.

KÖSA LÁSZLÓ

2001 *A magyar néprajz tudománytörténete*. Budapest, Osiris

KOVÁCS KISS GYÖRGY

2001 A kolozsvári zsidók emancipáció utáni történetéhez. In: *Rendtartás és kultúra*. Marosvásárhely

KÖVI PÁL

1998 *Erdélyi lakoma*. Budapest

LONGHY A. ISTVÁN

é. n. A régi Kolozsvár – egy volt kolozsvári újságíró naplójából. Budapest. 5–8. (jelenleg in: Bálint István János (szerk.) *Kincses Kolozsvár* I. Budapest, Magvető, 1987. 392–394.)

LOSONCZI ÁGNES

1977 *Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben*. Budapest, Gondolat

MORVAY JUDIT

1962 Népi táplálkozás. *Útmutató füzetek a néprajzi adatgyűjtéshez* 6. Budapest

SÁNDOR GÁBOR

1942 A kolozsvári Hóstát emberi erővel végzett teherhordási módjai és eszközei. In: Szabó T. Attila (szerk.): *Dolgozatok a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi intézetéből*. Kolozsvár

SZŐCS ISTVÁN–KÖVI PÁL

1998 Az erdélyi zsidók. In: *Erdélyi lakoma*. 33–35. Budapest

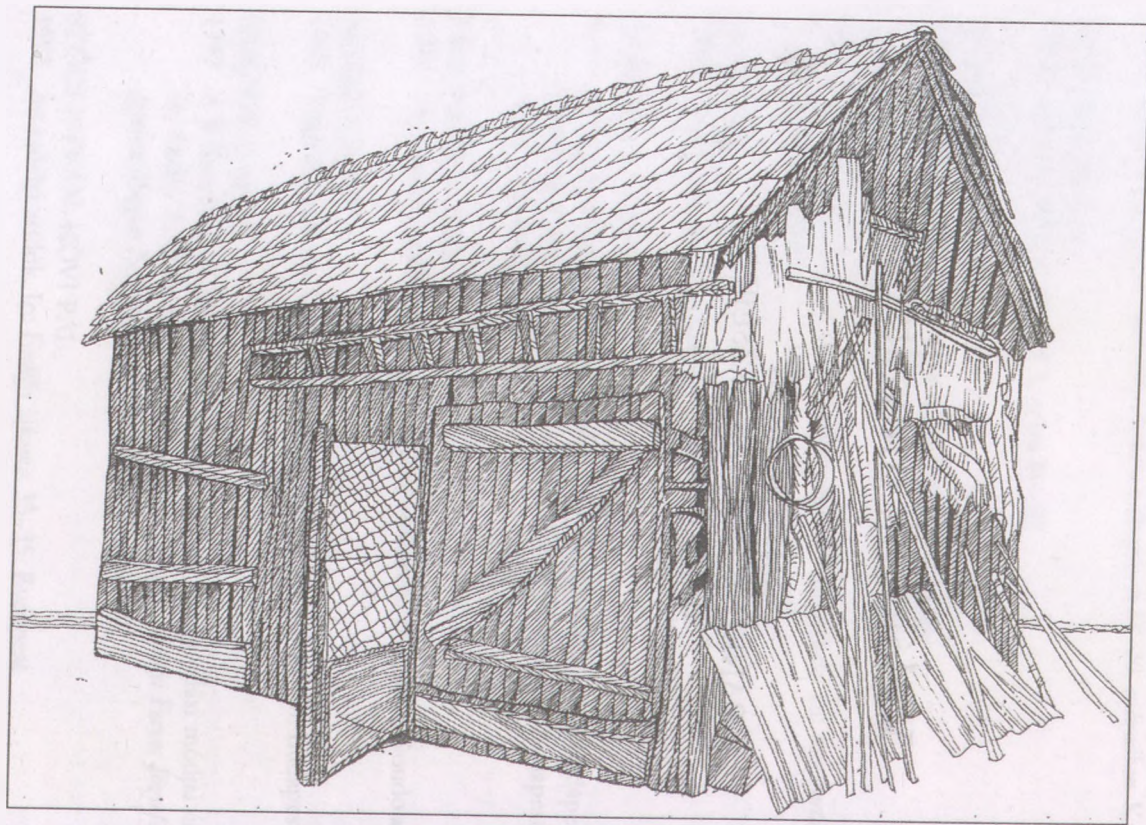
SZUHAY PÉTER

1994 A magyarországi parasztság életmódjának változása 1945-től napjainkig. In: *Herma Ottó Múzeum Évkönyve*. Miskolc XXXII.

Vidékeink műveltsége

CSÁKY KÁROLY
BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET
ILLÉS GABRIELLA

Boly, Fő utca 39.

„Szentasszonyok” egy faluközösség életében

CSÁKY KÁROLY

Bevezetés

Bár *Reguly Antal* némi humorral azt írta 1857-ben a palóc emberről, hogy annak „a vallásosság szokása csak úgy mint a lónak az, hogy befogják”; a templomba járás kapcsán pedig ama praktikusságát emelte ki, miszerint „ő olyan helyre jár templomba, a hol az ájtatosság mellett több más dolgait is végzi, elmegy a boltba, az orvoshoz ha beteg, látja ösmerőseit atyafiait, házasítják gyermekeiket”; s ehhez még hozzászól, hogy „a palocz mindég beszél, csak a templomban nem, ott alszik”,¹ eme népcsoport vallásosságát mégis komolyan kell vennünk, mert az bizony mély gyökérű. *Manga János* posztumusz kötetében olvassuk, hogy „a palóc falvakban – talán még inkább, mint másutt – erőteljesen élt a népi vallásosságnak az a formája, amelyben az egyház tanításának, liturgiájának elemei elvegyültek a nép misztikus-mágikus tudatvilágával, ami az ünnepekhez kapcsolódó szokásrend értelmét is meghatározta”.² A palócság fokozott vallásossága mindig is szembetűnő volt. A népi vallásosság legújabb palócföldi monográfiájának szerzői megjegyzik, hogy „az 1940-es években a magyar néprajzi csoportok körében a palócok jellemző vonásaként a hitéletet emelték ki”, s e tekintetben e vidéket, különösen az Ipoly mentét több kutató a „legrégiebb, legarchaikusabb” területnek találta. S a vallásosság a múlt századi leírások, kutatások szerint is „a palócok feltűnő ismérve”.³

Bevezetőnkben had említsük még meg a népi vallásosságot is érintő, egy-két faluban végzett vizsgálódásunk eredményeit, melyekből fény derül például a vallásos élet ama negatív jelenségeire, amik a *Historia domusokból* olvashatók ki. Szó esik ezekben a hívő emberek elkövette lopásokról, házasságtörésekről és istenkáromlá-

¹ Reguly A. 1975.

² Manga J. 1978. 192–193.

³ Lengyel Á.–Limbacher G. 1997. 11.

sokról; a szentségekhez való járulás elmulasztásáról, a példátlan templomi viselkedésről, a magzatelhajtásról és a törvénytelen gyermekről; az iszákosságról, a gyilkosságokról és öngyilkosságokról stb.⁴

Természetesen a vallásos élet pozitív megnyilvánulásairól is akad bejegyzés bőven a plébániatörténetekben. Főleg a szakrális helyek és tárgyak iránti tiszteletről, ezek anyagi vagy fizikai támogatásáról, a szobor- és keresztállításokról esik több alkalommal is szó. De írnak a jótékonyossági egyletekről, a társulatokról is. Például az Alsószemerédi Plébánia történetébe bejegyezték, hogy 1908-ban Felsőszemeréden, a filiális faluban Szegény Segélyező Egylet alakult, melynek felhívásához a falu valamennyi lakója nagy örömmel csatlakozott. 1914-ben, a világháború kitörését követően ezt írták a krónika lapjaira: „Az asszonyok este hat körül a zárdai iskolába jönnek, hol Szűz Mária szobra előtt mondják a rózsafüzért, több imádságot és éneket... Az iskolás lányok minden pénteken szentgyónáshoz járulnak s minden nap a szentáldozáshoz, az ország hadseregének szerencsés küzdelmeiért.”⁵

A Felsőtúri Plébánia történetét megörökítő könyvben 1866-ban jegyezték fel, hogy a Szent László Társulat 150 forinttal segítette „a thuri hiveket a templom építésében”.⁶ Ugyanezen *Historia domus*-ban találjuk az egykori plébános 1896-ban beírt sorait: „Két társulatot alapítottam: »a lorettoi szt. Ház egyetemes társulatát« és Szent József társulatát. Az előbbibe 300-an, a másodikba 511-en iratkoztak. Ilyen társulatok behozatalával a plébánosra semmi terhet nem róttam. Ilyen társulatok behozatalával a plébánosra semmi terhet nem róttam. Sőt a loretti társulat alakításával a helyzeten némileg könnyítettem, amennyiben a hívek a karácsonyi és húsvéti gyónásokat rendetlenül, csak az utolsó napokban szokták elvégezni: most a társulat tagjai az alapszabályok értelmében december 8–15-ig és március 23–április 1-ig tesznek eleget kötelességüknek, a többiek, akik nem tagok, ezen időn kívül járulnak a szentségekhez különben is parancsolt felvételéhez.”⁷ 1902-ben az Élő Rózsafüzér Társulatról készült feljegyzés: „Az Élő rózsafüzér-társulat ez évben újra szerveztetett úgy Felső-, mint Közép-Túron. Felső-Túron a tagok száma az új tagokkal együtt 90-re szaporodott, kik rózsákba osztattak, s a vezetők kijelöltettek. Közép-Túron a tagok száma a Közép- és Kistúri új tagokkal 75-re gyarapodott. A loretti társaság, mely 200 tagot számlál, szintén újból összeíratott.”⁸

A társulatok tehát a legtöbb helyen egyházi, papi kezdeményezésekre jöttek létre, elsősorban olyan céllal, hogy a hitéletet, a hitbuzgalmat erősítsék, az imádság gyakorlását szorgalmazzák, az egyházi életet még inkább kiteljesítsék. A XII. századtól

⁴ Az Alsószemerédi Plébánia *Historia domus*-ának ide vonatkozó anyagát két dolgozatomban mutattam be: Csáky K. 1997. 434–444.; 2000. 155–171.

⁵ Idézi: Csáky K. 2000. 167.

⁶ Salgó J. 1871.

⁷ Adatok a Felsőtúri Plébánia Történetéhez. 22.

⁸ i. m. 24.

szokásos imasorozatot főleg a domonkosok terjesztették el. A magyarországi rózsafüzér-társulatok alakításáról a XV–XVI. századtól vannak adatok.⁹

Az évszázadok során az Ipoly mentén is többféle társulat működött. Erről tanúskodnak a helyenként még fellelhető nyilvántartások, feljegyzések. Az elárvult Szécsénkei Plébánián a halomra hányt iratok közt bukkantam például az egyik anyakönyvre, melyben 1890-től tartották nyilván a társulati tagokat. Ebből tudjuk, hogy a Jézus Szíve Társulatnak például 1890–1899 közt 624 tagja volt, köztük többet a környező településekről is nyilvántartottak. Ugyanitt működött 66 taggal a Szent Alajos Társulat is, s volt közel 400 tagú Oltáregylet, 20 tagú Órangyal Társulat stb.¹⁰

Közölnek társulatokra vonatkozó adatokat a Canonica visitációk is. Ezekből tudjuk, hogy Paláston például 1940-ben a Rózsafüzér Társulatnak 645, a Jézus Szíve Társulatnak 212, a Szent József Társulatnak 174, a Missiók Társulatnak 192 tagja volt, de nyilvántartottak még további egyleteket is. A plébánia levéltárában ugyan csak találunk ide vonatkozó feljegyzéseket.¹¹

Nem célja a dolgozatnak a társulatok történetének, működésének részletes tárgyalása és bemutatása. Ehelyett az egyén, a társulatvezető, a „szentember” munkáját, a faluközösségben betöltött szerepét vizsgáljuk alaposabban, nem mellőzve természetesen a téma jobb megértéséhez szükséges kitekintést sem.

Köztudott, hogy az adott közösségi keretek között fontos szerep jutott a különös adottságokkal, a közösség számára elfogadható és példaadó jellembeli tulajdonságokkal rendelkező személyiségeknek. Ilyenek voltak az énekes emberek, az előimádkozók, a búcsúvezetők, a funérátorok, akiket olykor szentemberként tartott nyilván a település társadalma. A szentember, mint a közösség szószólója, az egyes szertartások végzője, a kultikus és liturgikus gyakorlatok ismerője, megbecsült tagja volt a falunak. A tridenti zsinat után ezek szerepe még inkább felerősödött,¹² s ma helyenként ismét reneszánszát éli.

Az alábbiakban Palást község néhány szentasszonyát mutatom be, különös tekintettel Péterné Pásztor Erzsébet tevékenységére. Érintem a környezetet, melyben élt, a családi hátteret s a családi élet eseményeit, a tevékenység és kapcsolattartás formáit, az egyén privát vallásos életét stb. Azt is felvillantom, milyen napjainkig tartó hatása van a szentasszonyok munkájának.

⁹ Gergely K. 1998. 298.

¹⁰ Az Úr Jézus sz. Szíve Társulatának Anyakönyve Ipolyszécsénke.

¹¹ Palást község Canonica visitatioja.

¹² Barna G. 1998. 26–35.

A népi vallásosság emlékei Palást községben

Palást évszázadok óta vallásos falu a történelmi Hont megyében. Katolikus hitét a lakosság a mai napig őrzi és ápolja. Templomán és iskoláján kívül kifelé ezt prezentálják szakrális kisémlékei is. Az egyes falurészekben még a nagy kiterjedésű határban megannyi kő-, pléh- és vaskorpusszal ellátott kereszt látható. (Templom előtti kőfeszület, gárdonyi és Sipka-oldali temetőkeresztek, kőlyuk alatti kereszt, Sopai-kereszt, Rennekei-kereszt, Estétől-kereszt, Veres-kereszt, Martini-féle kereszt, Kálvária-kereszt.) A szentek közül itt is emeltek szobrot Nepomuki Szent Jánosnak, Szent Vendelnek, a Szentháromságnak, s van több szobra is a Fájdalmas Szűznek, látható a Szűz Mária Szíve-szobor, a Lourdes-i Mária-szobor. Van a faluban Lourdes-i barlang, a temetőben Fájdalmas-kápolna, a szőlők közelében képoszlopa Szent Orbánnak. S áll még egy Szőlőhegyi-kápolna, egy Török-kápolna is.

A nép vallásos buzgóságának egyéb jelei is voltak, illetve vannak. Ezek egyike például a búcsújárás. Szentkútra, Selmezbányára, Hontnémetibe, Márianosztrára jártak (járnak) hálából, fogadalomból vagy egyszerűen csak buzgóságból. Volt, aki a távolabbi helyekre is elzarándokolt. Minden család házában ott lógott valahol a búcsústárisznya, a szentkúti zsák, amelyben vitte magával a zarándok a többnapos élelmet, az ünnepi ruhát, s hozta benne a búcsúban vásárolt kegytárgyakat. A búcsújárásról egyébként még lesz szó az alábbiakban is.

A társulatok közül ma is több működik a faluban. Róluk ugyancsak ejtünk még szót a későbbiekben. Régi ünnepi szokás volt a faluban a karácsony előtti ostyahordás és a rengőzés (kántálás). Ismét új hagyománnyá vált a Szent Család-járás és az Űrnapi körmenet.¹³

Péter Jánosné Pásztor Erzsébet, a szentéletű asszony

Pásztor Erzsébet 1901-ben született Paláston cseléd családban. Szülei az uraságnál dolgoztak, amíg „össze nem szedték” magukat. A család „nagyon vallásos vót, nagyon iparkodó emberek vótak”. Később körülbelül négy hektár földjükön gazdálkodtak, két gyermeket neveltek. Voltak teheneik, borjúik és juhaik is. Erzsébet 18 éves korában ment férjhez Péter Jánoshoz, akinek szülei „olylan nagyobb gazdák vótak”. Huszonkilenc éves korában megözvegyült, s visszatért saját családjának portájára. Az udvaron épült külön kis házban lakott. Haláláig nem ment férjhez, gyermeke sem volt. Testvére családját segítette, s mélyen vallásos életet élt. Több társulatnak, egyesületnek s egy harmadrendnek is a tagja volt. Búcsúkra járt, előimádkozott és előénekelt a templomi szertartások előtt, a halottaknál, a kilencedeken stb.

¹³ Csáky K. 2002. 12–15.

Foglalkozott a fiatalokkal, látogatta a betegeket és a haldoklókat, anyagilag is támogatta az egyházat, olvasta és terjesztette a vallásos irodalmat.

Kilencvenkét éves korában halt meg, s nem sokkal halála után kereste fel rokonait Mohay Tamás budapesti néprajzkutató. Ő adta át nekem azokat a dokumentumokat, melyek egykor Péter Jánosné tulajdonát képezték, s az örökösöktől kapott. Áttanulmányozás után az anyagot visszaadtam Palást községnek, hogy a falumúzeum egyháztörténeti gyűjteményében helyezték el.

2001-ben és 2002-ben több mai palásti adatközlővel beszélgettem Péterné Pásztor Erzsébetéről. Köztük rokonok és „tanítványok” is voltak. Elsősorban arról faggattam adatközlőimet, milyen embernek ismerték a palásti szentasszonyt. Péterné testvérének két gyermeke többek közt így nyilatkozott: „Nagyon jó asszony vót. Gyerek nem vót nekik, de példaképe vót mindenkinek. Hittyibe’ és viselkedésibe’ is megnyilvánult. Olyan tisztán éte özvegyiségit, ahugy csak egy özvegynek köllött. Járt a búcsújáró heleket, méghozzá gyalog. Özvegysége előtt is járt. Azért e, hogy legyen gyereke, azt nem tudjuk, nem beszét a gyerekrő soha. Mindig olyan jámbor asszony vót, a férjivel is nagyon szépen ét. (...) Mások bűneiért is sokat imádkozott. Az talán vétket se követett el. Mer az talán se rosszat nem tett, se másra nem mondott semmit. Szép vidám arcú, jókedvű volt, senki nem látta rajta, hogy mit tart meg. Bármennyit böjtölt, nem is tudtuk. Képes vót a nagyböjtji időket átböjtönyi. Mink mégis ettünk, ahugy meg vót engedve, de hát ő maga szerint böjtöt nagyon. Szerdán, pénteken, szombaton a húst soha nem ette meg. Vótak olyan napok, amikor csak eccer ett. De nagyon el tudta rejtenyi, amit tett. Soha nem mondta nyilvánosan. (...) Mindig olyan víg kedélyű vót. Templomba minden nap járt, napi áldozó volt. Mindenübe járt velünk dolgozni: szőlőbe, aratnyi. Ha megbántották, azt egy szóval se mondta vóna meg. Csúnya beszéd nem jött ki neki a szájján. Az utolsó időbe a lába fájt neki nagyon, azt is türelmesen viselte.”¹⁴

Péter Jánosné Pásztor Erzsébet másik rokonánál az alábbiakat jegyeztem le: „Jaj, hát az egy szent, az egy angyal vót. Olyan nem vót a faluba, meg nem is lessz senki. A falunak olyan előimádkozója nem vót, meg olyan gyönyörű hangja se vót senkinek, mint nenikének vót. Édesapám még övelők lakott együtt. Még édesapám itt született, ahol Örzi nenikénk. Járt ide imádkozni, itt is imádkoztuk a kilencedet. Nagyon fajn asszony vót. Ótőle tanótuk a rózsafüzért is. Sokszor úgy el gondókozik, tanító úr, hogy mégis mér köllött annak olyan sokat szenvedni halála előtt a betegségibe’. Sokat szenvedett nagyon. De tűrte, tűrte azt a sok szenvedést. Fiatalabb korába’ többen is akarták felességnek, mer szép vót, ügyes testalkató. De ő nem akart, ő csak otthon vót. Ő nevelte a rokonok gyerekeit.”¹⁵

¹⁴ Saliga Imréné Pásztor Mária, 1919. Róm. kat. Palást.

¹⁵ L’ábián Pálné Pásztor Julianna, 1924. Róm. kat. Palást.

A † M!

Fölvételi Lap.

Mélföldalmú Szűz Mária
Társulat-ába fölvétetett:

(Befőzőnek neve) Pásztor Örsi

Befőzt: (hely és kelte) Palást
1918. évi november 15-én

Meghalt: (hely és kelte) .....

Jegyzet. Ez a lap a társulati tag halála után oda-
küldendő, hol az a társulatba fölvétetett, hogy a szerzet
ért a szokásos halotti díjazást elvégezhesse.

Mutasd meg, hogy Anyánk vagy!

304.

Péter Jánosné
Pásztor Orsolyán, 1901.

a szent skapuláré-társulatba fölvétetett.

PALÁST 1942. 7. 1. é. Pásztor

FELVÉTELI LAP.

A Szent Kereszt Hadseregébe
fölvétetett:

Név őz. Péter Jánosné
rendes tagja

Bp. 194 4 év IX. hó 22 napján

A Szentföldi magyarországi Biztosa nevében

Pásztor

teljesítő.

A búcsújáró és búcsúvezető

Amint már arra utaltam is, a palástiak évszázadokon át buzgó búcsújárók voltak, s ma is szorgalommal járják ezeket a helyeket. Az ittenieknek is kedvelt célállomása volt *Mátraverebély-Szentkút*. Egy évben háromszor is elzarándokoltak ide, legtöbbször azonban a pünkösdi főbúcsúra jöttek. Csak a Balassagyarmat–Szécsény közti utat tették meg vonaton, „mer az nagyon hosszú vót”, de „úgy is vót, hogy tejessen gyalog mentek”. Egy sorban öten haladtak, elől a legények vitték a búcsús keresztet. A reggeli szentmise után a templom előtti nagykeresztnél gyülekeztek a búcsúsok. Rövid imát és fohászt mondtak: kérték a Jóistent, hogy segítse meg őket az úton. A mintegy ötven-hatvan fős csoport aztán az erdőn át elindult Ipolyhidvég felé, ott átkeltek a folyón, majd Drégelypalánkon át Balassagyarmatra gyalogoltak. Ott „meghátak” az iskolában, s másnap vonatra szálltak. Szécsényből aztán egész Szentkútig gyalogoltak ismét.

A búcsúsok közel egy hétig voltak távol. Általában csütörtök reggel indultak, s péntek este értek a búcsúhelyre. Szombaton és vasárnap végezték ájtatosságait, hétfőn délben indultak vissza, s kedden értek haza. Egész úton imádkoztak, de „vót úgy, hogy egy kicsit szünetőtek, leűtek vizet innyi”. Amint adatközlőim elmondták: „Legtöbbször Pásztor Erzsébet vót az előimádkozó, de annyit enyhítettek rajta, hogy aki akart, más is bekapcsolódhatott. Hatták, hogy maraggyon meg neki a hangja Szentkútra, mer nagyon jó hangja, kiváló hangja vót. Már várták Szentkútná’ is. Mikor mentünk Szécsénybe, úgy várták mán a szerzetesek, hogy jön a Böske.”

A búcsújárók Szentkútnál azért imádkoztak, hogy „a családokba’ béke legyen. Mindegyiknek kerőt olyan baja, azt fölajánlotta. Ugy is vót, hogy valaki fogadalombó’ ment, vagy azér, hogy hozzátartozója hazagyöjjön a frontró.”

Sasvárra, a felvidéki magyarság kedvelt szent helyére is vezetett búcsúsokat Péterné Pásztor Erzsébet. Amíg a mátraverebélyi kegyzsobor a Boldogasszonyt a térdén áldást osztó és országalmát tartó gyermek Jézussal ábrázolta, addig a sasvári Pieta-ábrázolás a Fájdalmas Anyát mutatta be, ölében a halott Krisztussal, fejükön koronával.¹⁶ Ilyen Pietát hozott Sasvárról házi szentélye számára szóbanforgó búcsúvezetőnk is. Sasvárra „jobban gyermekáldásért mentek a búcsúsok. Gyalog jártak oda is, valami vézen (Vágon – Cs. K. megj.) is átmentek hajócskán”.¹⁷

A híres *selmeci kálvárián* a Szent Kereszt tiszteletére tartották a búcsút. Ide is „nagyon jártak” a palástiak a „Szent Kereszt fölmagasztalására”. Ide ugyancsak sok búcsút vezetett Pásztor Erzsébet. Egynapi gyaloglással el lehetett érni a szép helyet. Reggel nyolckor gyülekeztek a templomnál, „besorakoztak”, elől mentek a fiatalok, hátul az öregek. Magosparton tartották az első pihenőt, a másodikat pedig

¹⁶ Bálint S.–Barna G. 1994. 338., 343.

¹⁷ Saliga Imréné Pásztor Mária 1919.

Németiben. Késő délután már Selmecre értek. Egész éjjelt a Nagyboldogasszony-templomban töltötték énekelve, imádkozva. A reggeli szentmisén megáldoztak, s úgy mentek ki a Kálváriára, „stációt mondani”. Ezután a kálváriai nagymisén újra áldoztak, s mise után, két óra felé jöttek haza. A „cselédek”, a kisebb gyerekek a „Veres-keresztne” várták a búcsúsokat. Akkor már megszólaltak a harangok, a búcsúsok a templomhoz mentek s elbúcsúztak egymástól. A szlovák falvakon át is hangosan imádkoztak, énekeltek, inzultálásra ezért soha nem került sor.

A Selmec patak völgyében elterülő *Hontnémeti*, a barátságos szlovák falucska szintén kedvelt búcsújáró helye volt Pásztor Erzsébetnek és a palástiaknak. Már csak azért is, mert szentasszonyunk tagja volt a Skapuléré Társulatnak is, Németi pedig a Kármelhegyi Boldogasszonyt vallotta patrónájának, s július 16-án tartották itt a „skapullérés búcsót”.

Ugyancsak „Némelyibe” lehetett fölvenni a skapullárét”, de erről majd a társulatok tárgyalásakor szólnunk. A falu fölötti dombon álló kegytemplom négyszáz éve nyert búcsújára vonatkozó pápai megerősítést. A szentélyben lévő mellékoltáron a Skapulérés Boldogasszony képe látható „igen színpompás kivitelben”, de néhány falfestmény is megőrökíti a kármelhegyi Boldogasszonyt és a szent skapulárét.¹⁸

Természetesen látogatta Péterné asszony a faluhoz legközelebbi búcsújáró helyet, *Magasmajtyént* is. A szlovák falu Strána dombján álló kápolnáját, haranglábját és keresztútját a XVII–XVIII. században építették a helybeliek fogadalomból a kolera-járvány elkerülése végett. A bajtól szerencsésen meg is szabadultak, s azóta is sűrűn járnak ide a zarándokok. A nagybúcsúkat a Szent Kereszt megtalálásának és fölmelegasztálásának ünnepén tartják.¹⁹

Péter Jánosné Pásztor Erzsébet a már bemutatott kegyhelyeken kívül továbbiakat is felkeresett. *Szécsénybe* is gyakran eljárt, általában egyedül, mivel ő az itteni ferences harmadrendnek is tagja volt. Az is előfordult, hogy a második világháború után a zöldhatáron kelt át, amiért őt a fináncok elfogták, s két napra lecsukták. Mikor kiderült, hogy csupán a búcsún való részvétel volt a törvénytelen határátlépés oka, szabadon engedték őt. A szécsényi főbúcsút augusztus első vasárnapján tartják, Porcinkula ünnepén, amikor is az óránkénti szentmiséken imádják az Istenanyát.

Az *egriekkel* szintén volt kapcsolata Pásztor Erzsébetnek. Jótékonycodásával támogatta az itteni kegyhelyet is. A szerviták templomában áll a „Bűnösök menedé-kének”, a Fájdalmas Anyának csodás hírű kegyszobra. Mária Jézus térdre roskadt holttestét vonja magához.

Élete során Magyarország legősibb és ledkedveltebb kegyhelyére, *Máriagyűdre* is elzarándokolt szentasszonyunk. Pedig ez igencsak messzire esett szülőföldjétől. Péterné azonban nem mulasztotta el a Mária-tisztelet eme központjának felkeresését

¹⁸ Ipolyvölgyi Németh J. K. 1991. 129.

¹⁹ i. m. 171.

sem, ahol az áldást adó kis Jézust bal karján tartó, álló Boldogasszonyhoz fohászzkodott. A búcsú abszolválása tehát nem volt kis feladat Pásztor Erzsébet számára. Hisz minden évben elzarándokolt valahová, időnként természetesen több helyre is. Mindez pedig nagy-nagy anyagi és fizikai áldozatot igényelt, böjtölésekkel, mély áhítattal gyakorlásával járt együtt.

Társulatok, egyesületek, szövetségek tagja

Élete folyamán Pásztor Erzsébet számos vallásos társulatnak, hitbuzgalma szövetségnek, jótékonyági egyesületnek, harmadrendnek is a tagja volt. Mindez megannyi feladatot, anyagi áldozatvállalást, erkölcsi kötelességet rótt rá. A társulatok szabályzataiból adódó imavállalások és kötelezettségek teljesítése is rengeteg időt vett igénybe. Amint majd látni is fogjuk, imádkozással, rózsafüzérmondással töltött órái messze felülmúlták az átlaghívó ilyen célra fordított idejét, sőt buzgósa több lelkipásztor ilyen irányú tevékenységén is túltett.

Megmaradt fölvételi lapja igazolja, hogy már 1918. szeptember 15-én, 17 éves korában belépett Paláston a *Hétfájdalmú Szűz Mária Társulatába*. Ennek alapítása 1233-ig vezethető vissza, az olaszországi Boldogságos Szűz Mária Szolgáinak, a Szervitáknak tevékenységéig. Pásztor Erzsébetnek az egri Szervitákkal volt kapcsolata, hisz mint fentebb is láttuk, ide is el-zarándokolt búcsúba. A társulat tagjai fekete skapulárét viseltek, s a „hét táblás olvasót” imádkozták. A Boldogságos Szűz Mária tiszteletére naponta el kellett mondaniuk hét Miatyánkot és hét Üdvözlégyet, Mária-ünnepeken pedig szent áldozáshoz kellett járulniuk.

1925. március 30-án Pozsonyban felvételt nyert a *Szent József Haláláról Nevezett Jámbor Társulatba*. Ennek célja az volt, hogy a haldoklókat imáikkal és jócselekedeteikkel éppúgy támogassák, mint a tisztítótűzben szenvedő lelkeket. A tagoknak lehetőség szerint minden reggel és este el kellett mondani az alábbi fohászimát: „Oh szent József, Jézus Krisztus nevelőatyja és a Boldogságos Szűz Mária igaz jegyese, könyörögi érettünk és a mai napon (éjjel) haldoklókért”. Tanácsos volt továbbá szent József tiszteletére ájtatosságot végezni minden szerdán, egész március hónapban és a Szent József ünnepei előtt való három vagy kilenc napon.

Egyik füzetébe írt feljegyzéséből tudjuk, hogy 1935. február 11-én az *Ingolstadti Miseszövetség* tagjává lett, 1935 novemberében pedig fölvétetett a *Szent Ágoston Társulatba*. Ez idő tájt fizetett elő a Virágos Kert című katolikus lapra. Erről a két társulatról egyéb anyagot nem találtam hagyatékában. Az utóbbinak valószínűleg vezetője lehetett, mert a Szent Ignác vize című, 1933-ban Pozsonyban kiadott könyvecske hátlapjára ceruzával beírta a társulat további 14 tagjának a nevét.

Társulati könyvei közt volt az *Élő Keresztút Társulatának* szabálykönyveskéje is, melyet 1909-ben Pécsen adtak ki. Ez a jámbor társulat eredetét a keresztúti ájtatosságtól vette, Szent Lénárt „hozta szokásba”. Kezdetben csak egyes városokban gya-

korolták az üdvös ájtatosságokat, de szent Ferenc idejében XIII. Leó pápa a tagoknak búcsúkat engedélyezett. 1901-ben a társulatok örök időkre megerősítették. A tagoknak naponta kellett elmélkedniük a kapott stációról, utána pedig három Miatyánkot és Üdvözlégyet, illetve Dicsőséget kellett elmondaniuk. Ájtatosság alatt egy erre a célra megszentelt feszületet tartottak a kezükben. Minden társulatnak 14 tagból állt, s ennek felállítására csak a ferencrendieknek volt joguk.

Említettük, hogy Péter Jánosné szoros kapcsolatban állt a szécsényi szerzetesekkel is. A negyvenes évektől tagja volt az *Asszisi Szent Ferenc Világi Harmadrendnek*. Ez a rend ugyanis lehetővé tette, hogy az alapító gondolata minden ember kincse lehessen, azoké is, akiket hivatásuk nem enged kolostorba: a házasságban élő férfiaké és asszonyoké is. A rend szabályzata szerint a terciáriusok „Otthonukban teremtenek a világ csábításától elzárt klastromot s iparkodnak buzgón gyakorolni” a szerzetesi erényeket. A tagoknak erkölceikben, szokásaikban, családi és külső életükben, hírnevükben feddhetetleneknek kellett lenniük. Tiszta gyapjuszövetből készült barna vállruhákat hordtak kordával. Ápolták a böjt, a vezeklés és az önmegtartóztatás szellemét.

A *Szent Kereszt Hadserege* nevű társulat „a keresztény öntudat és meggyőződés megszilárdítására és terjesztésére; megváltásunk helyének visszaszerzésére, fenntartására és méltó tiszteletének emelésére” alakult. Már VI. Pius pápa 1778-ban kelt „Inter cetera” kezdetű bullájában kijelentette, hogy mindazok a katolikusok, akik a Szentföld ügyének előmozdítását szeretetadományaikkal lehetővé teszik, különféle kegyelmekben részesülnek. 1887-ben XIII. Leó pápa búcsúkkal ajándékozta meg a társulatot. A Szentföld magyarországi biztosai, illetve a magyar Szent Kereszt Hadserege azt is feladatul tűzték ki, hogy a XXIV. Eucharisztikus Világkongresszus és Szent István 900 éves jubileumának tiszteletére felépítik a Magyar Szentföldet, azaz a Szentföld 20 legfontosabb szentélyének hű másolatát. A „hadsereg” tagjainak ruhájuk alatt egy megszentelt feszületet kellett hordaniuk, fölkeléskor és lefekvéskor azt áhítattal meg kellett csókolniuk, miközben ezt mondták: „Imádunk Téged, Krisztus és áldunk Téged, mert Szent Kereszted által megváltottad a világot”. A tagoknak a kereszt „üdvhozó tanát” példaadásukkal is kellett hirdetniük. Házukból távol kellett tartaniuk azt, ami lelki üdvük kárára lehetett volna. Minden hónap egyik péntekén tetszés szerinti órában Jézus Krisztus szent sebeinek tiszteletére öt Miatyánkot és öt Üdvözlégyet és Dicsőséget kellett elmondani. Alamizsna gyanánt évenként szeretetadományokat adtak a Szentföld szükségleteire. Tizenkettes csoportokra osztódtak, melyek élén a terjesztők álltak.²⁰ Paláston, ahol nagy hagyománya volt a Szent Kereszt Hadseregének, Péter Jánosné is egyik ilyen terjesztő volt. Talán ebben az egyesületben fejtette ki a legnagyobb tevékenységet. Ezt bizonyítja a társulat magyarországi biztosával, Majsai Mórral folytatott levelezése is. Egyébként támogatónk férje, Péter János, valamint testvére, Pásztor Bertalan és családja is örökös tagja volt a tár-

²⁰ Lelki keresztes hadjárat a Szentföld érdekében... 1905., 1941., 1942.

saságnak. Pásztor Erzsébetet 1943-ban nevezte ki örökös taggá Majsai Mór. Erről tanúskodik a biztos Palástra küldött levele, melyben többek közt így ír: „Kedves Jótévők! Hálásan köszönöm szíves adományát. Isten fizesse meg. Önt kineveztem a szentföldi nagycsalád örökös tagjává, hogy élete és halála után is részesülhessen mindazokban a lelki kiváltságokban, melyek a Szentföld jótévőinek az Anyaszentegyház engedélyezése után járnak: évente több mint 25 000 szentmise, a Szentsír őreinek és a zárándokoknak imaiban való részesülés stb.” Az örökös tagnak egyébként egyszer s mindenkorra 40 pengőt kellett felajánlania a Szentföld céljaira. Péter Jánosné azon leveleiből, melyek a rokonoknál maradtak, az is kiderül, hogy a buzgó szentasszony még sok mindent támogatott anyagilag. Többek közt a budapesti Szent Antal Árvaházat, az épülő kápolnafüredi templomot, a Szent István Társulatot, a pálos rendet stb., 1944-ben jótévői érmet kapott. A kinevezési okiratot Majsai Mór, a Szentföldi Nagybizottság ügyvezető igazgatója írta alá, s többek közt ezt olvassuk benne: „Szép és üdvös dolog a Szentföld Nagyművének segítése. Isten és az Egyház mindig hálás volt érte. Hálájuknak ezt a kegyes adóját a Szentsír őrei (a ferencesek) és a budapesti szentföldi zárda tagjai imáikkal, szent miséikkel és jócselekedeteikkel igyekeznek állandóan leróni.

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
 Budapesti Nagybizottság
 Budapest, VIII., Szentkirályi utca 38. Telefon: 340-040.

Nagyságos
 Pótiastelendő

Mr. Peter János

örökös
 tag

Pótiast

Hálásan köszönve, hogy a Szent István-Társulat pártolótagsági akciójában az elmúlt év folyamán is élveszhettük kegyes segítségét, méltóztatásuk megengedni, hogy ismét jószág-hoz fordulhassunk. Csakoltan bátrak vagyunk mellékelni a pártolótagsági gyűjtővet és nagyon kérjük, hogy a jelentkezőket báseírni, a pártolótagsági díjakat beszedni és a csakolt postatakarékpénztári befizetési lap felhasználásával címünkre beküldeni kegyesked-jék.

A pártolótagsági díj esikén is csak 1.— pengő és ezért egy naptár és négy fűzetet nyujtunk tagjainknak.

Kérésünket ismételtén Nagyságod szíves jóindulatába ajánlottan, vagyunk

Szentföldi Nagybizottság

MAGYAR SZENTFÖLD
 BUDAPEST, XII., Heinrich István u. 1-2.
 TELEFON: 145-112.
 CSERKESZAM: Szentföld, Budapest 6.042. és Magyar Szentföld 24.522.

KEDVES JÓTEVŐNK!

Hálásan köszönöm szíves adományát. Isten fizesse meg minden lelki és testi jóval! Ezekben a súlyos napokban pedig óvja Szereteteit is minden vesszőlemtől!

Hálából kineveztem a Szentföldi Nagycsalád örökös tagjává, hogy életében és halála után is részesüljön azokban az imákban, jócselekedetekben és szentmisékben (évente kb. 26.000), amelyeket Szentföldön a Szentsír őrei (ferencesek), a zárándokok és hívők az ottani missziós intézmények tagjaival együtt állandóan felajánlanak a Szentföld jótévőjért.

A keresztet megáldottam a pápai áldással, a keresztúti és a haldoklók ocsujával, amint az a szabálykönyv végen olvasható.

Kérem legyen a Szentföld és a magyar Szentföld lelkes apostola és ajánlja kedves ismerőseinek.

A kis Jézus áldásán és a golgothai Szűzanya védelme legyen kedves Családjával is!

szíves üdvözléssel:
P. János
 Szentföldi biztos

P. K. P. Majsai Mór cím.
 Budapest

Mint a Szentföldi Őrség magyarországi képviselője hozom mindenkinek szíves tudomására, hogy özv. Péter Jánosné úrnőt, örökös tagot mint a Magyar Szentföld mozgalmának áldozatos előmozdítóját jótévőink közé sorozzuk s így Ő a jótévőknek kijáró lelki kiváltságokban jelen OKMÁNYUNK erejénél fogva részesül.” Az alapító-jótévő tag egyébként 200 pengőt adományozott a Szentföld javára; neve külön táblán örökítettet meg, s érette a Golgotai Kápolnában havonta szentmisét végeztek.

Nagyon sok híve volt Paláston a *Skapuláré Társulatnak*. Köztudott, hogy a szent skapulárét egy mennyei látomásban maga a Boldogságos Szűz Mária adta 1251. július 16-án Stock Szent Simonnak, a Kármelita Rend főnökének. A skapuláré az üdvösség jele, aki abban hal meg, nem fog szenvedni az örök tűzben. A szent skapulárét ezért éjjel-nappal hordani kell. A tagoknak naponként el kell mondaniuk Szűz Mária kis zsoltosmáját. Ha ezt nem tudják megtenni (nem tudnak olvasni), szerdán és szombaton tartózkodniuk kell a húseledeltől. Továbbá havonként a szentségekhez kell járulniuk. Péter Jánosné 1942. július 19-én vette fel a szent skapulárét Paláston. A „magyarok alatt” ugyanis ezt feladták helyben is, Bartal Ráfael atyának volt erre felhatalmazása. Ez idő tájt hetvenen is voltak a társulatban: nők és férfiak egyaránt. Egyébként ezt megelőzően legközelebb csak Hontnémetüben lehetett fölvenni, „ott vótak karmelita papok meg skapullárés oltár, ott adták föl azt”. A templom bejáratánál volt „egy nagy könyv, oszt aki föl akarta venni a skapullárét, az beírta abba a nevit. A templomban aztán az oltár elejibe mentek, oszt ott a pap osztotta a skapulárét, meg oszt megáldotta a tagokat.” Jelenleg már kevés tagja van a társulatnak, azok is inkább idősebbek. A skapulárés rózsafüzért azért még minden harmadik vásárnap mondják most is a templomban. Otthon a tagoknak egy nap egy tizedet kell elmondaniuk. De olyan is van, aki mind a hetet elmondja.

A felsoroltakon kívül Péter Jánosné még *éjjeli szentségimádást* is tartott. A hagyomány szerint az Isteni Megváltó egykor megjelent boldog Alacoque Margitnak s ezeket mondta neki: „Kívánom tőled, hogy minden csütörtökön éjjel 11–12-ig a földig hajolva, imában töltsd ezt az órát, hogy részed legyen abban a fájdalomban, amelyet az Olajfák-hegyén a halállal küzdve átszenvedtem és ez által megengeszteljed haragomat a bűnösök iránt.”²¹ A *Jézus Szíve Társulat* tagjaként imádkozta az öt tizedes rózsafüzért, naponta más-más tizedet, *első pénteken* pedig a templomban az egészet előimádkozta. De előimádkozott az *Oltáriszentség* imáadásakor, mondta a „szentórát”, *első csütörtöki napokon a Fájdalmas Rózsafüzért* és a *Szentelek Olvasóját*. *Házioltárának* kelléke volt a sasvári pietà, Szent Erzsébet szobra, a Lourdes-i Szűzanya szobra és a Jézus Szíve-szobor.

Vallásos irodalommal szintén jól ellátta magát a szentéletű asszony. A társulatok imafüzetein és alapszabályain kívül hátrahagyott örökségében ott volt Hampel Ede Teljes búcsúk örökös naptára című kiadványa (Novisad, 1930), az Acta Catholica ál-

²¹ Zeigler A. 1914.

tal megjelentetett Ájtatosságok Szent Margit tiszteletére című füzetecske, Vetési Római zarándokkönyve (Budapest, 1913), Halász Pál Ájtatosságok a családi életben elkövetett vétkek engesztelésére írt füzete (Budapest, 1943), a P. Böle Kornél által szerkesztett Áldott legyen az Úr neve! című, káromkodás elleni engesztelő ájtatosságokat tartalmazó kisfüzet (Budapest, 1941), Toma István kis könyve, az Imádkozunk a hadbavonultakért! (Budapest, 1914) s mindazok, amiket már fentebb is említettünk. Ezenkívül számtalan ismert imakönyv, kézírásos imafüzet, imalap forgott még a kezén. Az utóbbiakból több tanítványaihoz is került, s egynémelyikükről ejtünk még szót az alábbiakban.

Ugyancsak gazdag volt a szent ponyvairodalom ama tára, amely megmaradt az előimádkozó és énekes asszony halála után. A *Bagó Mártonnál* nyomtatott kiadványok közül például találkozhatunk gyűjteményében az alábbiakkal: Két legújabb ének búcsuk alkalmára (Bp., 1891), Legújabb szent ének a Szentkereszthez (Bp., é. n.), Négy szent új ének Krisztus kinszenvedésére és a boldogságos szűz Mária koszorújához (Bp., 1890), Arany Miatyánk az imálandó, dicsérendő és keserűséggel szenvedő úr Jézus Krisztus halálához (Bp., é. n.), Legszebb és legújabb énekfüzet a szegedi csudálatos szűz Mária képe előtt (Bp., é. n.), Nagyöjtre való ájtatosság (Bp., é. n.), Egy szép ének a boldogs. szűz Mária tiszteletére (Bp., é. n.), Legújabb hét ének a szűz Mária tiszteletére és a Szentlélek imádására (Bp., 1886), Ájtatos imádság, mely által magát részessé teheti az ember egész Világon való Szent Misékben (Bp., 1858), A szt. misék felajánlása (Bp., é. n.).

Gazdag a *Bartalis Imrénél* nyomtatott ponyvagűjtemény tára is: Ájtatosság háború idején (Bp., é. n.), Öt igen szép új ének Jézus szent szívéhez és a szűz Máriához (Bp., 1888), Igen szép hét ének a boldogságos szűz Mária tiszteletére (Bp., 1889), Az élő szent rózsafüzér olvasóhoz énekek és imafohászok (Bp., 1887), Kálvária virágok (Bp., 1887), Szűz Mária lourdes-i jelenései énekekben (Bp., 1893), A jámborok kívánsága vagy egy új megtért hálája (Bp., é. n.), Legszebb új énekfüzet a mátraverebélyi szent kútnál lévő csodatevő szent kép előtt mondandó Nógrád megyében (Bp., é. n.), Két legújabb ének búcsuk alkalmára (Bp., 1891).

Rógsa Kálmán adta ki Az özvegyek siralmai és az árvák fohászait (Bp., 1885), *Orosz Istvánnál* jelent meg a Buzgóságra vonzó énekek szent Annához (Ladány, é. n.), *Kék Lászlónál* látott napvilágot a Hat igen szép ének a legszentebb szív asszonyához (Balassagyarmat, 1886).

A hagyományok továbbálása és a „tanítványok”

Péter Jánosné Pásztor Erzsébetről általában tisztelettel és szeretettel beszélnek a mai adatközlők. Igazi szentes asszonynak tartják őt, s egy évtizeddel halála után kezd egyféle kultusza kialakulni a faluban. Gyermeke nem lévén, a rokonok is egyre nagyobb buzgalommal kutatják emlékét, büszkén mutogatnak egy-egy birtokukba ke-

Arany Miatyánk
 az imádandó, dicsérendő és keserűséggel szenvedő
 UR JÉZUS KRISZTUS
 HALÁLÁHOZ.

BUDAPESTEN.
 Nyomatott Nagy Márton és fiánál. 58.

Egy szép ének
 a boldogs. szüz Mária tiszteletére.

Budapestén.
 Nyomatott Nagy Márton és fiánál. 140.

Legszebb új énekfűzet
 mátra-verbélyi szent kútnál lévő
 sódatevő szent kép előtt mondandó
 Nógrád megyében.

BUDAPEST.
 Nyomatott és kapható Barátság kiadónál, (Kisrészvény-utca 12.)
 117. szám.

HAT IGEN SZÉP ÉNEK
 A
LEGSZENTEBB SZÍV
 asszonyához.

NYOMATOTT KÉK LÁSZLÓNÁL
 B. GYARMATON, 1889.

rült dokumentumot: könyvet, cédulát, rózsafüzért, levelet stb. Ez különösen akkor vált érdekessé, miután a néprajzosok egyre intenzívebben kutatták életét. Az újjászervezendő falumúzeumba több tárgyat is bemutatnak tőle, a temetőben pedig rendbe teszik sírját.

A szentasszony munkájának eredménye azonban a tanítványok tevékenységében ölt legeredményesebben testet. Ezek egyike *Helység Istvánné Vanga Rozália* (1915) előimádkozó asszony, aki már gyermekkorában részt vett azokon a búcsúkon, amelyeken Péterné volt a vezető, az előénekes és az előimádkozó. Sok-sok éneket, imádságot tanult tőle. Később imafüzeteket, kézírásos könyveket is kapott Erzsébet asszonytól. Helységné „imádságos barátnőjének” tartotta Péternét. Betegségekor rendszeresen látogatta őt, nála volt utolsó óráiban is, s ma is naponta imádkozik lelki üdvéért.

Helységné Vanga Rozália Péternétől vette át a halottas házaknál működő előimádkozó szerepét. 1999-ig mintegy 300 halottnál ő végezte a népi szertartást. Tevékenységéről pontos feljegyzést vezetett. Egy-egy alkalommal 50, újabb időben 100 koronát kapott az imádkozásért. Mikor összegyűlt egy nagyobb összeg, a templom javára ajánlotta fel. Volt úgy, hogy kétszer is imádkozott egy-egy halottnál. Újabban ezt a hullaházban vagy a templomban végzi. Temetés előtt a halottat is beszenteli a koporsó lezárásakor.

Mikor az imádkozó megérkezik a halotthoz, így köszön: „Dicsértessék a Jézus Krisztus! Adj Uram, örök nyugodalmat neki!” A halott lábánál ülve a Fájdalmas rózsafüzérrel kezdi ma is az ájtatosságot. Aztán az Aranykorona című könyvből imádkozik. Egykor a Zsolozsma a halottakért című egész fejezetet elimádkozta, de mára „mán megszokalta a nép”, és kérték, hogy hagyjon ki belőle. Újabban tehát csak az alábbi részt olvassa fel: „Világosítsd meg, Uram, azokat, akik sötétségben s a halál árnyékában ülnék, és lábainkat a békesség útjára igazgasd.” Majd így könyörög: „Minden híveknek teremő és megváltó Istene! Szoltáid (Szolgálóid) lelkeinek minden bűnököt megbocsássad, hogy amely bocsánatot mindenkor kívántak, azt ájtatos könyörgések által megnyerhessék, amen!” Ezt háromszor elmondja, majd a Halottak litániáját (Mindenszentek litánia) imádkozza, s egy hosszabb, nyomtatott imával fejezi be a szertartást. Ezt követően éneklük a Búcsúztatót, majd elimádkozzák a Miatyánkot és az Üdvözlégyet, s az összejövotelt a Záróénekekkel fejezik be. A búcsúztató énekeket a megfelelő alkalom: a halott életkora, neme, családi állapota szerint válogatta Helységné is. A szövegek nagy részét megtaláljuk a *Nem halt meg ő*, csak alszik című halotti gyászénekeket tartalmazó kötet III. kiadásában, melyet Varga Lajos állított össze Jászárokszálláson, s Egerben jelent meg a századforduló táján. A szövegeket Zsaskovszky Énektár (1855) vagy a Bozóki Énekeskönyv (1797) dallamainak mintájára énekelte. Helységné tevékenységéről részletesebben írtam, a szövegeket, énekeket alaposabban bemutattam nemrég megjelent halálmonográfiámban.²²

²² Csáky K. 1999. 100–103., 155–163.

Péter Jánosné „legfiatalabb” tanítványa *Hegedűs Lászlóné Matyó Margit* (1944) társulatos asszony, Palást vallási életének egyik szervezője. Így emlékszik mesterére: „Mikor lányok vótunk, akkor Örzi nene, Pásztor Erzsébet, az összehít bennünköt, oszt tanított a rózsafüzérekre. Oszt mink, uccabeli lányok – kövecsiék, alsokiak, partiak – tizenötön megalakítottuk a társulat egyik csoportját. Én lettem a vezetőjük.”

Hegedűsné aktív társulatos asszony ma is: az *Élő Rózsafüzér Társulat* kövecsi csoportjának, „rózsájának” vezetője. Környezetében még további két csoport működik. Egyes csoportokban azonban sokan kihalnak, s nincs, akiket „fölvegyenek” helyükbe. Ilyenkor a vezető mondja a kiszabott imát a hiányzók helyett is. Így halt ki nemrég Hegedűsné férje is, de ő két fiatal unokáját, Kristófot és Xéniát vette fel helyébe. Paláston még működik társulati csoport az Új utcában, a Kissoron, Gárdonban, Tubánban és Fősőkön kettő. A tagok a Fájdalmas, az Örvendetes- és Dicsőséges-titkokat az év minden napján mondják. A cédulákat első vasárnap a templomban cserélik.

Hegedűsné kivette részét egy újabb társulat palásti csoportjának alakításából is. *Jézus Szentséges Szívének Családja* 1971-ben jött létre, melynek célja, hogy Jézus Legszentebb Szívét minél többen megismerjék és megszeressék. Ebből jelenleg hat 14-es csoport van a faluban. A csoport élén az „apostol” áll. Az apostolok naptárfüzeteiben olvassuk, hogy ehhez a munkához alázatosság és merészség kell, s nekik kell megtalálni az embereket, akik az imacsaládhoz csatlakoznak. Az apostol nyilvántartja a család tagjainak imalapjait, adatait s az év ama három alkalmas időpontját, amikor a kilencedeket tartják.

Társulatos asszonyunk szintén jól el van látva a legszükségesebb vallásos irodalommal: imafüzetekkel, cédulákkal, írott és nyomtatott könyvekkel stb. Nem csoda, hisz a különféle kilencedeken – Szent Család-kilenced, Lourdes-i-kilenced, Szent József-kilenced – is előimádkozik, búcsújárásokat szervez Szentkútra, Márianosztrára, Pestre (Szent Rita-búcsú, Sziklakápolna, Jézus Szíve-templom) stb.

Gazdag az eszközgyűjteménye is. Rózsafüzérből például több fajtával is rendelkezik: van ereklyével, búcsúval ellátott rózsafüzére, öt tizedes rózsafüzére, Szent József-olvasója, Hétfájdalmas (7x7 tizedes)-olvasója, Szent Rita-olvasója (3x7 tizedes), Szent Sebek- és Könnyek Anyja-rózsafüzére.

Hegedűs Lászlóné legújabbban a falumúzeum egyháztörténeti gyűjteményét kezeli, rendezi és gyarapítja.

További szentasszonyok

Paláston megannyi olyan ember élt még, aki sokat tett egyházáért: szakrális kisemléket állított, keresztet, oltárt faragott, lobogókat, terítőket hímzett stb. *Fritz Máttyás* csodálatos faragású házioltárai például még ma is megcsodálhatók, s nemrégiben is legszebb díszei voltak az úrnapi „gulipkáknak”. *Nagy István* régi mintára faragott Sopai-keresztje szintén szép ékessége a palásti határnak.

Racsko Jánosné Teknős Mária (1922) „szentes asszony” is elsősorban a kézügyességével tűnt ki, ami már fiatal korában is megmutatkozott. Férje a II. világháborúban esett el, egyetlen fia 16 évesen halt meg tüdőgyulladásban. Ezután szinte teljesen a vallásos tematikájú hímezések, oltárterítők, lobogók készítésének élt. Nagy gonddal készített, művészien kivitelezett munkái bárhol megállnák a helyüket. Ő hímezte a körmeneti „supellát” baldachinjának selyemanyagát még Bartal Ráfael atya (1937–1948) idejében. „Báránkát meg Oltáriszentséget varrt rá.” Az ő munkáját dicsérik a körmeneti lobogók is. Sárga és zöld színű, fehér cérna- és selyemhímzésű, népies motívumokat is felvillantó oltárterítőit a falumúzeum egyháztörténeti anyaga őrzi. Az ügyes kezű asszony 68 éves korában hunyt el Paláston.

Szent emberként tartotta számon a faluközösség az újabbbkori gyógyítókat is. Különösen akkor, ha tevékenységükben jól megfért egymás mellett a szent és profán, ha a gyógyító maga is gyakorolta hitét. Ilyen volt Paláston *Kiss Istvánné Saliga Mária* (1921), a jó módú parasztszaládból származó asszony, aki itt-ott még ma is „praktizál”. Elsősorban a szájfertőzés gyógyításának specialistája. A betegséget tüzes sarlókkal és ráolvasással gyógyítja. A tüzes sarlókkal mintegy a rossz szellemet űzi el. A mágikus cselekedetet végző ráolvasásából kiderül, hogy a betegséget az erdőbe, a fához küldi. Szövege azonban már a katolikus vallás egyes elemeit is tartamazza: a kereszttetést például, az Isten segítségül hívását, a Szűzanya és a Szentlélek emlegetését stb. A gyógyító asszony egyébként maga is hívő és templomjáró ember. Gyógyításáért semmit el nem fogad. Rendszeresen szentáldozáshoz járul, s vallásossággal is átütött tudományát szívesen átadná másnak. Róla részletesebben hiedelemmonográfiámban írtam.²³

Péter Jánosné legközelebbi rokonait, a család vallásos magatartását egy külön dolgozatban kellene bemutatni és elemezni. Róluk csak érintőlegesen szóltam, amikor adatközlőként idéztem például a szintén példás katolikus életet élő előimádkozó és társulatos asszonyokat: Nagy Lászlóné Pásztor Margitot (1926), Saliga Imréné Pásztor Máriát (1919) és Fábíán Pálné Pásztor Juliannát (1924). Valamennyiük életének meghatározó egyénisége volt Péter Jánosné Pásztor Erzsébet, aki nagy hatással volt az ő vallásosságuk alakulására, erkölcsi magatartásuk formálódására is.

Felhasznált irodalom

BARNA GÁBOR

1998 Bálint Sándor „Egy magyar szentember”-e. In: Barna G. (szerk.): *Szentemberek*. 26–35.

BÁLINT SÁNDOR–BARNA GÁBOR

1994 *Búcsújáró magyarok*. Budapest

²³ Csáky K. 2001.

CSÁKY KÁROLY

- 1997 A népi erkölcs és a viselkedési szokások emlékei egy Historia domus lapjain. In: Csoma Zsigmond–Viga Gyula (szerk.): *Európából Európába*. Budapest–Debrecen
- 2000 Egyházi dokumentumok néprajzi adatai. *Néprajzi Látóhatár* 2000. 1–2. sz. 155–171.
- 2002 *Palást. Egyházi emlékek*. Komárom
- 1999 „Nem halt meg, csak alszik” Dunaszerdahely
- 2001 *A Középső-Ipoly menti palócok népi hiedelemvilága*. Dunaszerdahely

GERGELY KATALIN

- 1998 „A Szentolvasó Társulat Mária Kertje...” In: Barna Gábor (szerk.): *Szentemberek*. Szeged–Budapest

IPOLYVÖLGYI NÉMETH J. KRIZOSZTOM

- 1991 *Búcsújárók könyve*. Balassagyarmat

LENGYEL ÁGNES–LIMBACHER GÁBOR

- 1997 *Népi vallásosság a Palócföldön*. Balassagyarmat

MANGA JÁNOS

- 1978 *Palócföld*. Budapest

REGULY ANTAL

- 1975 *Palóc jegyzetei 1857*. Szerk.: Selmeczi Kovács Attila, Eger

SALGÓ JÁNOS

- 1871 *A Felső Thúri Plébániát érdeklő történelmi és egyéb adatok felfejtése*. Kezdetre Salgó János plébános 1871. évi február hó 11.-kén. 3.

ZEIGLER ANDRÁS

- 1914 *Éjjeli szentségimádás elégtételül az éjjeli bűnökért*. Kalocsa

PALÁST KÖZSÉG CANONICA VISITATIOJA

- 1930–31. Eszt. Prím. Levéltár. Lib. 1930–1 (940).

LELKI KERESZTES HADJÁRAT...

- 1905– *Lelki keresztes hadjárat a Szentföld érdekében vagyis a Szent Kereszt Hadserege ismertető és szabálykönyve*. Budapest, 1905., 1941., 1942.

Erdők a Jászkun Kerületben

BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET

A redempció¹ idején mindhárom kerületről elmondható, hogy fában szegény. Épületfának távolabbi vidékről szállítanak, többnyire Erdélyből a Tiszán úsztatnak fát, s a tiszai kikötőből viszik tanácsai szervezéssel és felügyelettel, egy-egy jászkun helységbe.

A kevés erdősített területet a redempciókor osztatlan köztulajdonban hagyták, s alig zárult le a földváltás, amikor Mária Terézia királynő 1769-ben kiadott országos erdőrendtartását² megelőzve 1762-ben megszületett a Jászkun Kerület erdőrendtartása.

A jászkun erdőrendtartást „az erdők ültetése s azok megóvása iránt” megfogalmazott statutumot 1762. március 26-án fogadta el a generális közgyűlés. A rendtartás az erdőültetés felügyeletét a kerületi kapitányok hatáskörébe utalta, az ő feladatuk lett a telepítésről és az új erdők védelméről való gondoskodás,³ amit a helyi tanácsok közbejöttével hajtottak végre. 1804-től kinevezett tisztségviselő az erdőinspektor felügyelte a Jászkun Kerület egészének erdősítését, majd 1813-tól az összerületi inspektor hivatalát megszüntették, de ekkor már feladatát kerületenként külön-külön felügyelő látta el. Az egyes helységekben pedig 1804-től a politikai inspektor – egy-egy szenátor vagy kistanácsbeli – ügyelt az erdősítésre.⁴ Az inspektor hatáskörét az 1807. 21. tc. alátámasztotta és támogatta. A törvény felhatalmazta a megyét, hogy az erdőt az okszerű gazdálkodás elveivel ellenkező módon használó tulajdonost megbüntesse, az ilyen tulajdonos erdőbirtokát akár zár alá vehette.

A Jászkun Kerület a megyékhez közelítő szakszerűsítési törekvéseiben úgy próbálta központi ellenőrzését a települési önkormányzatokra kiterjeszteni, hogy a

¹ Redempció = az 1745-ben Mária Terézia királynő által engedélyezett jászkun redempció, a Jászkun Kerület szabadságjogainak visszaváltása. Lásd: Bánkiné Molnár E., 2000.

² A fáknak és erdőknek neveléséről .... Pozson, 1770.

³ Tagányi K. 1896. II. 198–199.

⁴ SZMI. (Jász–Nagykun–Szolnok megyei Levéltár) JK (Jászkun Kerület levéltára) kig. Fasc.1. No 673/1806.

helyi felügyelők kinevezését kerületi jóváhagyáshoz kötötte.⁵ Hamarosan külön munkautasítást készítettek számukra. Az inspektorok a szakmai felügyeleten kívül az erdőtulajdont érintő hatósági jogokat kaptak. Ezek közül nagy jelentőségű volt, hogy ha valaki a neki juttatott erdőföldet nem ültette be, azt a helybeli erdőinspektor bárkinek átadhatta beültetésre. Az erdőgyarapítás örökös tulajdonosa az új birtokos lett.⁶

A statutumokkal, központi rendeletekkel és kerületi határozatokkal szabályozott és felügyelt erdőtelepítés és gazdálkodás a központosítás ellenére megtartott települési sajátosságokat, s őrzött némi tanácsi koordinálású autonómiát az erdőélésben. A helyi önkormányzatok szabad mozgásteret az erdőföld osztatlan közös redemptus tulajdonából fakadt, ami fölött a birtokos közösség, illetve az azt képviselő tanács gyakorolta a rendelkezési jogok többségét.

A birtokos közösség egyetértésével határoztak arról, hol, mekkora területet jelöljenek ki erdőtelepítésre, s arról is, kik, milyen feltételekkel birtokolhatják az erdőföldet. Lényegében az elvégzett munkáért bizonyos feltételekkel elnyert erdőélési jogról beszélhetünk. A telepítő csak a fákat, s nem a földet kapta tulajdonba. A föld közös redemptus tulajdon maradt. Halason, pl. 1861-ben a tagosításkor az új tulajdonos megválthatta a fákat a régi tulajdonostól, ha nem váltotta meg, akkor az előző erdőtulajdonos kivágathatta az erdőt.⁷

Erdőföldet redempciós jog alapján osztottak. Félegyházán az osztókulcs egy negyed telek után egy lánc erdőföld volt, hat lánc hosszú dűlőből. Egyszerre nem nagy területet erdősítettek. A fatelepítésre kijelölt határrész rendszerint másra alig használható homokos föld volt, ezért gyakori, hogy a szőlők melletti határrészt osztják tovább.

Szervezett faültetésről a kerületi erdőrendtartás után beszélhetünk. 1765 tavaszán pl. fűzfát telepítettek kerületszerte.

Fűzfatelepítés adatai a Kiskun Kerületben, 1765-ben⁸

Hely	Telepített facsemete	Facsemete fajtája
Kunszentmiklós	4000	fűz
Fülöpszállás	2000	"
Félegyháza	4000	"
Majsa	2000	"
Dorozsma	2000	"

⁵ SZMI. JK Kig. Fasc. 1. No 66/1809.

⁶ SZM JK Kig. Fasc. 4. No 91/1814.

⁷ Nagy Szeder I. 1935. 27.

⁸ BKMI. (Bács-Kiskun megyei Levéltár) Kh. lt. (Kiskunhalas levéltára) Prot. Curr. III. 41./1765. febr. 15.

Ahol a megszabott famennyiséget nem ültették el, ott a főbíró 12 Ft, a nótárius 6 Ft, s minden tanácsbeli 12 Ft büntetést fizetett saját pénzéből.

Az erdőtelepítésre jótékony hatású volt a selyemhernyó-tenyésztés szorgalmazása. Az 1770-es években szinte minden helység határában epreserdőket létesítettek. Szükség volt a homokfogó fákra, mert a néhány évvel korábban ültetett fűzfákból alig maradt.⁹ Tíz év múlva jegenyenyár-telepítést szorgalmaztak. A csemetéket a Jászkun Kerület központilag szerezte be Vácról, s osztotta el a helységek között. Egy-egy település 300–600 csemetét kapott ültetésre.¹⁰ A fűz és a nyár után égerfákkal és ismét fűzzel próbálkoztak, majd 1794-ben a helységek vörösfenyőmagvakat kaptak, vetési útmutatóval.¹¹

A telepítésre kijelölt földet a redemptusok között osztották, közcélra városi erdőket telepítettek. A koordináló feladatot és a szakszerűség biztosítását a kerületi közgyűlés mindenkor a kinevezett inspektoron keresztül látta el. A közgyűlésben alkották és fogadták el azokat az operátumokat, amelyek az erdőültetés módját írták elő. A telepítésre alkalmas helyet a kerületi mérnök mérte ki, rendszerint a „közhomokból” s csak a felnövekvő fák tulajdonjoga illette a telepítőt. Felmerül a kérdés, mégis miért ragaszkodtak a redemptusok elsőségi jogához az olyan föld esetében, ami csak egy-két évtized múlva ad majd hasznót, munkát viszont minden évben folyamatosan? A választ részben a föld eredendő redemptus tulajdon volta adja, amit nem szívesen engedtek át más társadalmi rétegbe tartozóknak, másrészt az erdőföld köztes termelésre való hasznosítási lehetőségét igyekeztek kihasználni.

A tulajdon jellegének legpontosabb meghatározását az 1806. évi Jászkun kerületi operátum adja, ami az erdőtelepítés módja mellett meghatározta a telepítés tulajdonosi következményeit. „Ha valaki a maga erdő földjét most fel nem törné, következően sem tavasszal, sem ősszel és még jövő ősszel és még jövő tavasszal is fa csemetékkal be nem plántálná, szabad, sőt köteles lészen a Bíró azt a szomszédságnak adni, ha az is olly korhely volna, vagy néki sem kellene, akár mely Redemptus Embernek, a ki magát jelenti, sőt ha Redemptus nem találkozik, Irredemptusnak is, úgy mind azáltal, hogy az Erdőbeni Birtok a szőlőknek paritása szerint Redemptus juszt senkinek sem fog adni.”¹² Az operátum ugyanazt az elsőségi jogrendet tükrözi, amit a földvásárlásoknál érvényesítettek. Az erdő nem adott redemptusi előjogokat, hiszen a föld továbbra is közbirtok maradt, csak a telepítvényt és a köztes művelés lehetőségét nyerte el birtokos. A telepítő valójában haszonbérlelője az erdőföldnek, nem pedig tulajdonosa. Az erdőföld megmaradt osztatlan redemptus tulajdonban, s csak az erdő lett a telepítőé.

⁹ BKMI. Kf. lt. (Kiskunfélegyháza levéltára) L 27. Cs. 5. Sz. 1./1771.; Arc. 24. Caps. 1. Fasc. 1. No 1./1771.

¹⁰ BKMI. Kf. lt. Arc. 23.Caps. 2.Fasc. 1. No 1./1781.

¹¹ BKMI. Kf. lt. Prot. 7. 35.; Arc. 23. Caps. 2. Fasc. 10. No 1./1794.

¹² Janó Á. 1965. 95.

Ezt az önkormányzat által meghatározott és érvényesített tulajdonlási rendet a jászkun autonómia tette lehetővé, amely önkormányzati hatáskörbe utalta a földhasználat és tulajdonlás kérdéseit. A bonyolultnak tűnő földhasználat érvényesítését Kunszentmiklós gyakorlatában tekintjük át.

1814-ben a kunszentmiklósi Orgoványon a Tolvajosnak nevezett részt, és Kerekegyházából a sivány homokot kiosztották erdősítésre a birtokosoknak.¹³ A kerek egyházi erdőföldet a korábbi bábonyi terület helyett kapták, mert az alkalmatlannak bizonyult erdőnek. Bábonyon lehetőséget adtak taksás szőlőföldek váltására.

Kunszentmiklós bábonyi szőlősterületét 1814-ben osztották fel redempciós arány szerint. Kimondták, hogy 1815 Szent György-napig köteles minden vevő szőlővel betelepíteni. A tanács külön hangsúlyozta, hogy oda tilos kukoricát vetni, de ha valaki mégis kukoricát vetne a szőlőnek jelölt földjébe, akkor azt szomszédja kivághatja.¹⁴ A volt bábonyi erdőföldből 49-en kaptak szőlőföldet, összesen 51 és 1/2 hold területet.

A szőlőtelepítés nagyon időszerű volt, hiszen több mint negyven éve vártak arra, hogy ugyanezen a területen erdő növekedjen. Csószt is fogadtak, de hiába volt minden törekvés a földbirtokosok az erdőtelepítést elmellőzték. Az esetet az emeli ki a tanácsi döntések sokaságából, hogy itt nem csupán művelési ágban történt változás, hanem a birtokosok személyében is. Ugyanazt a földet a tanács kétszer értékesítette.

Felvetődik a kérdés, milyen tulajdon az, amit a tanács, vagy akár egy népesebb redemptus csoport elhatározása nyomán nemcsak művelési kényszerbe vonnak, önkényesen el is adnak? A választ a Liber Fundik és az adásvételek egyeztetése adja meg. A Liber Fundiban sem a bábonyi, sem a kerek egyházi parcellák tulajdonjogát nem jegyezték be. Ez egyértelműsíti, hogy nem tekintették redemptus tulajdonnak, csupán az osztatlan redemptus földből megszerezhető bérletnek, amire korlátlanul érvényesíthették az önkormányzat által elhatározott művelési kényszert.

Az 1806. évi operátum ismeretében még nyilvánvalóbb, hogy az a föld, ami nem hordozza a redempciós jogokat, nem szerepelhet a jászkun telekkönyvben sem, s mivel nem tartozott a rendszeres járulékokhoz, csak bérletnek tekinthető.

A kunszentmiklósi módszer nem egyedi, Félegyházán hasonlóan változtatták a művelési ágat 1811-ben, amikor a galambosi szőlők melletti erdőföldet szőlőnek hasznosították, s helyette a csólyosi és ferencszállási homokon jelöltek ki erdőföldet.¹⁵ A csólyosi osztott erdőföld azonban még 1815-ben sem volt beültetve.¹⁶ Halason ezidőben már több mint 2000 kh ültetett erdő volt. A lakossági erdőtelepítés 25–60 kh között ingadozott évente.¹⁷ Külön erdőcsőszöket fogadtak, akik felügyeltek az

¹³ SZML JK Fasc. 4. No 910/1814.

¹⁴ SZML JK Fasc. 4. No 1882/1815. márc. 15.

¹⁵ BKML Kf. lt. Prot. Pol. 11. p. 23.

¹⁶ BKML Kf. lt. Prot. 11. p. 371/1815.

¹⁷ BKML Kh. lt. I. 137. No 20.

erdőt körülvevő árok épségben tartására és a köztes művelésre. A telepített erdőt, amíg benne a fák vágáséretté növekedtek, úgy használták, mint a veteményes kertföldet, a Jászságban esetenként mint a kaszálót.

Fényszaruban eleve úgy telepítették a fákat, hogy a csemeték a szénakaszálást és a behordást ne akadályozzák.¹⁸ Az erdőt körülvevő árkon kapukat nyitottak s csak azon közlekedhettek. Irredemptusoknak csak akkor adtak erdőföldet, ha a redemptusoknak nem kellett. 1817-ben viszont birtokosok és birtoktalanok is kaptak.

Az osztás kulcsa a Jász Kerületben is a tőkeföld.¹⁹ Berényben pl. 1800-ban minden hold tőkeföldre két sukk szélességű erdőföldet adtak. Itt a redemptusok szívesen fogtak fel erdőföldet, de inkább veteményesnek használták, rendszeresen kötelezni kell őket a faültetésre.

Oroszi Sándor kutatásai igazolják, hogy az erdőföld birtoklása a Nagykun Kerületben is csupán vágási jogot eredményezett.²⁰ A XIX. század első évtizedében Kunmadarason és Kisújszálláson az erdőföldet véglegesen felosztották a redemptusok között, Kunhegyesen viszont továbbra is csak a vágási jog lett a telepítőé.²¹

A végleges osztás nyilván ott vált lehetővé, ahol csak redemptusok kaptak erdőföldet. Dorozsmán pl. a redemptusoknak 1x4 láncos területet 40 Ft, az irredemptusoknak 50 Ft taksáért adtak.²² A dorozsmai eset ugyanabba a sorba tartozik, mint a halasi és a kunszentmiklósi példák. Itt is a már kilenc évvel korábban kiosztott erdőföldről van szó, ahol nem sikerült a telepítés. A tanács ezért megszüntette a terület erdőföld jellegét és eladta szőlőtelepítésre. A bevételt a község törlesztésére fordították. A volt erdőföld birtokosai telepítésre Üllépusztán kaptak újabb területet, amit átmenetileg ismét veteményesnek használtak köztes műveléssel.

Az erdőföld a végleges felosztásig közbirtok maradt, s művelése erős önkormányzati, elsődlegesen kerületi központi irányítással történt. Az erdősített terület a redempció után az önkormányzati irányításnak és szervezésnek, és a központi kényszerítő intézkedéseknek köszönhetően növekedett, de megmaradt a legkisebb területű mezőgazdasági művelési ágnak.

¹⁸ SZMJ, Jászfényszaru tan. jkv. I. 596., 621. lap

¹⁹ Bagi G. 1995. 166–167.

²⁰ Oroszi S. 1991. 83–86.

²¹ Oroszi S. 1992. közli: SZMJ. Kisújszállás lt. 313. Capsa 1. f. asc. 2.

²² SZMJ. JK f. asc. 1. No 978./1810.

Irodalom

BAGI GÁBOR

1995 *A Jászken Kerület társadalma a redempciótól a polgári forradalomig 1745–1848.* Szolnok

BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET

2000 *Redemptusok. Gazdaság és életmód Kiskunfélegyházán a redempció első századában.* Debrecen

JANÓ ÁKOS

1965 *Gazdasági élet.* In: Kiskunhalas helytörténeti monográfia I. 72–108.

NAGY-SZEDER ISTVÁN

1935 *Kiskun-Halas város gazdaságtörténete.* Kiskun-Halas

OROSZI SÁNDOR

1991 *Erdők, erdősávok, fasorok Kunbogyos határában.* In: Zounuk 6. szerk. Botka János Szolnok, 1991. 83–98.

1992 *Kisújszállás szerepe az erdészeti igazgatásban és kutatásban.* In: Botka János (szerk.) Zounuk 7. 149–164. Szolnok

TAGÁNYI KÁROLY

1896 *Magyar erdészeti oklevéltár.*

Útmutató Bihardiószeg földrajzi neveinek adattárához

ILLÉS GABRIELLA

Az adattár Bihardiószeg földrajzi neveit tartalmazza, először a külterületi neveket, majd a belterületi neveket. Az adattári gyűjtés lezárására 2003. novemberében került sor. A külterületen 145, a belterületen 67 földrajzi nevet tartalmaz.

Az adatok feldolgozása során felhasználtam a településre vonatkozó levéltári, könyvtári anyagot, valamint a helyszíni adatgyűjtés eredményeit. Sokat jelentettek a HBM Levéltárban található térképek, a helyszínen kapott, 1892-ben nyomtatott térkép adatai, valamint Pesty Frigyes 1864-ben készült kéziratos helynévtára.

Az adattár szerkezete a következő:

Két hasámban található a név, illetve a hozzá tartozó magyarázat.

A név a ma is használt alakban került az adattárba, kivéve, ha csak a történeti anyagban fordul elő, ma már nem használatos. Ebben az esetben megtartottam az eredeti alakot. A térszinformára vonatkozó második elemet akkor említettem a földrajzi névvel, ha együtt használatosak. A magyarázat során igyekeztem további felvilágosítást adni erről, amennyiben biztos adataim voltak rá vonatkozóan.

A második hasámban először azt jelöltem, milyen forrásokban, illetve mely adatközlőknél talákoztam a névvel. Ennek során végjegyzetben hivatkoztam a forrásokra. A forrás első előfordulása során megjelöltem a pontos könyvészeti adatokat, illetve az adatközlőre vonatkozó legfontosabb tudnivalókat. Majd a forrás további előfordulása során hivatkoztam rá, egy, az első előforduláskor jelzett módon.

A források jelölése után közöltem a névmagyarázatokat, a mondákat rövidített formában, illetve utaltam a névvel kapcsolatos további magyarázatokra. Amennyiben vélhetően a táj egyazon pontjának elnevezésére több formában sor került, vagy egy-egy hely különböző részeit eltérő módon jelölték, ezt is külön jeleztem.

Ilyen módon a helynévanyag egy olvashatóbb formában kerül az olvasók elé, és a további tudományos feldolgozás szempontjai nem zavarják az érdeklődőket.

Az adattárban szándékosan kerültem a település nevének eredetére vonatkozó magyarázatok közlését. Erre csak a település helynévanyagának további feldolgozása során kerül sor.

A névanyagot szeretném vizsgálni, így kapni pontosabb képet a településről.

A belterületi, illetve külterületi nevek közlése után mellékelek két térképet. Az első az 1892-ben nyomtatott térkép szelvényeinek összesített másolata. Mivel első-sorban a külterület, de sok utcanév esetében a belterület forrásai során említettem ezt a térképet, nem jelöltem további számozással az előfordulási helyet, ahogyan az sok földrajzinév-tárban szokásos. Erre azért került sor, mivel (már korábban jeleztem) hogy az a név például a 24. szelvényen található, pontosan visszakereshető a helye. Ilyen módon elkerültem azt, hogy a sok szám zavaró legyen az olvasó számára. Amennyiben nem tudtam pontosan meghatározni a helyet, azt a szócikkben jelöltem.

Az összegyűjtött névanyag nem befejezett folyamatot mutat. Hiszen a további történeti adatok feldolgozása során még előbukkanhatnak nevek, illetve a ma használatosak eltűnhetnek. De mindenképpen egy pont, ahonnan több irányba elindulhatunk, hogy megismerhessük e települést.

Bihardiószeg földrajzi nevei

Adattár

KÜLTERÜLETI NEVEK

1. Almásoldal   A település határában található kaszáló, melyet először 1725-ben említenek¹. Majd Benedek Zoltán 1996-ban megjelent könyvében határrésznévként említi².
2. Almás-völgy   A település határában lévő völgy, melynek különböző részeit Kisalmás és Nagymás néven emlegették³. Először az 1892-es keltezésű térképen jelzik⁴, majd feltűnik ugyanezen néven későbbi katonai térképeken⁵.
Elképzelhető, hogy ugyanezen terület egy részét jelölték Almásoldal néven.

¹ Bársony I.–Papp K.–Takács P. 2001.

² Benedek Z. 1996.

³ Teréz Szűcs Sándor sok helynévvel kapcsolatban szolgált hasznos adalékokkal.

⁴ Kanizsai térkép, 1892. 2. és 6. Lőgy 1888-ból származó 1892-ben nyomtatott térkép, másolt szelvényei megtalálhatók a bihardiószegei polgármesteri hivatalban Kanizsai János ügyintézőnél. 36 szelvényben ábrázolja a település bel-és külterületét a helynevekkel együtt.

⁵ HBM Lev. Ny. 114.

3. Antal-hát Csak térképen fellelhető terület⁶, mely feltehetően a tulajdonosáról kapta a nevét.
4. Aranyos-’zúg’ Az 1892-es térképen⁷ található terület.
5. Aranszeg Valaha jó termőterületként ismerték ezt a területet, erre utalhat az elnevezése is⁸.
6. Árkos Az 1892-es térképen⁹ található terület.
7. Aszaló Az 1892-es térképen¹⁰ található terület.
8. Asszonyziget Először az 1892-es térképen¹¹ jelölt terület, de megtalálható a későbbi katonai térképeken is¹².
Érdekes történet fűződik a hely elnevezéséhez. Amikor a törökök elfoglalták ezt a területet, ide bújtak az asszonyok. Gólyalábakon közlekedtek a valószínűleg mocsaras területen, és kivájt tökkel riasztották el a törököket¹³.
9. Baktava Először az 1892-es térképen jelölt terület¹⁴, szintén a mocsaras felszínre utal. A köztudatban a ’Baktova’ elnevezés használatos¹⁵.
10. Barátok-völgye Pesty 1864¹⁶: „Barátok völgye Pocsaly felé délnek fekszik, Egyed községnek a tatárok által lett elpusztulásakor a községnek szőlőhegy volt, e’ között az Egyedenlakott Veres Barátok szőlő birtoka lévén, neve innen eredt, most kaszálló.”
Pesty Frigyes a dűlők elnevezése között emlegeti. Valószínű, hogy ennek területnek a részeiként emlegetik a Kis-Barátok völgyét és a Nagy- Barátok völgyét.
11. Baromállás Először az 1892-es térkép¹⁷ említi, de a későbbi katonai térképeken is megtalálható Barom állás néven¹⁸. Az uradalomnak volt itt állatállománya¹⁹.

⁶ Kanizsai térkép 1892. 30.

⁷ Kanizsai térkép 1892. 33.

⁸ Biroga M.

⁹ Kanizsai térkép 1892. 30.

¹⁰ Kanizsai térkép 1892. 19.

¹¹ Kanizsai térkép 1892. 25–26–27, 32, 34.

¹² HBM Lev. Kat. 14., HBM Lev. Kat. 23.

¹³ Biroga M.

¹⁴ Kanizsai térkép 1892. 34.

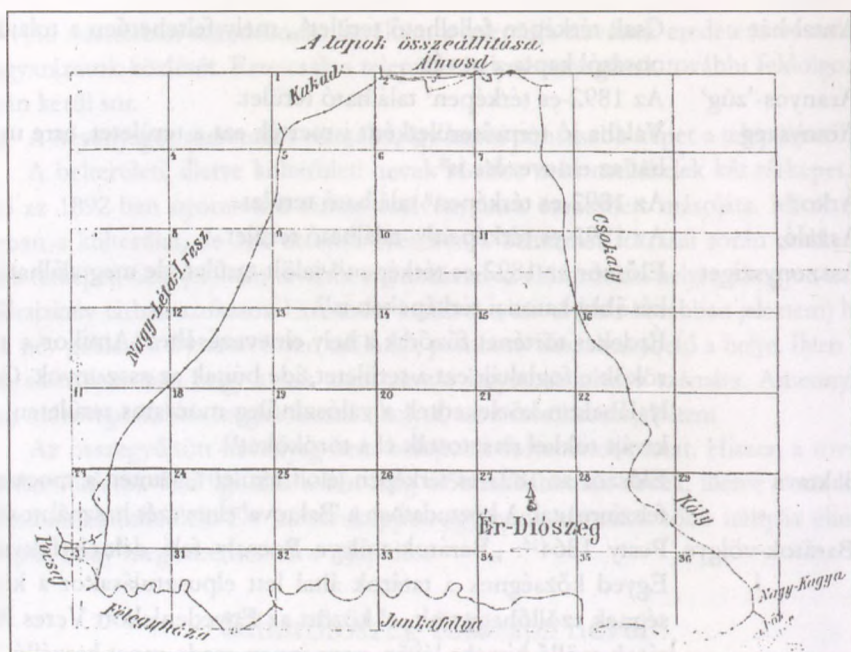
¹⁵ Biroga M.

¹⁶ Pesty F. 1864. 159–162.

¹⁷ Kanizsai térkép 1892. 1. és 5.

¹⁸ HBM Lev. Kat. 14.; HBM Lev. Kat. 23.

¹⁹ Teréz Szűcs S.

12. Baromállás major Az 1892-es térképen jelölt hely²⁰.

13. Belsőbesenyér²¹

14. Beseny-ér A térképeken²² Beseny ér formában jelölt, míg Benedek²³ 1996-ban megjelent könyvében Besenyér néven jelzett vízfolyás.

15. Besenyér láp²⁴

16. Betekints csárda A település határában valaha megtalálható nevezetes épületre utaló helynév.²⁵

17. Borbély rét Valószínű, hogy a tulajdonos nevét őrző kaszálóterület.²⁶

18. Borjuszeg oldal 1725-ben említett terület²⁷, mégpedig annak kapcsán, hogy a szőlő és a gyümölcs hordásának tilalmát feloldják bizonyos területeken.

²⁰ Kanizsai térkép 1892. 4. és 13.

²¹ Benedek Z. 1996. 284.

²² IIBM Lev. Kat. 14.; IIBM Lev. Kat. 23.

²³ Benedek Z. 1996. 284.

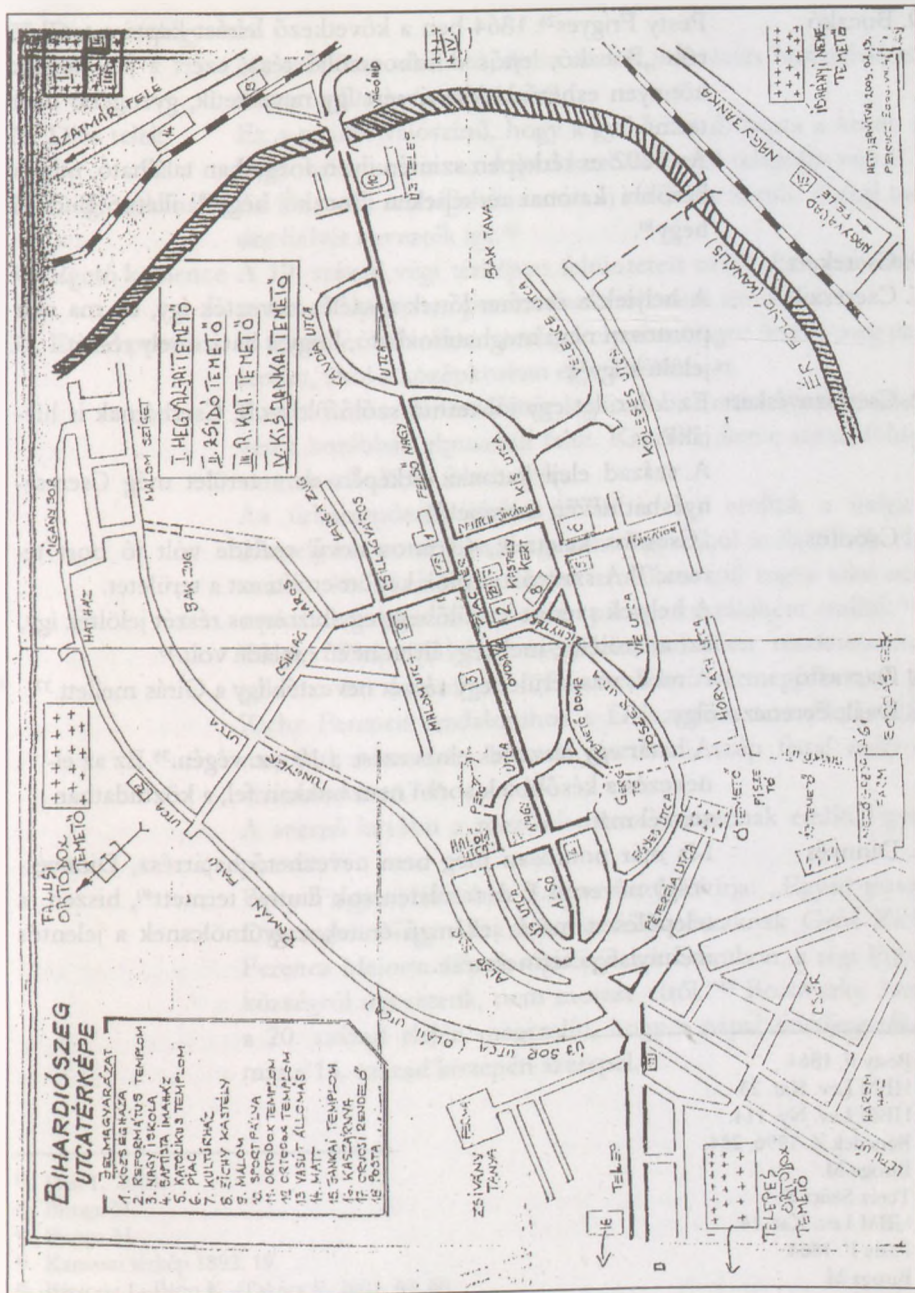
²⁴ Kanizsai térkép 1892. 22.

²⁵ Kanizsai térkép 1892. 2. és 6.

²⁶ Kanizsai térkép 1892. 24.

²⁷ Bársony I.–Papp K.–Takács P. 2001. 70.

19. Buczkó Pesty Frigyes²⁸ 1864-ben a következő leírást kapta a területről: „Buczkó, lejtős dombosszöllő rész, ezért a járó kellők könnyen eshető bukkánásaért így neveztetik, gyengébb bortermő.”
Az 1892-es térképen szintén ilyen formában található, míg a későbbi katonai térképeken Buczkó hegy²⁹, illetve Bucskó hegy³⁰.
20. Csererkert³¹
21. Csereszil A helyiek a cserfaerdőnek a szélét nevezték így, de ma már pontosan nem meghatározható, hogy a határ mely részét jelölték így³².
22. Cseresznyéskert Ez a terület egy jól termő szőlőföld volt, Cserhátnak is hívják³³.
A század eleji katonai térképen ez a terület még Cseresznyeshát néven szerepel.³⁴
23. Csontos „Csontos keletnek, Csontos nevű családé volt jó bort terem.”³⁵ A szerző a szőlők között említi ezt a területet.
A helyiek szerint a szőlőhegy egy bizonyos részét jelölték így, azt a területet, mely egy ilyen nevű családé volt.³⁶
24. Darvastó A mocsaras terület egy részét nevezték így a Girás mellett.³⁷
25. Deák Ferencz-völgy A határ egy részének elnevezése a 19. sz. végén.³⁸ Ez az elnevezés a későbbiek során nem bukkan fel, a köztudatban sem él ma.
26. Dinnyés Ma már pontosan meg nem nevezhető határrész, Dinnyés-völgy néven is.³⁹ A területen sok dinnye termett⁴⁰, hiszen a településen ma is jellemző ennek a gyümölcsnek a jelentős mennyiségű termesztése.

²⁸ Pesty F. 1864.

²⁹ HBM Lev. Kat. 23.

³⁰ HBM Lev. Ny. 114.

³¹ Benedek Z. 1996. 284.

³² Biroga M.

³³ Teréz Szűcs S.

³⁴ HBM Lev. Kat. 14.

³⁵ Pesty F. 1864

³⁶ Biroga M.

³⁷ HBM Lev. Kat. 23.; Kanizsai térkép 1892. 24. és 25.; Teréz Szűcs S.

³⁸ Kanizsai térkép 1892. 24.

³⁹ Benedek Z. 1996. 284.

⁴⁰ Biroga M.

27. Dinnyésvölgyi-kút

Ma már nem található, de az állatok itatására használták ezt a kutat a Dinnyésvölgyben.⁴¹

28. Diós telek

Ez a terület valószínű, hogy a gyümölcsről kapta a nevét. A hagyomány szerint az Árpád-korban létező település volt.⁴²

29. Döglött kanális

Az Ér patak szabályozása után új mederbe került. A régi meder helyét nevezték így.⁴³

30. Egető kemence

A 19. század végi térképen feltüntetett név,⁴⁴ ma már sem a pontos helye sem a pontos funkciója nem ismeretes.

31. Egyed pusztá

A település határában gazdag helynévanyagot őrzött meg ez a terület, ahol a középkorban egy falu létezett.

Pusztá néven található már legkorábbi forrásokban is, jelezvén a korábban elpusztult falut. Kaszáló, illetve szántóföldek vannak a korábbi falu helyén.

Az úrbérrendezés idején 1770-ben így említik a helyiek: „Amely két pusztában – úgymint Egyedibül és Sárfűbül – bírunk... királyi dézsmát ember emlékezetitül fogva adni nem szoktunk.” A későbbiek során pénzes kaszálóként említik.⁴⁵

Fényes Elek 1851-ben megjelent művében részletesebben jellemzi ezt a területet: „Pusztá Bihar vármegyében, a gr. Zichy Ferencz uradalomhoz s Diószeghez tartozik, urasági majossal, nemesített birkatenyésztéssel, szép fiatal erdővel, vizimalommal.”⁴⁶

A szerző később a mezővároshoz tartozónak említi Egyed pusztát.⁴⁷

Pesty Frigyes 1864-ben a következőket írja: „Egyed pusztá Dioszegtől Nagy Léta község felől- északnak Gróf Zichy Ferencz Majorja. Gazdasági épületek Dombon, a régi Egyed községről neveztetik, nem messze ettől.”⁴⁸ Borovszky Samu a 20. század elején megemlíti, hogy a pápai tizedjegyzéken már a 14. század közepén szerepel.⁴⁹

⁴¹ Hecit L. 2003.

⁴² Biroga M.

⁴³ Biroga M.

⁴⁴ Kanizsai térkép 1892. 19.

⁴⁵ Bársony I.–Papp K.–Takács P. 2001. 64, 66.

⁴⁶ Fényes E. 1984.

⁴⁷ Fényes E. 1860. I. 440.

⁴⁸ Pesty F. 1864.

⁴⁹ Borovszky S. 1901. 54.

32. Egyedi csapszék

Az 1892-es térképen szereplő helymegjelölés,⁵⁰ mely a későbbiek során nem fordul elő. Egy italmérést jelölhetett a korábbi Egyed településen.

33. Egyedi erdő

Pesty Frigyes 1864-ben így ír erről a területről: „Egyedi Erdő észak felől van az előbbiek szerint elpusztult Egyed községé vőlt, most gróf Zichy Ferencz tulajdona, nagy gonddal ápoltatik....800 hold.” Az elnevezés a későbbi térképeken is felbukkan Egyed erdő vagy Egyedi erdő néven.⁵¹ Nagy, összefüggő erdőterületet jelölt, mely nagyrészt ma is megtalálható a falu határában.

34. Egyedi major

A helynév az 1892-es térképen bukkan fel ezen a néven, majd a későbbiekben Szent-Egyedi major néven találjuk.⁵² Fényes Elek 1851-ben⁵³ ír erről az urasági majorról, kiemeli az itt folyó nemesített birkatenyésztést.

35. Egyedi lapos

Ezt a határrészt az 1892-es térkép említi először.⁵⁴ Benedek Zoltán 1996-ban megjelent könyvében azt írja, hogy ezen a határrészen állt Egyed-Monostora, s a 16. század közepén 77 család lakott itt.⁵⁵ Ez a községtől nyugatra található határrész sík terület, elnevezése jelezheti a hajdani vizenyős területet.

36. Egyedi malom

Pesty Frigyes adatközlője főbíró Kis István 1864-ben így mutatja be: „Úri Egyedi malom, 2. köre fentírt uraságé – a 'Nyúzó – Álmósi völgyekben szivárgó sok víz erektől dagadó természetből alakúl, és technicáilag rendezett tó víz csapolásából kap vizet. Gróf Zichy Ferencz birtoka.”⁵⁶ Az épület még 1892-ben állhatott, hiszen azt jelölték a térképen.⁵⁷

37. Egyedi táblák

Az 1901-es térképen feltüntetett, valószínűleg szántót jelző terület, mely előfordul a katonai térképen is.⁵⁸

38. Ér

A település határában s a településen keresztül folyó hol patak, hol folyónak nevezett vízfolyás, melyet az 1860-as

⁵⁰ Kanizsai térkép 1892. 13.

⁵¹ Kanizsai térkép 1892. 19. és 24.; HBM Lev. Kat. 14.; HBM Lev. Kat. 23.

⁵² Kanizsai térkép 1892. 10. és 14.; HBM Lev. Kat. 14.; HBM Lev. Kat. 23.; HBM Lev. Ny. 114.

⁵³ Fényes E. 1851.

⁵⁴ Kanizsai térkép 1892. 13.

⁵⁵ Benedek E. 1996. 284.

⁵⁶ Pesty F. 1864.

⁵⁷ Kanizsai térkép 1892. 13.

⁵⁸ HBM Lev. Kat. 14.; HBM Lev. Kat. 23.

- években szabályoztak.⁵⁹ A későbbi térképeken Ér vagy Ér csatorna néven jelölik.⁶⁰
- A vízfolyás érdekes elnevezéseit őrizte meg a köztudat. Neveztek Kanálisnak, Tankároknak és Károly-ároknak. Előbbinek azért, hogy felfogja a tankokat, utóbbinak pedig, mert az emlékezet szerint Károly király idejében ásták ki. Hogy melyik Károly volt ez a király, azt az emlékezet nem őrizte meg.⁶¹
39. Espán folyása A település határában található számos folyóvíz egyike.⁶² Elnevezése eredetileg az ispán szóból eredhet.
40. Fellegvár Az 1892-es térképen felbukkanó név, mely valamilyen épületet jelölhetett.⁶³
41. Ferencz major Az 1901-es térképen jelzett hely, melyet Borovszky Samu Ferencz pusztaként említ.⁶⁴ Az elnevezés a gróf Zichy család valamelyik Ferenc nevű tagjának nevét őrizheti, akik közül többen birtokosok voltak itt.
42. Ferenczi-kút A korábbi Ferencz major területén található, állatok itatására használt kút, mely elnevezés ma a köznyelvben él.⁶⁵
43. Földvár-halom Térképeken⁶⁶ feltüntetett név, mely a mocsaras, lápos terület kiemelkedésének megkülönböztetésére szolgált.
44. Füzes-sziget Az 1892-es térképen⁶⁷ feltüntetett név, mely a vízenyős terület egyik talán fűzfákkal borított száraz helyét jelölte.
45. Fűzfa-völgy A település nyugati határában elterülő határrész, mely elnevezés szintén utalhat arra, hogy a vizes területet kedvelő fűzfák borították.⁶⁸
46. Gánás oldal A helyiek szerint ez egy növénynévből alakult helynév, mely egy fagyalféle s eredetileg gánának nevezték. Ilyen növény boríthatta az 1892-es térképen is feltüntetett területet.⁶⁹
47. Gánás-völgy A Gánás egy mélyebb területének elnevezése.⁷⁰

⁵⁹ Fényes F. 1860.

⁶⁰ Kanizsai térkép 1892. 34. és 35.; HBM Lev. Kat. 23.; HBM Lev. Ny. 114.

⁶¹ Biroga M.

⁶² Kanizsai térkép 1892. 20.

⁶³ Kanizsai térkép 1892. 19.

⁶⁴ HBM Lev. Kat. 14.; Borovszky S. 1901.

⁶⁵ Hcit J., 2003.

⁶⁶ Kanizsai térkép 1892. 30.; HBM Lev. Kat. 23.

⁶⁷ Kanizsai térkép 1892. 30.; HBM Lev. Kat. 23.

⁶⁸ Kanizsai térkép 1892. 33.

⁶⁹ Kanizsai térkép 1892. 24.

⁷⁰ Kanizsai térkép 1892. 36.; Biroga M.

⁷¹ Kanizsai térkép 1892. 36.

48. Gergulya-völgy Ma csak Gulya völgyként említik ezt a területet, ahol a gulyát teleltették. Mivel a terület helyileg pontosan nem meghatározható a település határában, megegyezhet a Görög gulya völgygel.⁷¹
49. Gergi-tó Csak a köztudatban élő elnevezés, de nem határozható meg pontosan a külterület mely részét jelölte.⁷² A belterületen is előfordul ez az elnevezés.
50. Girás Girázs néven is előforduló határrész elnevezés, mely a Darvastó mellett van.⁷³
51. Görög gulya-völgy Az 1892-es térképen szereplő helynév⁷⁴, mely elnevezés más néven Gergulya völgyként fordul elő.
52. Hajdú-gát A tulajdonosról elnevezett helymegjelölés. Ezen a településen az út bebetonozott részét nevezik gátnak.⁷⁵
53. Harangi-gát Egy Harangi nevű kovács földjén volt ez az átkelő.⁷⁶
54. Hegyház Az 1892-es térképen található helynév, mely egyszerre jelölhetett épületet és a körülötte levő földterületet.⁷⁷
55. Hérnek A településtől nyugatra elterülő határrész, melyet Borovszky 1901-ben pusztaként említ.⁷⁸
56. Hérnek hát A Hérnek nevű határrész egy szántóföldi művelésre alkalmas határrésze.⁷⁹
57. Hérnek major A Hérnek nevű határrészen található tanya, melyet térképeken is feltüntettek.⁸⁰
58. Hérneki-kút Állatok itatására használt kút a hérneki majorban.⁸¹
59. Hidegvölgy A település nyugati határában található magaslat és völgy elnevezése. A széljárás miatt a hőmérsékletet itt mindig alacsonyabbnak érezték.⁸²
60. Hosszú-sziget Az 1892-es térképen jelölt elnevezés.⁸³

⁷¹ Biroga M.

⁷² Biroga M.

⁷³ Kanizsai térkép 1892. 23. és 30.; Teréz Szűcs S.; Bencdek Z. 1996. 284.

⁷⁴ Kanizsai térkép 1892. 23.

⁷⁵ Biroga M.

⁷⁶ Biroga M.

⁷⁷ Kanizsai térkép 1892. 35.

⁷⁸ Kanizsai térkép 1892. 23 és 30.; Borovszky S. 1901.

⁷⁹ Kanizsai térkép 1892. 30.

⁸⁰ Kanizsai térkép 1892. 30.; HBM Lev. Kat. 14.; HBM Lev. Kat. 23.; HBM Lev. Ny. 114

⁸¹ Heit J., 2003

⁸² Kanizsai térkép 1892. 23.; Teréz Szűcs S.

⁸³ Kanizsai térkép 1892. 30.

61. Ilkó-kút Itatásra használt külterületi kút állatok legeltetésekor. Ehhez a helyhez egy történet is fűződik. Szendre báró lányát itt megerőszakolták, ezért Pina-kútnak is nevezték. Nem lehet pontosan ma már meghatározni a helyét a határban.⁸⁴
62. Indóház A település déli határában jelölt műtárgy az 1892-es térképen.⁸⁵
63. Intézeti kert A településtől déli irányban található jelölés.⁸⁶ Ez utalhat arra a kertre, amely az 1870-ben felállított vincellér-képzőiskola gyakorlókertje volt.
64. Irtás A létai határban található erdőterület és völgy.⁸⁷
65. Jankafalva A településtől délnyugatra állt hajdan egy Janka vagy Ivánka nevű település, mely mára megszűnt. Borovszky azt is említi, hogy a 13. század végén egy Odun fia Ivánka nevű birtokosé volt.⁸⁸ A különböző térképeken Kis-Janka, Nagy-Janka néven találjuk, de az emberek is ezeken a neveken emlékeznek rá.⁸⁹
66. Jankai erdő A jankai határban található erdő megkülönböztetésére szolgált.⁹⁰
67. József major A tulajdonos nevét őrző tanya a településtől északnyugatra.⁹¹
68. Józsefi-kút A József majorban lévő kút, amit az állatok itatására használtak.⁹²
69. Káposztás Valószínűleg nagy mennyiségben termeltek káposztát ezen a térségen is külön jelölt területen, amely a településtől nyugatra található.⁹³
70. Kerekegyháza Fényes Elek 1860-ban említi, hogy Diószeg szomszédságában található Gyapoly és Kerekegyháza összeolvadt pusztá, mely igen jó termőterület két majossal. 1901-ben Borovszky Samu így ír róla: „Itt volt Kerekegyháza nevű község is, melynek 1328-ban Dósa nádor fiai voltak a földesurai;”⁹⁴ Ezt

⁸⁴ Bíroga M., Heit L. 2003

⁸⁵ Kanizsai térkép 1892. 35.

⁸⁶ Kanizsai térkép 1892. 35.

⁸⁷ Teréz Szűcs S.

⁸⁸ Borovszky S. 1901.

⁸⁹ Kanizsai térkép 1892. 32.; HBM Lev. Kat. 14.; HBM Lev. Kat. 23.; HBM Lev. Ny. 114, Teréz Szűcs S.; Heit L. 2003.

⁹⁰ HBM Lev. Kat. 14.; HBM Lev. Kat. 23.

⁹¹ Kanizsai térkép 1892. 19.; HBM Lev. Kat. 14.; HBM Lev. Kat. 23.

⁹² Heit L. 2003.

⁹³ Kanizsai térkép 1892. 30.

⁹⁴ Fényes E. 1860. 30.; Borovszky S. 1901. 54.

- Benedek is megerősíti, hiszen azt írja, hogy nyugatra egy ilyen nevű falu állt a 15. században, de később eltűnt.⁹⁵
71. Kerekto A település határrészei között említik 1996-ban.⁹⁶
72. Kerekto tanya Térképeken is feltüntetett⁹⁷ major, mely a Kerekto nevű határreszen állt.
73. Keskeny-ér A településtől nyugatra elterülő határ rész, melyet első említésekor kaszálóként jelölnek.⁹⁸ Kis terület lehetett a többi kaszálóhoz képest, mert csak 15 embert tudott eltartani a valomástevők szerint. Az elnevezés felbukkan Keskeny-ér, sőt Keskenyér formában is.⁹⁹
74. Keskeny-ér oldal A Keskeny ér nevű határ rész egyik részének megjelölése.¹⁰⁰
75. Kis-Barátok völgye A Pesty által említett Barátok völgye egy részének elnevezése.¹⁰¹
76. Kis-György Az 1892-es térképen jelölt hely.¹⁰²
77. Kis-hegy Pesty Frigyes 1864-ben a szőlők között említi ezt a település déli határában található területet. Adatközlője így jellemzi: „emennek tövében keletről kis hegy alakjáról úgy neveztetik, jó szőlőt terem.”¹⁰³ A későbbiekben a térképeken is ezen a néven jelzik ezt a területet.¹⁰⁴
78. Kis István-kút A hérneki úton található kút, a földterület tulajdonosáról kapta a nevét.¹⁰⁵
79. Kisjankai temető Erre a temetőre a helyiek emlékeznek. Jankafalván volt, reformátusok és katolikusok temetkeztek ide.¹⁰⁶
80. Kis sebes-ér A számtalan vízfolyás egyikének elnevezése az 1892-es térképen.¹⁰⁷
81. Kis-sziget A vizenyős-mocsaras terület egyik kiemelkedésének elnevezése a pocsaji határban.¹⁰⁸

⁹⁵ Benedek Z. 1996. 284.

⁹⁶ Benedek Z. 1996. 284.

⁹⁷ HBM Lev. Kat. 14.; HBM Lev. Kat. 23.

⁹⁸ Bársony I.–Papp K.–Takács P. 2001. 64.

⁹⁹ Kanizsai térkép 1892. 25. és 26.; HBM Lev. Kat. 14.; HBM Lev. Kat. 23.

¹⁰⁰ Kanizsai térkép 1892. 25. és 26.

¹⁰¹ Kanizsai térkép 1892. 24.

¹⁰² Kanizsai térkép 1892. 35.

¹⁰³ Pesty F. 1864.

¹⁰⁴ Kanizsai térkép 1892. 35. és 36.; HBM Lev. Kat. 14.; HBM Lev. Kat. 23.

¹⁰⁵ Heit L. 2003; Biroga M.

¹⁰⁶ Heit L. 2003.

¹⁰⁷ Kanizsai térkép 1892. 30.

¹⁰⁸ Kanizsai térkép 1892. 30.

82. Kónyagát Különböző térképeken jelzett terület, de a település határának két különböző részén, így nem pontosan meghatározható a helye.¹⁰⁹
83. Konyári-völgy Itt vezetett valaha egy út Konyár felé, de ma már nem használják.¹¹⁰
84. Kopasz domb Ez egy olyan terület elnevezése volt, ahol nem termeltek semmit. Ma már csak az emlékezetben él az elnevezés, de nem tudjuk pontosan meghatározni a helyét.¹¹¹
85. Kozmafalva Benedek Zoltán 1996-ban megjelent könyvében így ír: „Diószeg és Félegyháza között lehetett a 13. században Kozmafalva (villa Cosmae). Egy ilyen nevű tanya még az 1940-es években létezett.”¹¹²
86. Közép rét Ez az elnevezés először 1725-ben bukkan fel az úrbérrendezés kapcsán. A mai elbeszélők úgy jellemzik ezt a területet, hogy víz vette körül. Nem tudjuk meghatározni ma már, hogy a falu határának melyik részén volt.¹¹³
87. Kurva anyád-völgye Ezt a szókimondó elnevezést az 1892-es térképen jelölik a településtől nyugatra a létai határ felé.¹¹⁴
88. Kútfő Benedek Zoltán 1996-ban megjelent könyvében említi ezt az eltűnt falut a településtől délnyugatra. 1312-ben Kútfaluként említik, de a 15. században már nem említik az okiratokban. Más források nem említik ezt a helynevet, és a helyiek sem emlékeznek rá.¹¹⁵
89. Lázár Az 1888-as térképen felbukkanó elnevezés a település belterületének közvetlen határában délnyugatra.¹¹⁶
90. Lyukashalom A pocsaji határban jelölt felszínforma név.¹¹⁷
91. Malom jel A helyiek emlékezete szerint 1630-ig Zólyomi Dávid malma állt itt. Az a történet is ehhez a helyhez fűződik, hogy itt keltek át a váradi védők a bibliával, bár ma már nem tudjuk pontosan meghatározni, hol volt.¹¹⁸

¹⁰⁹ Kanizsai térkép 1892. 2. 6. 25. és 26.; HBM Lev. Kat. 14.; HBM Lev. Kat. 23.

¹¹⁰ Biroga M.

¹¹¹ Biroga M.

¹¹² Benedek Z. 1996. 284.

¹¹³ Bársony I.–Papp K.–Takács P. 2001. 70.; Biroga M.

¹¹⁴ Kanizsai térkép 1892. 19.

¹¹⁵ Benedek Z. 1996. 284.

¹¹⁶ Kanizsai térkép 1892. 35.

¹¹⁷ Kanizsai térkép 1892. 23.

¹¹⁸ Biroga M.

92. Malom-sziget Ez az elnevezés először 1725-ben az úrbérrendezés kapcsán bukkan fel.¹¹⁹ Pesty Frigyes adatközlője 1864-ben a dűlők között említi: „ezelőtt vízi malom volt az Erfolyón... földes uraság tulajdona, elhanyaglott, most legelő.”¹²⁰ Az 1892-es térkép pontosan meg is határozza a helyét, a település belterületének déli határán volt közvetlenül.¹²¹
93. Mátó Ezt az érdekes elnevezést az 1892-es térkép őrizte meg, a pocsaji határban közvetlenül.¹²²
94. Medvehegy Talán medvét láttak itt valamikor a kágyai határban, vagy a halom alakja emlékeztetett az állatra, azért nevezték el így.¹²³
95. Medvevölgy A Medvehegy mellett található felszínforma elnevezés.¹²⁴
96. Méhkeri Pesty Frigyes adatközlője a kutak felsorolásakor a következőképpen írja le ezt a helyet: „Méh keri, név alatt lép álló víz, tó, ez volt azon gát, és sancz erődítmény, melly a' legelőn észak felül vont árok által huzatott az ellenség rohamai gát-lásául, mikor, nem tudni, nevét mitől vette, nincs adat, hagyomány szerint mély kör árok vonaltól, mé kerínek rövidítve.”¹²⁵ Az 1888-as térkép pontosan meg is jelöli ezt a védelmi funkciójú helyet, a település belterületének északi határán közvetlenül.¹²⁶
97. Mékeri A különböző térképek jelölnek egy ilyen nevű helyet is, de valószínű, hogy megegyezik a Méhkeri elnevezéssel jelölt hely-lyel.¹²⁷
98. Mékeri kút A hagyomány szerint itt is állt egy, az állatok itatására használt kút.¹²⁸
99. Mogyorós A hagyomány szerint sok mogyoró termett ezen a település délnyugati határában jelölt területen.¹²⁹
100. Mogyorós domb Egy délkeleti irányban jelölt felszínforma.¹³⁰

¹¹⁹ Bársony I.–Papp K.–Takács P. 2001. 70.

¹²⁰ Pesty F. 1864.

¹²¹ Kanizsai térkép 1892. 34. és 35.

¹²² Kanizsai térkép 1892. 30.

¹²³ Kanizsai térkép 1892. 36.

¹²⁴ Kanizsai térkép 1892. 36.

¹²⁵ Pesty F. 1864.

¹²⁶ Kanizsai térkép 1892. 21.

¹²⁷ Kanizsai térkép 1892. 20. 26. és 27.; HBM Lev. Kat. 14.; HBM Lev. Kat. 23.

¹²⁸ Heit L. 2003

¹²⁹ Kanizsai térkép 1892. 32.; Biroga M.

¹³⁰ Kanizsai térkép 1892. 35.

101. Morgó A hangutánzó szó a településtől délnyugati irányban található helyet jelöli.¹³¹
102. Nagy-Barátok-völgye A korábban említett Barátok völgye egyik részének elnevezése az 1892-es térképen.¹³²
103. Nagy-hegy Pesty Frigyes a szőlők között említi: „Nagy hegy terminologia úgy neveztetik, mert leg magasabb a’ szőlő hegyek közül, legtöbb szőlő... foglalja magába keletről legjobb szőlő termő hegy.” Ez az elnevezés ilyen alakban bukkan fel a későbbi térképeken is.¹³³
104. Nagyjankai Ibrányi nemes temető A hagyomány szerint egy nemes család temetkezett ide.¹³⁴
105. Nagy Kerektó Először az úrbérrendezés iratai között bukkan fel ez az elnevezés 1770-ben. Arra hivatkozik, hogy ez a kaszáló eltart 60 embert. Jelöli az 1892-es térkép is ezt a nagy területet a településtől nyugatra. A hagyomány szerint a kanális és az országút közötti területen valaha kurucok bujdostak a nádasban.¹³⁵
106. Nagy pincze A délre elterülő szőlők között jelölt hely.¹³⁶
107. Nagy Pípos Ma már nem tudjuk pontosan, milyen felszíninformát jelölt ez az elnevezés a településtől nyugati irányban.¹³⁷
108. Nagy sebes ér A számtalan víznév egyike a pocsaji határban.¹³⁸
109. Nagy szik Sziksós terület a pocsaji határban.¹³⁹
110. Negyvenszil Borovszky Samu említi ezt az elpusztult községet a település határában, „mely 1307-ben az egyedi apátságához tartozott és Kozma comes birtoka volt. Egyháza Szent György tiszteletére volt szentelve.”¹⁴⁰
111. Nyék A hagyomány szerint ez egy Árpád-kori település volt a falu határában.¹⁴¹
112. Nyúzó völgy Számtalan helyen bukkan fel ez az elnevezés, először Pesty adatközlője említi a dűlők között: „szomszéd Álmosd köz-

¹³¹ Kanizsai térkép 1892. 35.

¹³² Kanizsai térkép 1892. 24.

¹³³ Pesty F. 1864.; Kanizsai térkép 1892. 35. és 36.; HBM Lev. Kat. 14.; HBM Lev. Kat. 23.

¹³⁴ Ifeit L. 2003

¹³⁵ Bársony I.–Papp K.–Takács P. 2001. 64.; Kanizsai térkép 1892. 24. 25. 30. és 32.; Teréz Szűcs S.

¹³⁶ Kanizsai térkép 1892. 35.

¹³⁷ Kanizsai térkép 1892. 24.

¹³⁸ Kanizsai térkép 1892. 30.

¹³⁹ Kanizsai térkép 1892. 24.

¹⁴⁰ Borovszky S. 1901. 54.

¹⁴¹ Biroga M.

- ségföül északnak nevezetik onnan, mert Ferdinand Császár idejében gróf Castaldó, az által vezényelt Zsoldos katonai Diószeg és Álmosd között láp mellett letelepedvén, a' lápnak szorítván, részint a' lápba fulladtak, részint majd egy lábíg lekonczoltak, ezen fegyver tényről a' hely „nyuzó völgynek” nevezetik.”¹⁴² A hagyomány ezt a történetet úgy őrizte meg, hogy Bocskai idejében csata volt itt karddal, sokan meghaltak. A térképeken is mindenütt jelölt elnevezés.¹⁴³
113. Órház A belterület déli határában jelölt műtárgy.¹⁴⁴
114. Padalja A szőlők elnevezésekor említi ezt a helymeghatározó pincsort Pesty adatközlője: „...ott egy pincze sor volt, és van, a' szőlő hegy oldalába beasva, déltől, és azért neveztetik így, minthogy, a' pinczék mintegy pad alá bevajva vannak.”¹⁴⁵
115. Paddfa Talán a Padalján lévő pincesor egy másik elnevezése az 1892-es térképen.¹⁴⁶
116. Pinczék völgye Pesty adatközlője Pinczés völgyként említi ezt az 1892-es térképen ugyanott jelölt helyet: „...keskeny völgy keletről ott volt Egyed községnek pinczesora, elpusztult hely, most részint Erdő, részint szántó”.¹⁴⁷
117. Pluhár tanya A tulajdonos nevét őrző major a településtől északnyugatra.¹⁴⁸
118. Rizling Talán az itt termelt szőlő nevét őrző hely a déli szőlősdombokon.¹⁴⁹
119. Rozenfeld tanya Zsidó tulajdonosáról kapta a nevét ez a major, de ma már nem tudjuk, hol volt a határban.¹⁵⁰
120. Sárfő patak Fényes Elek említi ezt az Egyedi pusztán lévő patakot, ahol malma van a tulajdonosnak.¹⁵¹
121. Sárfői-kút Az állatok itatására használt kút a sárfű pusztán.¹⁵²
122. Sárfű A név először az úrbérrendezés iratai között bukkan fel 1770-ben. Pusztaként emlegetik, mely után soha nem fizettek

¹⁴² Pesty F. 1864.

¹⁴³ Teréz Szűcs S., Kanizsai térkép 1892. 2. és 6.; HBM Lev. Kat. 14.; HBM Lev. Kat. 23.

¹⁴⁴ Kanizsai térkép 1892. 35.

¹⁴⁵ Pesty F. 1864.

¹⁴⁶ Kanizsai térkép 1892. 35.

¹⁴⁷ Kanizsai térkép 1892. 19.; Pesty F. 1864.

¹⁴⁸ Kanizsai térkép 1892. 9. és 13.

¹⁴⁹ Kanizsai térkép 1892. 35.

¹⁵⁰ Biroga M.

¹⁵¹ Fényes E. 1851, 1860. 441.

¹⁵² Heit L. 2003.

- dézsmat.¹⁵³ Ezen a néven szerepel a különböző térképeken is.¹⁵⁴ A hagyomány szerint régen egy település volt itt épületekkel. A név eredetére vonatkozóan azt mondják a helybeliek, hogy forrásnak a fejét jelenti. Sár: lustafolyású patak feje. Az ő-ből azért lett ű, mert itt űző, űző a nyelvjárás.¹⁵⁵
123. Sósútfal Benedek Zoltán említi ezt a határrésznevet, de térképen sehol sem jelölték.¹⁵⁶
124. Széles folyás Az úrbérrendezés kapcsán a város kaszálói között említik.¹⁵⁷
125. Szilos-völgy A település keleti határában jelölt elnevezés, valószínű szilfás terület.¹⁵⁸
126. Szőlőhegyhát A gazdag szőlőterületek egyikét jelölő név a településtől nyugatra.¹⁵⁹
127. Takotahát Először az úrbérrendezés kapcsán bukkan fel ennek a településtől északra fekvő területnek az elnevezése. Legelőként említik, amely 10 embert tart el. Itt az elnevezés: Takota-zúgja.¹⁶⁰ A későbbiekben a térképeken Takota hát. A helyiek arra is emlékeznek, hogy a kommunista világ kezdetekor egy nagy épületet emeltek itt.¹⁶¹
128. Tárincza A pocsaji határban található elnevezés.¹⁶²
129. Tatárjáró Pesty Frigyes 1864-ben a dülők között említi, s az adatközlő így szól a név eredetéről: „itt a’ portyázó tatár hordát Diószegi nép – posványos helyen megsemmisítette, kelet felé fekszik a’ várostól, most jo szántó, kaszálló.”¹⁶³ Más helyen nem bukkan fel ez az elnevezés.
130. Téglá égető Másik elnevezése: Téglá kemence.¹⁶⁴
131. Templomtábla A korábbi Egyed község alatti területet hívták így, mert itt volt az egyedi templom.¹⁶⁵

¹⁵³ Bársony I.–Papp K.–Takács P. 2001. 64.

¹⁵⁴ Kanizsai térkép 1892. 1. és 5.; HBM Lev. Kat. 14.; HBM Lev. Kat. 23.

¹⁵⁵ Teréz Szűcs S., Biroga M.

¹⁵⁶ Benedek Z. 1996. 284.

¹⁵⁷ Bársony I.–Papp K.–Takács P. 2001. 70.

¹⁵⁸ Kanizsai térkép 1892. 24.

¹⁵⁹ Kanizsai térkép 1892. 19. és 25.; HBM Lev. Kat. 14.; HBM Lev. Kat. 23.

¹⁶⁰ Bársony I.–Papp K.–Takács P. 2001. 64.

¹⁶¹ Kanizsai térkép 1892. 3. és 7.; HBM Lev. Kat. 14.; HBM Lev. Kat. 23.; Teréz Szűcs S.

¹⁶² Kanizsai térkép 1892. 30.

¹⁶³ Pesty F. 1864.

¹⁶⁴ Kanizsai térkép 1892. 19.; HBM Lev. Kat. 14.

¹⁶⁵ Heit L. 2003.

132. Terebes Irtságost jelöl a helyiek szerint a településtől nyugatra.¹⁶⁶
133. Tótszegi sziget Az úrbérrendezés kapcsán a kaszálók között említik, mely el-
tart 40 embert.¹⁶⁷
134. Tóthszeri sziget Az úrbérrendezéskor említik a szőlők között, de lehet, hogy
az a Tótszegi sziget másik elnevezése.¹⁶⁸ A település belterü-
letének a határán feküldhetett.
135. Tőkepalló Az 1888-as térképen a településtől északra jelölt helynév.¹⁶⁹
136. Ungvári gát Egy Ungvári nevű ember földjén húzódó bebetonozott út.¹⁷⁰
137. Ürgéhati erdő Nem emlékeznek pontosan ennek az erdőnek a helyére.¹⁷¹
138. Vágóhíd A külterületen jelölt műtárgy.¹⁷²
139. Varga zug Nevével ellentétben külterületet jelöl a pocsaji határban.^{173, 174}
140. Város major Az 1888-as térképen jelölt helynév, a pocsaji határban.
141. Vársziget Pesty Frigyes a dűlők között említi azt az 1892-es térképen e
belterülettől északra található területet. Adatközlője a követ-
kező történetet jegyzi fel: „...nevezetes onnan, mert még
most is mintegy fél órányi járásra kelet felől megvannak egy
vár romjai lapály helyen. E várt hagyomány szerint az Erdély
történelmében szereplő Zólyomi Dávid Csóta, és a' Székely
hídi hírneves várnak elő várassa volt, mikor, 's ki által építte-
tett, nemtudni, most jó kaszálló.” Felbukkan a térképeken is,
de a helyiek is emlékeznek rá.¹⁷⁵
142. Vásárfája 1864-ben bukkan fel ez az elnevezés „Vásárfája dűlő” néven,
s a következőképpen írják le: „most irtvány, ezelőtt nagy
erdő volt, 1782 évben a Sáska összetépte-északra fekszik,
most szántó hely jó.”¹⁷⁶

¹⁶⁶ Kanizsai térkép 1892. 32.; Biroga M.

¹⁶⁷ Bársony I.–Papp K.–Takács P. 2001. 64.

¹⁶⁸ Bársony I.–Papp K.–Takács P. 2001. 70.

¹⁶⁹ Kanizsai térkép 1892. 19.

¹⁷⁰ Biroga M.

¹⁷¹ Heit L. 2003

¹⁷² Kanizsai térkép 1892. 27.

¹⁷³ Kanizsai térkép 1892. 30.

¹⁷⁴ Kanizsai térkép 1892. 30.

¹⁷⁵ Pesty F. 1864.; Kanizsai térkép 1892. 15. 21. és 28.; HBM Lev. Kat. 14.; HBM Lev. Kat. 23.; Biroga M.

¹⁷⁶ Pesty F. 1864.

143. Vízház A településtől délre feltüntetett helynév.¹⁷⁷
144. Wohlforst Az 1892-es térképen bukkan fel ez a szokatlan név a belterület déli határán.¹⁷⁸
145. Zoldogos A kágyai határban lévő terület, melyen egy hársfaféle nőtt. A köznyelvben oldogosnak nevezik. Pesty a következőket közli róla: „ezelőtt sok Zöldog fa volt benne, de kiveszett, most tölgy, cser és gyertyan fás, Gróf Zichy Ferenc tulajdona a szomszédos Hegy Köz SzentImrei és Kólyi határral érintkezik keletről fekszik a Diószegi hegyek alatt... 200 hóld.”¹⁷⁹

BELTERÜLETI NEVEK

1. Alsó halom utca Az 1892-es térképen található elnevezés, ma már nem használatos.¹⁸⁰
2. Alsó nagy utca Először az 1892-es térképen bukkan fel, de ma is élő utcaelnevezés. A település leghosszabb utcájának nyugati részére használják. A hagyomány szerint azért nevezik így, mert hosszú.¹⁸¹
3. Alsó sor Benedek Zoltán említi a könyvében. A hagyomány szerint valamelyik utca egy szakaszát jelölte, amelyik távol esett a többi lakott résztől.¹⁸²
4. Alsó temető utca Az 1892-es térképen jelölt utcanév.¹⁸³
5. Baktava Ma is élő elnevezés a Ér folyó és a település közötti terület jelölésére. Kiejtése: 'Baktova'.¹⁸⁴
6. Bak-zug Több Bak vezetéknevű ember lakott ezen a ma is így nevezett utcán.¹⁸⁵
7. Bordás szék A település déli részén, a mezőgazdasági farm mellett jelölt helynév.¹⁸⁶

¹⁷⁷ Kanizsai térkép 1892. 35.

¹⁷⁸ Kanizsai térkép 1892. 35.

¹⁷⁹ Kanizsai térkép 1892. 36.; Biroga M., Pesty F. 1864.

¹⁸⁰ Kanizsai térkép 1892. 21.

¹⁸¹ Kanizsai térkép 1892. 27.; Heit I. 2003, 2002. Heit Lóránt helyi adatközlő által rajzolt belterületi térképen feltüntetett adatok.

¹⁸² Benedek Z. 1996. 284.; Biroga M.

¹⁸³ Kanizsai térkép 1892. 27.

¹⁸⁴ Heit I. 2002., Heit I. 2003.

¹⁸⁵ Heit I. 2002., Biroga M.

¹⁸⁶ Heit I. 2002.

8. Cigánysor   A település északi részén található falurész név, szinte csak cigányok laknak itt.¹⁸⁷
9. Csillag utca   Pesty Frigyes helynévtárában is felbukkanó utcánév: „közön-
ségesen Csillag városnak hivatik arról, mert Csillag Ádám
Uradalmi felügyelő benépesítette 1775 évbe. Kelet felül fek-
szik.” Az 1892-es térképen is utcaként jelölik. Benedek Zol-
tán Csillagváros utcának nevezi. Ma a Csillagváros elnevezés
használatos. A hagyomány még mindig emlékszik arra, hogy
Csillag Ádám osztott itt telkeket, s róla kapta ez a település-
rész a nevét.¹⁸⁸
10. Csontos   A település nyugati részén jelölt elnevezés, ma már nem él.¹⁸⁹
11. Csűr utca   Pesty 1864-ben így ír erről az utcáról: „Diószegnek néhai
földes Ura Gróf Sternberg Ádámnak az utca egyik helyén ke-
let felül Majörja, 's Csürje volt.” Megtalálható az 1892-es tér-
képen is. Ma falurész név, a Csűr utca és környékének elne-
vezése.¹⁹⁰
13. Egyed utca   Már 1864-ben is létező elnevezés: „Nyugátról... az Egyed
községi menekültek egyrésze a' tatár dúlás után, oda települ-
vén.” Azóta is élő elnevezés.¹⁹¹
14. Falusi ortodox temető   Csak a falusi románok temetkeztek ide, a település északi ré-
szén lévő temetőbe, mely mellett templom is van.¹⁹²
15. Felső halom utca   Az 1888-as térképen található elnevezés, ma már nem hasz-
nálatos.¹⁹³
16. Felső nagy utca   Először az 1888-as térképen bukkan fel, a hagyomány szerint
a Nagy utca különböző részeit így különböztették meg, mert
hosszú volt.¹⁹⁴
17. Felső temető utca   A temetődombra vezető utca, mely már az 1888-as térképen
is rajta volt.¹⁹⁵

¹⁸⁷ Heit J., 2002.

¹⁸⁸ Kanizsai térkép 1892. 27.; Pesty F. 1864.; Heit J., 2002.; Biroga M.

¹⁸⁹ Kanizsai térkép 1892. 28.

¹⁹⁰ Pesty F. 1864.; Kanizsai térkép 1892. 21. 27.; Heit J., 2003.

¹⁹¹ Pesty F. 1864.; Kanizsai térkép 1892. 27.; Heit J., 2002.

¹⁹² Heit J., 2002., 2003.

¹⁹³ Kanizsai térkép 1892. 27.

¹⁹⁴ Kanizsai térkép 1892. 27.; Heit J., 2002, 2003.

¹⁹⁵ Kanizsai térkép 1892. 27.

18. Gergi tó A temetődomb aljában található, a 2002-es térképen jelölve.¹⁹⁶
19. Görög kert A mai pékség helyén levő területet jelölte, mert görögök éltek itt. Ma már csak a köznyelvben él.¹⁹⁷
20. Halom utca 1864-ben Pesty Frigyes adatközlője így ír róla: „Északra, közepén volt egy természetes halom, honnan az egész város környékét belátni lehetett, régente e' halom dombban az utcai lakok búza vermei voltak, most a halom lehordva van, az utca és az udvarok tömetésére.” Ma is ezen a néven találjuk ezt az utcát.¹⁹⁸
21. Három ház A létai út melletti jelölés a 2002-es térképen.¹⁹⁹
22. Hatház A település északi részén található elnevezés, eredetileg itt hat ház volt.²⁰⁰
23. Hegyaljai temető A Nagy-hegy alatti temetőrész, reformátusok temetkeztek ide.²⁰¹
24. Horváth utca Már 1864-ben ezen a néven létezett: „...nyugotra, 1766 évben Horváth János uradalmi tiszt telepítvénye.” Egy nagyon rövid utca, ma főként cigányok laknak itt.²⁰²
25. Kandia utca Ez az első utcája a településnek Pesty adatközlője szerint: „Kándia Utca keletfelül, leg elsőbben alakult utcája a' városnak az ott lakott fratres Candialis csekíni barátokról.”²⁰³
26. Kastélykert A volt Zichy-kastély mögötti terület elnevezése a település központjában.²⁰⁴
27. Kereszt halom utca Az 1888-as térképen jelzett utca.²⁰⁵
28. Két kertköz Két utcának a kertje összenyúlik itt. Ma már nem tudjuk pontosan meghatározni, hol volt, csak a köznyelvben él.²⁰⁶
29. Kis hegy Az Ér folyón túl, a település keleti határán található az elnevezés az 1888-as térképen.²⁰⁷

¹⁹⁶ Heit L. 2002.

¹⁹⁷ Biroga M.

¹⁹⁸ Pesty F. 1864.; Heit L. 2002.

¹⁹⁹ Heit L. 2002.

²⁰⁰ Heit L. 2002.; Biroga M.

²⁰¹ Heit L. 2002., Heit L. 2003.

²⁰² Pesty F. 1864.; Kanizsai térkép 1892. 27.; Heit L. 2002.

²⁰³ Pesty F. 1864.; Heit L. 2002.

²⁰⁴ Heit L. 2002.

²⁰⁵ Kanizsai térkép 1892. 27.

²⁰⁶ Biroga M.

²⁰⁷ Kanizsai térkép 1892. 28, 29.

30. Kis utca Már az 1888-as térképen feltüntették, de ma is ez a neve a helyiek szerint, azért, mert kurta.²⁰⁸
31. Kolónia Régebben a Zichy grófok legelője volt itt, 1920 után telepes románok népesítették be. Kolónia telep néven is említik.²⁰⁹
32. Kölesér Az úrbérrendezés iratai között bukkan fel ez az elnevezés. Akkor még valószínűleg külterületet jelölt. Benedek Zoltán 1996-ban ilyen nevű utcát említ. Ma már nem tudjuk pontosan, hogy a mai Köleses utcát, vagy az utca és az Ér folyó közötti területet jelölte.²¹⁰
33. Köleses utca Már 1864-ben említik: „a beltelkeken természetű jó kölesesért neveztetett el.” Felbukkan az 1892-es térképen is ezen a néven. A hagyomány szerint is itt jó kölesföldek voltak, de említésekor nem használják az utca utótagot.²¹¹
34. Létai út A 2002-es térképen jelölt út, nevében irányt jelöl, de e funkcióját nem teljesíti, mert az országhatár elvágja a településtől a magyarországi Létavértest.²¹²
35. Malom sziget Ma is élő elnevezés az Ér folyó mellett. Felbukkan már az 1892-es térképen is. A hagyomány szerint malom volt itt.²¹³
36. Malom utca 1996-ban szerepel a felsorolásban csakúgy, mint a 2002-es térképen. Az utca elején van a malom épülete.²¹⁴
37. Moslékos Ide öntötték a pálinkafőzőből a törkölyt.²¹⁵
38. Nagy utca Pesty Frigyes adatközlője így ír róla: „a város bel terét ketté metző utca Debrecen felé vonuló posta állam út.” Így szerepel az 1996-os felsorolásban is. Mai elnevezése: Alsó nagy utca, Felső nagy utca.²¹⁶
39. Oláh utca Már 1864-ben így hívták: „Oláh falu, utca az ottan, mikor nincs adat, települt-egészen elkülönözöten lakó oláh népeségtől neveztetik. Kellet felül.” Így találjuk az 1888-as térképen is. Ma ezt a részt új telepnek nevezik.²¹⁷

²⁰⁸ Kanizsai térkép 1892. 27.; Heit L. 2002., 2003.

²⁰⁹ Heit L. 2003.

²¹⁰ Bársony I.–Papp K.–Takács P. 2001. 70.; Benedek Z. 1996. 284.

²¹¹ Pesty F. 1864., Kanizsai térkép 1892. 34.; Biroga M.; Heit L. 2002., 2003.

²¹² Heit L. 2002.

²¹³ Kanizsai térkép 1892. 27, 28.; Biroga M.; Heit L. 2002.

²¹⁴ Benedek Z. 1996. 284.; Biroga M.; Heit L. 2002.

²¹⁵ Biroga M.

²¹⁶ Pesty F. 1864.; Benedek Z. 1996. 284.

²¹⁷ Pesty F. 1864.; Kanizsai térkép 1892. 21.

40. Ótemető A Péterfia utca végén található, ócska temetőnek is nevezik, mert talán a legrégebbi temető.²¹⁸
41. Péterfia utca A település délnyugati részén található rövid utca.²¹⁹
42. Pető síkátor Egy nagyon rövid zug, mely már az 1888-as térképen is szerepel.²²⁰
43. Piac tér A település központjában a Nagy utca egy szakaszának elnevezése.²²¹
44. Píse tó Az Ótemetőtől délre található elnevezés.²²²
45. Pungér utca 1996-ban Pungyer utcaként találjuk a felsorolásban.²²³
46. Református temető
Az 1892-es térképen már jelölik.²²⁴
47. Római katolikus temető
Az 1892-es térképen már jelölik.²²⁵
48. Román falu utca
Érdekes, hogy ennek az utcának az említések nem használják az utca utótagot.²²⁶
49. Sugár út A mezőgazdasági farmot köti össze a Horváth utcával.²²⁷
50. Sziget utca Az 1996-os felsorolásban szerepel.²²⁸
51. Szólóka A település keleti részén található Új telep neve, mielőtt házhelyeket osztottak itt. 1864-ben így írnak róla: „jó legelő, sík tér, fekszik a' város, és szőlő hegy közt dél keletnek, nevét onnan vette, hogy eres, völgyes domborulatot hely lévén, tehát a' járó kelő szekerek helyel helyel a posványokba fenakadván, a' szekeresek iga vonóikat nógatni szokták, magyar szekeres szokása szerint, egyik a' másikára kiáltván „Szólj neki,” és így ezen „Szolj” szórúl szőlóka nevet nyert.”²²⁹
52. Telep utca Az 1996-os felsorolásban található.²³⁰

²¹⁸ Heit L. 2002.; Heit L. 2003.

²¹⁹ Heit L. 2002.

²²⁰ Kanizsai térkép 1892. 27.; Benedek Z. 1996.; Heit L. 2002.

²²¹ Heit L. 2002.

²²² Heit L. 2002.

²²³ Benedek Z. 1996. 284.; Heit L. 2002.

²²⁴ Kanizsai térkép 1892. 28.

²²⁵ Kanizsai térkép 1892. 28.

²²⁶ Benedek Z. 1996. 274.; Biroga M.; Heit L. 2002.

²²⁷ Heit L. 2002.

²²⁸ Benedek Z. 1996. 284.

²²⁹ Biroga, Pesty I. 1864.; HBM Lev. Kat. 23.

²³⁰ Benedek Z. 1996. 274.

53. Telepes ortodox temető
Az 1920 után betelepített románok temetkeztek ide a délnyugati részre.²³¹
54. Temetődomb utca
Ma Temető domb néven használják.²³²
55. Templom tér
A mai Piac tér helyét jelölhette az 1892-es térképen.²³³
56. Templom tisztása
Borovszky Samu 1901-ben így említi: „A Templom-tisztása nevű helyen állott hajdan a község egyháza.”²³⁴
57. Tószter utca
1864-ben így írtak a név eredetéről: „...azelőtt vízzel körülvett dombos hely nyugotról.” Felbukkan az 1892-es térképen is. A köznyelvben ’Tócernek’ ejtik. Két magyarázat is él a név jelentésével kapcsolatban. Az egyik szerint tótok laktak itt, a másik szerint valaha egy tó volt itt.²³⁵
58. Új sor
A másik elnevezése ennek az utcának Oláh utca.²³⁶
59. Új telep
A település keleti részén az 1960-as évektől osztottak ház helyet. Szólóka volt a neve régen.²³⁷
60. Új temető
A Zichy grófok cselédeit temették ide, talán a 20. század elején még használhatták magyarok, reformátusok.²³⁸
61. Új utca
Az 1892-es térképen található először.²³⁹
62. Varga zug²⁴⁰
63. Velence utca
Pesty ezt írja róla: „Délről Jankafalva felé fekszik, to nádás vizekkel körülvett sziget alaku tér, ettől neveztetett.” A hagyomány szerint a víz úgy folyt itt a házak között, mint Velencében.²⁴¹
64. Víz utca
„...aljas helyt fekszik délnek a Köleses utca szomszédjában, és mivel tavaszi föld árkor majd a’ házakig terjedett az ár, víz utcánka neveztetett el” – olvashatjuk 1864-ben Pesty Frigyes gyűjtésében. Ezt a helyiek is megerősítik, hiszen amíg az 1970-

²³¹ Heit L. 2002, 2003.

²³² Benedek Z. 1996. 274.; Heit L. 2002.

²³³ Kanizsai térkép 1892. 27.

²³⁴ Borovszky S. 1901. 54.

²³⁵ Pesty F. 1864.; Kanizsai térkép 1892. 27.; Biroga M.; Heit L. 2002, 2003.; Benedek Z. 1996. 284.

²³⁶ Kanizsai térkép 1892. 21.; Benedek Z. 1996. 284.; Heit L. 2002.

²³⁷ Biroga M.; Heit L. 2002, 2003.

²³⁸ Heit L. 2002, 2003.

²³⁹ Kanizsai térkép 1892. 27.; Heit L. 2002.

²⁴⁰ Heit L. 2002.

²⁴¹ Pesty F. 1864.; Kanizsai térkép 1892. 34.; Benedek Z. 1996. 284.; Heit L. 2002, 2003.

- es években elkészítették a kanálist, mindig elöntötte az ár ezt a területet.²⁴²
65. Zichy tér A volt Zichy-kastély előtti tér elnevezése az 1892-es térképen.²⁴³
66. Zsidó temető Nem használják 1943 óta.²⁴⁴
67. Zsivány tanya A település keleti részén jelölik a 2002-es térképen.²⁴⁵

Adatközlők

Biroga Mónika helyi adatközlő, magyar szakos egyetemista Marosvásárhelyen.
 Heit Lóránt 51 éves gazdálkodó helyi adatközlő
 Teréz Szűcs Sándor helyi adatközlő.

Irodalom

BÁRSONY ISTVÁN–PAPP KLÁRA–TAKÁCS PÉTER

2001 *Az úrbérrendezés forrása Bihar vármegyében I. Az Érmelléki és a Sárréti járás.*
 Debrecen

BENEDEK ZOLTÁN

1996 *Érmellék.* A Hónap könyvei. Orosháza: Helios Kiadó Orosháza

BOROVSKY SAMU

1901 *Magyarország vármegyéi és városai.* Bihar vármegye és Nagyvárad. 6. kötet,
 Budapest

FÉNYES ELEK

1851 *Magyarország geographiai szótára.* Pest (Reprint kiadás: Szeged 1984)

1860 *Magyarország statisztikai, birtokviszonyi és topográfiai szempontból.* Pest

HBM LEV. KAT. 14.

1901 *Szalacs és Bihardiószeg környékének katonai térképe.* Megtalálható: HBM Levéltár, jelzet: Kat. 14.

²⁴² Pesty F. 1864.; Kanizsai térkép 1892. 27.; Benedek Z. 1996. 284.; Heit L. 2002, 2003.; Biroga M.

²⁴³ Kanizsai térkép 1892. 27.; Heit L. 2002.

²⁴⁴ Heit L. 2002.

²⁴⁵ Heit L. 2002.

HBM LEV. NY. 114.

1918 *Bihar vármegye közúti és kőbánya térképe*. Megtalálható: HBM Levéltár, jelzet: Ny. 114.

HBM LEV. KAT. 23.

É. N. *A Székelyhídi és Nagylétei járás katonai térképe*. Megtalálható: HBM Levéltár, jelzet: Kat 23.

KANIZSAI TÉRKÉP

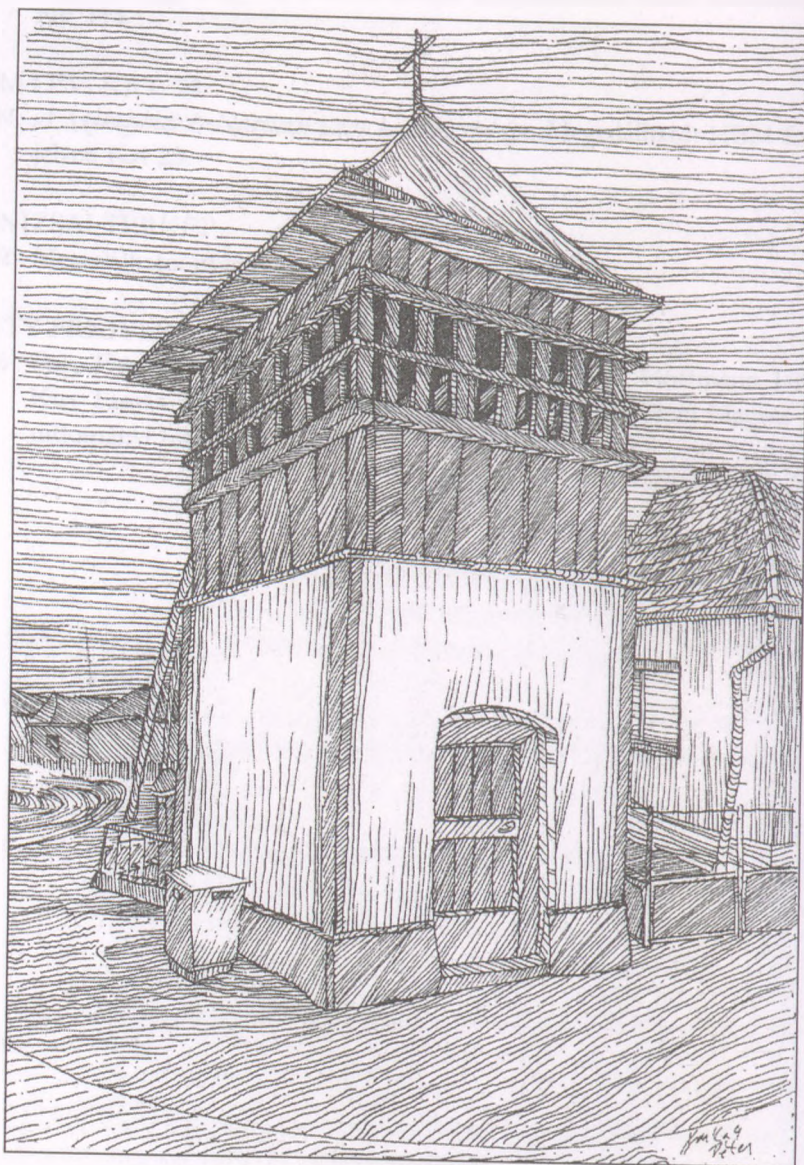
1892 Megtalálható: polgármesteri hivatal, Bihardiószeg

PESTY FRIGYES

1996 *Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából 1864*. Közzéteszi: Hoffmann István és Kiss Tamás. Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelv-tudományi Intézet

Láttelel

KÉSZ MARGIT

Solnocska, Fő utcai harangláb

A köszvény gyógyítása a kárpátaljai Nevetlenfaluban

KÉSZ MARGIT

Kárpátalján a népi gyógyászat napjainkban is reneszánszát éli. Az itt élő lakosok nagy többsége jelenleg is használja a népi gyógymódok racionális és irracionális formáit egyaránt. Az életnek ezt a szeletét, e közös (népi) tudást, nem hagyhatjuk észrevétlenül. Nem véletlen tehát, hogy egyre több értékes munka jelenik meg a kárpátaljai népi gyógyászat témaköréből.¹

Jelen tanulmányban a történelmi Ugocsa vármegye tiszántúli² részének legdélebbi csücskében, a jelenkori román határ mentén található *Nevetlenfaluban*³ végzett gyűjtőmunka alapján szeretném bemutatni a *reuma* hagyományos gyógyításának gazdag tárházát.

A reumát Oláh Andor is mintegy modellként említi annak szemléltetésére, milyen sokféle természetes gyógyszert és gyógymódot használ a népi orvoslás egy-egy betegség orvoslására.⁴

A vizsgált településen *reoma* és *köszvény* néven említik az ízületek, inak, csontok fájdalmas megbetegedését. *Köszvényes a lába. Csavarja a kezét lábát a köszvény. Én olyan reomás vagyok.*

A betegséggel együttjáró fájdalmat így írják körül: *Megmered a derekam, hogy az égen nappal is csillagokat látok* (Pupcsik Anna). *Van úgy, hogy éccaka nem tudok ráfeküdni a*

¹ Időrendi sorrendben elsőként az Ungvári Nemzeti Iggyetem Magyar nyelv-és irodalom tanszékén megjelent e témájú szakdolgozatok: Sáradi I. 1971; Penzenstadler Á. 1972; Révész 1983; Hadar K. 1987; Tihor H. 1991; Meréci I. 1992; Popovics E. 1993; Celics M. (jelen tanulmány írója) 1993. A kárpátaljai néprajzi honismereti kiadványokban is több olyan tanulmányt találunk, amely népi gyógyászati elemeket is lejegyez: Varga I. 1999: 189–204; Zubánics L. 1999: 178–179; Az eddigi legalaposabb példamutató gyűjtemény: Kótyuk E. 2000.

² Kósa L.–Fülöp T. 1975. 187.

³ Kiss L. 1988. 239; Szabó I. 1994. 210.; Fényes E. 1998. 69; Botlik J.–Dupka Gy. 1993. 159.

⁴ Oláh A. 1986. 172–178.

karomra, csak ordítanék, úgy fáj (Celics Margit). *Van úgy, hogy tejjesen bedagad az ujjom, nem bírom mopedtani, úgy fáj* (Bodnár Margit). Kírívó esetnek számítanak azonban az ízületi fájdalmak miatt elnyomorodottak. *Van itt egy asszony, Váradi Klári, aki 59 éves, de már 19 éves korától fájdalmai vannak. Most meg már tejjesen nyomorék, keze lába el van nyomorodva. Időváltáskor nagy fájdalmai vannak. Asztal mongyák, hogy kihűlt a csontya, de ojat is hallottam, hogy szülésbe kapott vért, mer nagyon levérzett. És reomás ember vérit atták neki. Attul kapta meg. De az már úgy oda van, hogy csak székekkel tud járni. Keze lába ki van csavarodva. Hát az ilyen kutyára legyen mérve.* (Csűri Erzsébet) A fenti szövegben a népi kóroktan tehát a betegség kétféle okozójára utal. Először a kór okát a hűlésben határozza meg. Gyűjtőmunkám során számtalan olyan történetet sikerült lejegyeznem, amikor a hűlést, főként a csontok kihülését nevezték meg a betegség közvetlen okaként.⁵ Csűri Erzsébet általános véleményt mondott ki azzal, hogy a betegség másik lehetséges okát a rossz vér hatásában látta. Az egészséges ember baját egy beteg ember rossz vére okozta. A vérátömlesztéshez az idősebb emberek hozzáállása általában negatív. A hűlés és a rossz vér mellett az erőltetést nevezték meg a leggyakoribb kórokként. *Nagyon sokat dőgoztam én életemben. Attul a sok munkátul tisztára nyomorék lett a kezem.* (Szabó Borbála) *Egyik nyáron, mikor a fityémek építkeztek, hordtam a sok cémentet, megerőltettem a kezem. Azóta mindig érzem benne a köszvényt, csak úgy csavarja valamikor.* (Szirmai István)

A reuma hagyományos gyógyításának tárháza igen gazdag. Meg kell azonban jegyeznem, hogy a vélemények megegyeztek abban, hogy az alkalmazott gyógy módok bár csillapítják, sokszor ideig-óráig megszüntetik a fájdalmat, de végleges gyógyulást nem nyújtanak.

A népi tapasztalaton alapszik az a megfigyelés, hogy az időjárás változásával a reumás fájdalmak erősödnek.

Mivel a fájdalmas betegség egyik okozója a hideg, ezért a kihűlt, fájó testrészt melegítéssel próbálják még napjainkban is gyógyítani. A meleghatások esetében megkülönböztetnek száraz meleget, pl.: a nyári nap által felhevített forró homok⁶ borítása a beteg végtagokra – nemcsak idült fájdalom esetén, hanem megelőzésként is végzik. Erős fájdalom esetén általában forró ülfürdőt, illetve borogatásokat alkalmaznak. A fürdőket gyógynövények forrázatából készítik. Ismertek a *vizililijom* (*Nuphar luteum*. Tavirózsa) virágából, *tormalevélből* (*Armoracia lapatifolia*. Torma) vagy *paradicsom* (*Licopertikon exulentum*. Paradicsom) szárából készített fürdők.

Sikerült egy több komponensből álló fürdő receptjét is lejegyeznem: *szoktam szedni akáckérget* (*Robinia pseudacacia*. Akácfa) *szomorújácfa kérget* (*Salix*. Fűzfa) *égerfakérget* (*Acnus*. Enyves éger) *Ezekből egy-egy marékkaal belerakok egy tekenőbe, öntök rá forró vizet,*

⁵ „Országosan is a hűlést és az erőltetést nevezik meg kórokként.” Gönczi F. 1902. 174.

⁶ Oláh Andor is több ezer éves, ősi gyógymódként említi a forró homokba ásást. Oláh A. 1986. 175.

miko má annyira hűl, hogy kibirom, akkor beleülök. Még egy pokrócot is magamra teríték. Ebbe ülök jó sokáig. (Bodnár Margit)⁷

A gyógynövényfürdők mellett ismert, de ma már nem alkalmazott, a Halomdombról⁸ hozott csont főzetében való fürdés.⁹ *Az én anyám volt a faluba a legnagyobb reomás. Amikor érezte, hogy kínozza a fájás, kikütte édesapámat a halomdombra, hogy szeggyen neki csontot. Abbul a csontbul ú főzött jó forró fürdövizet. Abba ült jó sokáig, mindig tőföttünk neki hizzá meleget.* (Budaházi Mária)

Borogatásként ismert módszer az, amikor a kékagyókrót (*Schoenoplectus*. Tavi-káka) főzik egy ideig, majd ráborítják a fájós végtagra, és ezt még körbekötözik egy meleg ruhával.

A fürdők és borogatások mellett általánosan alkalmazzák a csonarat (*Dioica urtica*. Csipős csalán) és a méhcsipést. *Hallottam ojat, hogy egy asszonyt az ura csonárral megvert, azért, gyógyicsa. Mer nagy reomás vót. Nekem itt a szomszédba, Kaptájéknál sokáig vótak méherk, haraguttam is érte, de hallottam valakitől, hogy nem árt az, ha megcsíp, kiöli a köszvényt.* (Pupcsik Anna)

Szabó Anna ismerte egyedül a Szent György napi csuszó¹⁰ felhasználását reumatikus fájdalmak kezelésére. Ő maga is alkalmazta gyógyszerként.¹¹ A Szent György napján fogott kígyót megölte, kiszáritotta és összetörte porrá. Az így kapott porból egy csipetnyit naponta belekevert egy kis lekvárba és így fogyasztotta. Itt tehát már belsőleg alkalmazott gyógymódról van szó. Külsőleg és belsőleg használják a csorbóka

⁷ Nem ismert a településen a Kiss Géza által ismertetett fürdő: „Hangyaboly. Tojásával együtt fölstedték, három marokkal markolták föl, ruhába hazahozták, megfőzték. Ebbe fűrésztették, akinek a csonja fáj.” Kiss I.: 1986. 227.; Boltarovics Zorjana Ukrajna különböző vidékein jegyezte le a Kiss Géza által említett eljárást, sőt leírja a hangyaolaj (*murasine maszlo*) nyelésének módját és annak a reumatikus fájdalmakra gyakorolt gyógyhatását. Boltarovics Z.: 1990. 132.

⁸ A szövegben említett Halomdomb 2-3 kilométerre fekszik Nevetlenfalu határától. A szájhagyomány szerint valamikor nagyon régen azon a helyen, ahol most a domb áll, egy nagy ütközet folyt a tatárok és a magyarok között. Az ütközet a magyarok győzelmével ért véget. Azonban mindkét fél rengeteg embert veszített. A halottak száma olyan magas volt, hogy nem tudták őket tisztességesen eltemetni, hanem egy halomba hordták őket. Ezért hívják ma Halomdombnak. A domb érdekessége még, hogy lábánál valaha egy forrás fakadt, melynek vize fekete színű volt. A visszaemlékezések szerint e forrásban is fürödtek reumatikus fájdalomban szenvedők. Az 1960–70-es években azonban a Halomdombon régészeti ásatások folytak, s a forrás mindenféle törmelékkel telítődött. Az ásatások folyamán megállapították, hogy itt a vaskorban, jelentőségét tekintve Európa második (a lengyelországi után) vasolvasztó központja működött, ahol a helyi mocsárérből olvasztották ki az ércet. Lásd: Balahuri É.: 1992. 26.

⁹ A reuma gyógykezelésében a népi gyógyászatban fontos szerep jut a különböző csontoknak. Lásd: „Ismert a Borsavölgyében többek között a reuma iszappal, nadállal, köpőfőzéssel való gyógyítása, valamint a fájós testrészeket sírásáskor talált embersonttal való bedörzsölése.” Vajkai A.: 1943. 122–123.

¹⁰ A kígyót, mint reumaellenes szer, több helyen is említik a magyar népi gyógyászatban, lásd: Oláh A.: 1986. 178.; Kiss I.: 1986. 122.

¹¹ A néphit, ezen belül a népi gyógyászat autentikusságát bizonyítja az is, hogy Szabó Anna református vallású lévén is a gyógyulásba vetett legtermészetesebb hittel végzi a cselekményt, és vallása nem gátolja meg abban, hogy elfogadja a Szent György-naphoz fűződő mágikus hiedelmeket.

(*Paraxicum officinale*. Gyermekláncfű) virágát is fájdalomcsillapítóként a következő recept szerint: egy liter gyógyszerárban kapható szeszebe 20-30 gyermekláncfűvirágot dobunk, 1-2 hétig állni hagyják, majd naponta többször egy evőkanálnyit lenyelnek belőle, illetve bekenetik vele a fájós felületet. Szinte panáceként alkalmazzák napjainkban is az ecettel, pálinkával, illetve a Magyarországról beszerzett sósorszesszel való bedörzsölést.

E rövid tanulmány is kellőképpen szemlélteti azt, hogy a kárpátaljai hagyományos népi gyógyászat napjainkban is reneszánszát éli, és egyben rávilágít a helyszíni feltáró kutatás szükségességére is.

Adatközlők névsora

Bodnár Margit 1926. római katolikus
 Budaházi Mária 1920. római katolikus
 Celics Margit 1943. római katolikus
 Csüri Erzsébet 1941 református
 Pupcsik Anna 1936. római katolikus
 Szabó Borbála 1924. római katolikus
 Szabó Anna 1920. református

Irodalom

BALAHURI EDUÁRD

1992 Problemi pervisznaji isztariji Verhnogo Potiszja u szvitli nájnovijsih arheologicsnih doszlidzeny. In: *Karpatica-Karpatica. Aktualni problemi isztortiji i kulturni Zakarpatja*. 24–35. Uzshorod

BOTLIK JÓZSEF–DUPKA GYÖRGY

1993 *Magyarlakata települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó

CELICS MARGIT

1993 *Népi gyógyászat Nevetlenfaluban*. (Kézirat, diplomamunka. Ungvári Nemzeti Egyetem)

FÉNYES ELEK

1998 *Magyarország geographiai szótára*. Kobály József (szerk.) Reprint. Ungvár: Kárpátaljai Kulturális Szövetség

GÖNCZI FERENC

- 1902 Az emberi betegségek és gyógyításaik a göcseji s hetési népnél. *Ethnographia* XIII. 78–84, 128–132, 214–224.

HADAR KLÁRA

- 1987 *Gyógynövények nevei és felhasználásuk az uzschorodi járási Nagydobronyban, a munkácsi járási Barkaszon, Csongoron, a técsői járási Técsőn és Szlatinán.* (Kézirat, diplomamunka. Ungvári Nemzeti Egyetem)

KISS LAJOS

- 1988 *Földrajzi nevek etimológiai szótára.* Budapest: Akadémiai Kiadó

KÓSA LÁSZLÓ–FILEP ANTAL

- 1975 *A magyar nép táji-történeti tagolódása.* Budapest: Akadémiai Kiadó

KÓTYUK ERZSÉBET

- 2000 *A népi gyógyászat hagyományai egy kárpátaljai magyar faluban.* Európai Folklór Intézet. Budapest: Osiris

MERÉCI IRÉN

- 1992 *Népi gyógyászat Beregiben.* (Kézirat, diplomamunka. Ungvári Nemzeti Egyetem)

OLÁH ANDOR

- 1986 „Újhold, új király” *A magyar népi orvoslás életrajza.* Budapest: Gondolat

PENZENSTADLER ÁGNES

- 1972 *Gyógynövénynevek Borzsova, Halábor és Csoma községben.* (Kézirat, diplomamunka, Ungvári Nemzeti Egyetem)

POPOVICS ERZSÉBET

- 1993 *A népi gyógyászat szókincse Tiszaujlakon (Szőlősi járás).* Kézirat, diplomamunka. Ungvári Nemzeti Egyetem)

SÁRADI IRÉN

- 1971 *Gyógynövénynevek Csopivka, Jánosi és Balázsér községben.* (Kézirat, diplomamunka. Ungvári Nemzeti Egyetem)

SZABÓ ISTVÁN

- 1994 *Ugocsa megye.* Reprint. Budapest–Beregszász: Hatodik síp Alapítvány, Új Mandátum Könyvkiadó

TIHOR HANNA

1991 *A népi gyógyászat szókincse a szőlősi járási Feketepatakon és Verbőc nyelvjárásában.*
(Kézirat, diplomamunka. Ungvári Nemzeti Egyetem)

VAJKAI AURÉL

1943 *Népi orvoslás a Borsavölgyében.* Kolozsvár

VARGA IBOLYA

1999 Babonák és hiedelmek Szalókán. In: Punykó Mária (szerk.): *„Szem látta, szív bánta...”* 189–204. Budapest–Beregszász: Hatodik Síp Alapítvány. Mandátum Kiadó

ZUBÁNICS LÁSZLÓ

1999 Boszorkányok pedig nincsenek?! In: Punykó Mária (szerk.): *„Szem látta, szív bánta...”* 178–189. Budapest–Beregszász: Hatodik Síp Alapítvány. Mandátum Kiadó

Magunkról

VIGA GYULA

Polyan, Köztemető (Ótemető)

Bodó Sándor hatvanéves

VIGA GYULA

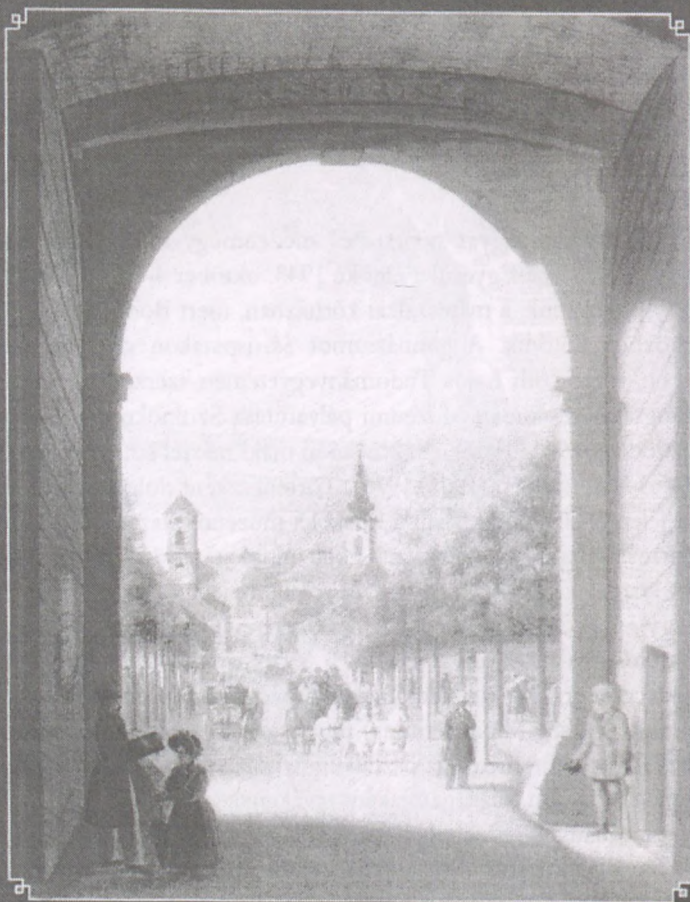
Bodó Sándor, a magyar néprajz és múzeumügy megbecsült személyisége, a Györffy István Néprajzi Egyesület elnöke 1943. október 4-én született Mátészalkán.¹ Hogy pontosak legyünk: a mátészalkai kórházban, mert Bodó Sándor családja révén a Bodroghöz kötődik. A gimnáziumot Sáropatakon végezte, majd 1966-ban Debrecenben, a Kossuth Lajos Tudományegyetemen szerzett történelemszakos tanári és etnográfus diplomát. Múzeumi pályafutása Szolnokon, a Damjanich Múzeumban kezdődött (1965–1966), ezt követően majd másfél évtizedet töltött a miskolci Herman Ottó Múzeumban (1966–1979). Történészként dolgozott, majd igazgatóhelyettesként jelentős szerepet vállalt a miskolci múzeum átszervezésében, új arculatának megformálásában, az intézmény fiatal munkatársakkal való megerősítésében. 1979–1989 között Egerben, a Heves Megyei Múzeumi Igazgatóság irányítójaként töltött el egy évtizedet. Vezetése alatt eredményesen haladt az egri vár feltárása és műemléki rekonstrukciója, megújították a Vármúzeum kiállításait. 1989. április 1-jétől 1995. december 31-ig a Művelődési és Közoktatási Minisztérium (később Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma) munkatársa: először a Múzeumi Osztály vezetője, majd a Közgyűjteményi Főosztály irányítója volt. 1996. január 1-jétől a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatójaként tevékenykedik.

Bodó tudományos érdeklődése kezdettől fogva történeti-néprajzi, s jellemzője, hogy egyes témáit fokozatosan, hosszabb idő alatt bontja ki egészében. Legelső publikációi a Bodroghöz, ill. az állattartás és az állati igaerő hasznosításának témakörében születtek [*Az egyesjárom használata a bodroghőzi Vajdácskán*. Ethn. LXXV. (1964) 453–455.; *Jármok a Hajdúságban*. Ethn. LXXVII. (1966) 71–82.] Ez a tematika mind az 1975-ben *A bodroghőzi pásztorkodás* címmel megvédett egyetemi doktori disszertá-

¹ Bodó Sándor életrajzáról, pályafutásáról részletezően: Paládi-Kovács Attila: A 60 éves Bodó Sándor köszöntése. Vándorutak – Múzeumi örökség, 10–12. Budapest, 2003.

Vándorutak Múzeumi örökség

*Tanulmánykötet Bodó Sándor tiszteletére,
60. születésnapja alkalmából*

cióban (nyomtatásban: *A Bodrogköz állattartása*. Miskolc, 1992), mind az 1985-ben elkészült kandidátusi értekezésében (nyomtatásban: *A magyar paraszti termelés igaerejének története*. Debrecen, 1992) végighúzódik. Közben születtek persze jelentős, „előtanulmánynak” nevezhető írások is [pl.: *Az igavonó szarvasmarha a Hortobágy vidékén*. Műveltség és Hagyomány XV–XVI. (1972) 47–80.; *A magyar állattartás történeti kérdéseiből. Agria*. Az Egri Múzeum Évkönyve XVIII. (1981) 291–309.; *Jochformen in Mitteleuropa*. In: Paládi-Kovács Attila szerk.: *Traditionelle Transportmethoden in Ostmitteleuropa*, 137–143. Budapest, 1981.; *Kummet und Siele. Zur Geschichte der Geräte des Pferdezuges*. *Ethnos* VI. (1985) 47–55.; *A mezőgazdasági termelés igaereje Magyarországon 1895-ben. Agria*. Az Egri Múzeum Évkönyve XXII. (1986) 187–201.] Miskolci történész időszakában elsősorban a kézművesség tárgyi emléanyagával, múzeumi örökségével és az iparosság történetének társadalmi kérdéseivel foglalkozott, s publikált figyelmet keltő tanulmányokat [*Céhbeíróvátlak a miskolci Herman Ottó Múzeumban*. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve VII. (1968) 171–211.; *Borsodi, abajji és zempléni céhpecsétek*. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve IX. (1970) 189–226.; *Mezővárosi és falusi kézművesség Észak-Magyarországon*. In: *Paraszti társadalom és művelődés a 18–20. században*. 2. Mezővárosok, 125–140. Budapest–Szolnok, 1974.; *Céhes mesterek, landmajszterek és kontárok Észak-Magyarországon 1872-ig*. *Ethn.* LXXXVI. (1975) 537–551.; *Jelzett miskolci fazekasmunkák*. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XV. (1976) 165–187]. Sokat idézett tanulmányt írt Tokaj-Hegyalja mezővárosairól is [*Tokaj-Hegyalja, egy minőségi borvidék körülhatárolása*. *Ethn.* XC. (1979) 480–491]. Az államigazgatásban szerzett jártassága is befolyásolhatta, hogy Bodó Sándor publikációs tevékenységének homlokterébe az elmúlt években egyre inkább a magyar múzeumügy, a muzeológia részletkérdései vagy koncepciók problémái kerültek (*A magyar közgyűjtemények jelene és jövője*. A tudományos munka helyzete és lehetőségei a régió közgyűjteményeiben, 7–12. Veszprém, 1995.; *Utószó Entz Géza: A magyar múgyűjtés történeti vázlata 1850-ig című kötetének reprint kiadásához*. Miskolc, 1996.; *A múzeumok világa az ezredfordulón*. In: Baán László szerk.: *Magyarország kultúrája az ezredfordulón*. Műhelytanulmányok, 22–41. Budapest, 1997.; *A magyar múzeumügy közönség- és külkapcsolatai*. Isten áldja a tisztessipart. Tanulmányok Domonkos Ottó tiszteletére, 121–128. Győr, 1998.; *A magyar múzeumok tulajdonosairól*. Hála József–Szarvas Zsuzsanna–Szilágyi Miklós szerk.: Számadó. Tanulmányok Paládi-Kovács Attila tiszteletére, 555–562. Budapest, 2001.; *Gondolatok a magyar múzeumok kétszáz éves „születésnapján”*. In: Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése, 6–9. Budapest, 2002.; *Múzeumok és régiók változó világa*. Enyedi Nagy Mihály szerk.: *Magyarország médiakönyve*, 319–325. Budapest, 2002).

Külön figyelmet érdemel Bodó Sándor kiterjedt szerkesztői tevékenysége, ami a múzeumi területen munkás tudományos szervezői tevékenységet is jelent. Miskolcon szerkesztette *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* (1972–1979) és *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* (1970–1979) című periodikákat, Szabadfalvi Józseffel ő indította el a *Borsodi Kismonográfiák* sorozatát (1975–). Új sorozatcímmel (*Agria*) folytatta az

Tisztelt Kollega!

Bodó Sándor, a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatója a közelmúltban töltötte be 60. születésnapját. Köszöntésére **2003. november 14-én** a Budapesti Történeti Múzeumban (1014 Budapest, Szent György tér 2., Budavári Palota „E” épület) a Györffy István Néprajzi Egyesület konferenciáját követően, kb. 13 órakor kerül sor.

A köszöntésre tisztelettel meghívjuk.

Budapest, 2003. október 20.

F. Dózsa Katalin
főigazgató-helyettes
Budapesti Történeti Múzeum

Ujváry Zoltán
tb. elnök
Györffy István Néprajzi Egyesület

Egri Múzeum Évkönyve sorozatát (1983–1988), majd (1997-től) a Budapesti Történeti Múzeum periodikáit (*Budapest Régiségei*, *Tanulmányok Budapest Múltjából*). Ezen túl számos konferenciakötet és kiállítási katalógus gondozója volt, s egyik főszerkesztője a magyar múzeumügy kétszáz éves évfordulójára megjelent muzeológus életrajzi lexikonoknak (Bodó Sándor–Viga Gyula főszerk.: *Magyar múzeumi arcképcsarnok*. Budapest, 2002).

1994 óta a Miskolci Egyetem Művelődéstörténeti és Muzeológiai Tanszékének másodállású docense, de részt vesz az Eötvös Loránd Tudományegyetemen folyó muzeológus képzésben, a Budapesti Műszaki Egyetem szakmérnöki oktatásában.

Tiszteletet parancsoló az a sokirányú szakmai és társadalmi megbízatás, feladat, amit Bodó Sándor hosszú ideje, nagy türelemmel és szinte fáradhatatlanul vállal. Tagja a Magyar Néprajzi Társaság Választmányának (1982–), tagja, az 1990-es években titkára volt az MTA Néprajzi Bizottságának (1986–), egy időben a TMB Néprajzi Szakbizottságának (1989–1996). A Györffy István Néprajzi Egyesület elnöke (1996–), ilyen minőségében a Néprajzi Látóhatár felelős kiadója. Egyik alelnöke a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesületnek (1998–), tagja a TIT Országos Elnökségének (2000–), tagja, ill. elnöke az MTA Társadalomtudományi Kuratóriumának (2001–). Ezek mellett az elmúlt három évtizedben megszámlálhatatlan időszakos tes-

tület, bizottság megbízható munkatársa volt Miskolc és Eger városában csakúgy, mint Borsod-Abaúj-Zemplén vagy Heves megye kulturális életében, a magyar néprajz és múzeumügy területén. Jelenleg is a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának néprajzi szakfelügyelője.

2003. november 14-én a munkatársak, barátok és tisztelők népes társasága gyűlt egybe Bodó Sándor köszöntésére a Budapesti Történeti Múzeum barokk csarnokában. A szerkesztők akkor adták át az ünnepelt tiszteletére megjelentetett kötetet, ami mintegy 60 írást tartalmaz (*Viga Gyula–Holló Szilvia Andrea–Cs. Schwalm Edit szerk.: Vándorutak – Múzeumi örökség. Tanulmányok Bodó Sándor tiszteletére, 60. születésnapja alkalmából.* Archaeolingua, Budapest, 2003. 609 lap).

A Györffy István Néprajzi Egyesület tagjai és szimpatizánsai, a határon túli magyar néprajz művelői és az érdeklődők nevében is, ezúton kívánok további töretlen erőt, alkotókedvet és jó egészséget Bodó Sándornak – Egyesületünk és közös ügyünk épülésének reményében is.

Contents

2004. (XIII.) 1–2.

HORIZON – „CULTURAL HERITAGE, CULTURAL DIALOGUE: KOLOZSVÁR” (Patrimoine et dialogue entre les cultures)

Verebélyi, Kincső: <i>Foreword</i>	5
Telenkó, Bazil Mihály: <i>The spatial arrangement of the Házsongárd cemetery</i>	9
Dallos, Csaba: <i>Hungarian small churches of Kolozsvár</i>	29
Jakab, Albert Zsolt: <i>Graffiti-lifestyle in Kolozsvár</i>	47
Lovas Kiss, Antal: <i>Mcharacteristic features in the 20th century eating habits of Kolozsvár</i>	83

COUNTRYSIDE CULTURE

Csáky, Károly: <i>„Sacred women” in a village community</i>	115
Bánkiné Molnár, Erzsébet: <i>Forests in the Jászkuun district</i>	133
Illés, Gabriella: <i>Guide to the database of the geographical names of Bihardíószeg</i>	139

FINDINGS

Kész, Margit: <i>Cures for goutiness in Nevetlenfalva of Transcarpathia</i>	167
---	-----

ABOUT US

Viga, Gyula: <i>Bodó Sándor is 60</i>	175
---	-----

NÉPRAJZI LÁTÓHATÁR
2004. 1-2. SZÁM

Bánkiné Molnár Erzsébet
Csáky Károly
Dallos Csaba
Illés Gabriella
Jakab Albert Zsolt
Kész Margit
Lovas Kiss Antal
Telenkó Bazil Mihály
Verebélyi Kincső
Viga Gyula